

ZDRAVKO DIZDAR
(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

OSNIVANJE I RAD “NAPRETKOVIH” ORGANIZACIJA NA PODRUČJU SLAVONIJE OD 1902. DO 1949. GODINE

UDK 061.23(497.5-3 Slavonija)“1902/1949”
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: siječanj 2003.

Autor povodom stote obljetnice Hrvatskog kulturnog društva “Napredak” iz Sarajeva na osnovi arhivskog gradiva, tiska i literature obrađuje osnivanje i djelatnost “Napretkovih” organizacija na području Slavonije u razdoblju od 1902. do 1949. godine.

Ključne riječi: HKD “Napredak”, Slavonija, podružnice, donacije, stipendije, manifestacije.

Uvod

Hrvatsko kulturno društvo “Napredak” nastalo je od **“Hrvatskog potpornog društva za potrebne đake srednjih i visokih škola u Bosni i Hercegovini”**, osnovanog u **Mostaru 14. rujna 1902.** i **“Hrvatskog društva za namještenje djece u zanate i trgovinu”**, osnovanog u **Sarajevu 11. studenoga 1902.**, kojem su tek 1904. potvrđena Pravila i pridodano ime “Napredak”. Obzirom da su oba društva imala gotovo istovjetne ciljeve i zadatke to su se **9. lipnja 1907.** sjedinila i od tada djeluju pod zajedničkim imenom **“Napredak” društvo za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata-katolika za Bosnu i Hercegovinu** sa sjedištem u **Sarajevu**. “Napredak” je nastao u tadašnjim veoma složenim i teškim političkim, gospodarskim i kulturno-prosvjetnim prilikama u životu bosansko-hercegovačkih Hrvata, s ciljem da se te prilike, poglavito kulturne, poboljšaju zalaganjem pojedinaca, te sav hrvatski narod pomogne i podigne. Tu svoju svrhu društvo je ostvarivalo uz pomoć i pod nadzorom Središnje uprave “Napretka” (dalje SUN) u Sarajevu i to: osnivanjem podorganizacija (podružnica i povjereništava) uz pomoć kojih su vođene mnoge aktivnosti i prikupljana sredstva: pružanjem materijalne i moralne pomoći valjanim i čestitim hrvatskim nacionalno svjesnim učenicama i učenicima stručnih, srednjih i visokih škola te naučnicima koje društvo smješta na zanat i trgovinu; poticanjem kod učenika i naučnika navike za rad, štednju, organizaciju i dobar odgoj; podupiranjem hrvatskih kulturnih društava te kulturnih i prosvjetnih ustanova; širenjem prosvjete u narodu; podizanjem i uzdržavanjem đачkih domova u mjestima gdje postoje

srednje škole kao i hrvatskih narodnih domova u pojedinim mjestima; podizanjem ferijalnih skloništa za đake i osnivanjem "Napretkovih" zabavišta za djecu; tiskanjem niza prigodnih publikacija i knjiga (od ABECEDARKI do znanstvenih studija); organiziranjem i održavanjem niza jubilarnih proslava u povodu godišnjica života i smrti uglednih velikana hrvatske povijesti i kulture, od kojih su neke prerasle u tradicionalne "Napretkove spomendane", i na druge načine. Tako je "Napredak" tijekom svoga uspješnog djelovanja okupio značajan broj Hrvata iz svih društvenih slojeva i političkih opredjeljenja ne samo u Bosni i Hercegovini već i svim hrvatskim pokrajinama i krajevima pa i izvan njih u inozemstvu gdje su se Hrvati nalazili na okupu, izbi-vši po broju članova na sam vrh među takvim hrvatskim društvima. O ugledu "Napretka" govori i podatak da su njegovi članovi bili mnogi istaknuti hrvatski uglednici i djelatnici iz vjerskog života, kulture, prosvjete, umjetnosti, znanosti, književnosti, gospodarstva, politike i drugih djelatnosti. Istodobno je "Napredak" odškolovalao i pomogao odškoloovati više od 20.000 đaka i studenata (među kojima su i dva nobelovca – Ivo Andrić i Vladimir Prelog, rođen u Vukovaru), te pomoći i smjestiti na zanat i trgovinu više tisuća naučnika. Sve je to zalag da će rad HKD "Napredak", bez obzira na sve možebitne okolnosti, i ubuduće biti uspješan.

U **Slavoniji** je od osnivanja ovih društava 1902. i potom njihovog fuzioniranja u jedinstveno HKD "Napredak" 1907. prisutna njihova djelatnost i razni organizacijski oblici djelovanja.

Tako je primjerice "**Hrvatsko potporno društvo za potrebne đake srednjih i visokih škola u Bosni i Hercegovini**" iz **Mostara** odmah nakon svoga konstituiranja započelo s radom obraćajući se mnogim pojedincima, društvima i ustanovama, te svim Hrvatima pojedinačno i putem tiska, uključujući i one na području Slavonije, obavještavajući ih o osnivanju te svrsi društva uz zamolbu za novčanu potporu. U cilju sakupljanja članova po provinciji i naplaćivanja članarine uprava je postavila povjerenike već prve godine u 14 mjesta. Društvo 1902. broji ukupno 376 članova (1 dobrotvor, 70 utemeljitelja i 305 članova). Taj prvi dobrotvor ubrzo nakon njegova osnivanja bio je **đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer**, a sljedeće godine pridružio mu se kao društveni dobrotvor **grof Robert Normann Ehrenfelski** iz Valpova. Istodobno dolazi do postavljanja povjerenika na području Hrvatske i Slavonije. Najprije u Zagrebu je postavljen 1. XI. 1902. Mehmed Džemaludin Kurt, pravnik u Zagrebu, rodом iz Mostara, koji je dobio ovlaštenje "**da u svoj Hrvatskoj**" sabire članove iz svih redova, te samo u Zagrebu za nešto više od mjesec dana u društvo učlanio 31 utemeljitelja i 108 ostalih članova, uglavnom uglednih hrvatskih domoljuba. Istodobno na području Slavonije već **1902.** postoji povjerenik u **Brodu na Savi**, gdje je tada bilo i trinaest članova. Uz 11 novih povjerenika Društvo osniva na području BiH i prvih šest podružnica čime se povećava i ukupan broj njegovih članova, primjerice u listopadu 1903. već na oko 600. Povjerenici mostarskog društva u 1903. na području banske Hrvatske, osim u Zagrebu i Brodu na Savi, postoje još u **Đakovu** s 14 članova i u **Osijeku** s 10 članova te u Senju, Jastrebarskom i

Samoboru.¹ Tako je već 1904. mostarsko Hrvatsko potporno društvo u 47 mjesta imalo ukupno 916 članova, od kojih 37 članova na području Slavonije (Đakovo 14, Brod na Savi 13 i Osijek 10 članova), a na ostalom području banske Hrvatske 164 člana (Zagreb 143, Jastrebarsko 11 i Samobor 10 članova).²

Ova aktivnost se s odobrenjem rada i konstituiranjem **“Hrvatskog društva ‘Napredak’ za namještenje djece u zanate i trgovinu”** u Sarajevu 10. rujna 1904., te nakon izmjene njegovih pravila pa i programa po kojima društvo potpomaže uz naučnike i đake što se iskazalo u novom nazivu: **“Hrvatsko društvo ‘Napredak’ za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata katolika za Bosnu i Hercegovinu”** (1905.), te imenovanjem ubrzo potom njegovog povjerenika i osnivanjem povjereništva (1906./7.) u **Đakovu**, sve više usmjerava prema “Napretku”, prema kojem je jedino i bila usmjerena nakon 9. lipnja 1907. godine tj. fuzije mostarskog i sarajevskog društva. I dok u listopadu 1906. “Napredak” na području Slavonije nema niti jednoga člana, godinu dana potom bilo ih je 11 članova utemeljitelja, deset u Đakovu i jedan u Brodu na Savi.³ Do fuzije ukupan broj “Napretkovih” članova narastao je na 1.718, među kojima su bila 4 dobrotvora te 144 utemeljitelja.⁴ Broj “Napretkovih” članova na području Slavonije sporo se povećavao vjerojatno najviše i zato što je na tome području (kao i na drugim područjima banske

¹ “Osvit”, Mostar, br. 89. od 12. XI. 1902., str. 4. i br. 99. od 17. XII. 1902., str. 3 te “Napredak”, glasilo HKD “Napredak”, god. XII, broj 10, Sarajevo, listopad 1939., članak: *Naša trideset i pet godinašnjica 1902.-14. rujna – 1937.*, str. 120.

² “Napredak”, glasilo, God. XII, broj 10, Sarajevo, listopad 1939., str. 120. Od tih 916 članova bila su tri dobrotvora, jedan legator, 174 utemeljitelja i 738 raznih ostalih članova, a nalazili su se u 37 mjesta u BiH /sa 699 članova/, šest mjesta u banskoj Hrvatskoj /s 201 članom/ i četiri mjesta u ostalim dijelovima Habsburške Monarhije /Beč, Grac, Prag i Ljubljana sa 16 članova/. Društvo je tada imalo šest podružnica i 25 povjereništava (od kojih u BiH 13, u banskoj Hrvatskoj sedam, Austriji dva, te po jedan u Češkoj i Sloveniji). S porastom broja članova rastu prihodi i glavnica, kao i imovina društva. Društvo izdaje svoj kalendar “*Hervoja*”, priređuje društvenu zabavu, izdaje društvene šibice, kupuje zemljište i gradi svoju kuću. Istodobno s povećanjem prihoda povećava se i broj potpora đacima i to prve godine 14, druge 21 na 33 potpore treće godine. Od ovih 68 đaka bilo je 39 srednjoškolaca i 29 visokoškolaca (od kojih je većina studirala u Zagrebu). Prema podacima iz “*Hervoja*”, pučkog kalendara Hrvatskog potpornog društva za potrebne đake srednjih i visokih škola iz Hreceg-Bosne, za prestupnu godinu 1904., god. XVI, Mostar, 1903., str. 49-55. i 136. početkom 1904. na ostalom području banske Hrvatske bilo je 750 članova u 8 mjesta i to: u Jastrebarskom 11, Karlovcu 1, Krku 1, Samoboru 14, Sunji 1, Šestinama 1, Varaždinu 1 i Zagrebu 719 članova. Istodobno je na području Dalacije bilo 6 članova mostarskog društva i to: u Dubrovniku 1, Janjini 3, Slanom 1 i Zadru 1 član.

³ “Napredak”, *hrvatski narodni kalendar za 1907. i 1908.*, izdavač “Napredak” društvo za potpomaganje naučnika i đaka Hrvata-katolika za Bosnu i Hercegovinu – Centrala u Sarajevu (dalje samo: “Napredak”, kalendar...), Sarajevo 1906. i 1907., str. 99 -100 (1907.), te str. 129-130 (1908.).

⁴ Uz glavnog dobrotvora, istodobno i “Napretkovog” pokrovitelja, sarajevskog nadbiskupa dr. Josipa Stadlera, dobrotvori iz Zagreba su zagrebački nadbiskup dr. *Juraj Posilović* i dr. *Josip Frank*, predsjednik Hrvatske stranke prava.

Hrvatske) uspješno djelovalo već petu godinu (od 1902.) "**Hrvatsko društvo za namještenje naučnika u obrt i trgovinu**" iz Zagreba, te imalo povjerenike u 58 mjesta, od kojih 14 na području Slavonije i osam na području Srijema.⁵ To društvo je odmah namjeravalo svoju djelatnost proširiti i na područje Bosne i Hercegovine te u Sarajevu osnovati svoju glavnu podružnicu, ali austro-ugarske vlasti to nisu dopustile.⁶ Zato su morali "rodoljubi u Sarajevu da utemelje za Bosnu i Hercegovinu društvo 'Napredak' kojem je ista plemenita svrha kao matici društvenoj u Zagrebu".⁷

⁵ Tako je primjerice to zagrebačko "**Hrvatsko društvo za namještenje naučnika u obrt i trgovinu**" već početkom 1904. imalo oko 80 utemeljitelja i blizu 700 redovitih članova te organizacije u 27 mjesta. Među njima na području Slavonije i Srijema bile su podružnice u Đakovu, Iloku, Tovarniku, Vinkovcima, Vukovaru, Kukuljevcima, Mitrovici, Petrovaradinu i Zemunu, te privremenu na području Bosne u Bosanskom Brodu. *Hrvatsko pravo*, novine Hrvatske stranke prava, Zagreb, br. 2446 od 9. I. 1904. Taj broj se povećava tako da u listopada 1907. to društvo već ima povjerenike u 58 mjesta, od kojih su na području Slavonije povjerenici po mjestima bili: Slavoljub Kureš u Brodu na Savi, Antun Akšamović u Đakovu, dr. Matko Latković u Daruvaru, Josip Barbarić u Iloku, Luka Tucić u Jasenovcu, Petar Pavišić u Novoj Gradišci, Fichtner u Osijeku gornji grad, Mile Župan u Osijeku donji grad, Adolf Vipovuc u Požegi, Ivan Češić u Pakracu, Ivan M. Čuljat u Vinkovcima, Mirko Grgurić u Virovitici, Vjekoslav Gretschl u Vukovaru i Jakov Pavelić u Županji. Na području Srijema povjerenici su bili u mjestima Indija, Irig, Mitrovica, Petrovaradin, Ruma, St. Pazova, Šid i Zemun. "*Napredak*", kalendar za 1908., Sarajevo, 1907., str. 123-124.

⁶ Zato se skupina od 20 Hrvata iz trinaest mjesta Herceg-Bosne izaslanika u Zagrebu na proslavi 40. obljetnice Hrvatskog pjevačkog društva "Kolo", nakon dogovora s predstavnicima zagrebačkog "Hrvatskog društva za namještenje naučnika u obrt i trgovinu" i drugim istaknutim Hrvatima, sastala **16. kolovoza 1902.** i zaključila da se rad zagrebačkog društva "**proširi i na Bosnu**", sukladno mogućnostima, "da se u Sarajevu osnuje središnjica za Bosnu i Hercegovinu" te su u tu svrhu osnovali "**Privremeni odbor**" koji je inicirao i potpomogao osnivanje "**Napretka u Sarajevu**". Rezultat toga dogovora je sastanak 7. XI. 1902. održan u prostorijama "Trebevića" u Sarajevu sa svrhom "da se u Sarajevu osnuje podružnica zagrebačkoga društva za namještenje u obrt i trgovinu", za koju su Ivan Raguz i dr. Tugomir Alaupović sastavili "pravila i vladu na potvrdu" predali. No, ista su "naskoro povraćena s primjedbom, da se u tom smislu ne odobravaju, već da se mogu predložiti nova za samostalno društvo za Bosnu i Hercegovinu". Kako dalje prenosi zagrebački list "*Hrvatsko pravo*" ta su "nova pravila izrađena velikim trudom i marom g. dra Alaupovića" i nakon dvije godine dana od vlasti odobrena tako da je prva konstituirajuća sjednica "Napretka" održana 10. rujna 1904. ("*Osvit*", God. V., br. 66., Mostar, 23. VIII. 1902., str. 4. Tu su data preizmena i imena sudionika zagrebačkog sastanka i mjesta u BiH iz kojih su. Taj sastanak kao bitan spominje se kasnije u tekstovima prigodom godišnjica o osnivanju "Napretka". Vidi: "*Napredak*", glasilo, god. XII, broj 10, Sarajevo, listopad 1939., članak: *Nаша trideset i pet godišnjica 1902.-14. rujna - 1937.*, str. 120.). U međuvremenu dok se čekalo odobrenje sarajevskom društvu zagrebačko "Hrvatsko društvo za namještenje naučnika u obrt i trgovinu" pokušalo je 1903. osnovati svoju podružnicu u Bosanskom Brodu, što su mu vlasti zabranile (*Hrvatsko pravo*, Zagreb, br. 2446 od 9. I. 1904.).

⁷ *Hrvatsko pravo*, Zagreb, br. 2934 od 28. VIII. 1905., str. 2. Poziv Mate Iljaševića, predsjednika "Hrvatsko društvo za namještenje naučnika u obrt i trgovinu" iz Zagreba "Braći po Bosni i Hercegovini" da pomognu "*Napredak*", čije osnivanje ne predstavlja nikakvo "cijepanje" hrvatstva i "separastičke težnje". "Napredak" je – ističe Iljašević – "nikao iz nužde i žive želje da se i u tom pravcu podigne hrvatska svijest u ovih do sek zapuštenih hrvatskih zemljah", i s maticom u Zagrebu "stoji u najboljšem skladu i zajedničkom nastojanju oko hrvatskoga zanatlijskoga i trgovačkoga podmlatka".

Uprave obaju društava, zagrebačkog i sarajevskog, trudile su se da što bolje surađuju i uzajamno se potpomažu, pozivajući u više navrata Hrvate putem tiska da pomognu rad "Napretka".⁸

Iz "*Napretka*", *hrvatskog narodnog kalendara*, kojega "Napredak" počinje izdavati od 1906. godine, možemo pratiti "Napretkove" članove, organizacije i njihove aktivnosti i na području Slavonije. Tako početkom listopada 1906. na području Slavonije ne nalazimo niti jednoga "Napretkova" člana, a u listopadu 1907. jedanaest članova utemeljitelja, i to deset u **Đakovu** i jednoga u **Slavonskom Brodu**, većinom crkvenih lica.⁹ Taj broj i iduće dvije godine ostaje nepromijenjen. No, već krajem 1909. taj broj se smanjuje tako da na području Slavonije imamo samo u Đakovu "Napretkovo" povjereništvo sa sedam članova utemeljitelja (koji su i prije bili), ali ne i u drugim slavonskim mjestima, osim što su u Vinkovcima kupili "Napretkovih" proizvoda u iznosu od 99.80 kruna.¹⁰ Na terenu je bilo nerazumijevanja, a neki su smatrali da je "Napredak" svojevrsno političko društvo, kao primjerice u Đakovu, zbog čega se predsjednik "Napretka" 1910. uputio preko Save. Najprije je preko Broda posjetio Đakovo, zatim Osijek, Valpovo i Zagreb prikupivši društvu 1014 kruna gotovog novca, a oko 1000 je trebalo naknadno stići, od starih ali i novih članova utemeljitelja. A i pojedine ustanove s područja Slavonije svojim novčanim priložima pomagale su aktivnost "Napretka".¹¹ U isto vrijeme nalazimo prve "Napretkove" đake s mjesečnim potporama na gimnazijama u Osijeku i Požegi. Do 1914., uz onih 7 članova u Đakovu, postojali su još po jedan "Napretkov" član utemeljitelj u **Brodu na Savi**, **Valpovu**, **Osijeku** i **Gunji** kod Županje.¹² Kod početka izgradnje

⁸ Vidi primjerice samo: *Hrvatsko pravo*, Zagreb, br. 2717 od 3. XII. 1904., br. 2934 od 28. VIII 1905. i br. 3256 od 25. IX. 1906.

⁹ "*Napredak*", kalendar za 1908., Sarajevo, 1907., str. 129-130. Članovi utemeljitelji "Napretka" iz **Đakova** su bili: Gabro Babić, kanonik, Vladoje Čačinović, Milko Cepelić, župnik, Šime Čizmarević, kanonik, Mato Fišer, Josip Hager, trgovac, Marko Šainović, kanonik, dr. Antun Schvarzmajer, načelnik, dr. Vjekoslav Vincetić i dr. Anđelko Voršak, biskup, a iz **Slavonskog Broda** Kisić & Markotić. Iz banske Hrvatske osim Zagreba (s dva člana dobrotvora i 29 utemeljitelja), "Napretkovi" članovi utemeljitelji bili su tada još iz Petrinje dva, te Križevaca i Varaždina po jedan. Prema društvenim pravilima za osnivanje podružnice bilo je potrebno 50 članova. Tada je u **Đakovu osnovano "Napretkovo" povjereništvo**, koje je tada, prema nekim kroničarima "Napretka" bilo i jedina "Napretkova" organizacija na području Slavonije i Hrvatske. Vidi: Antun Odić, Kratak historijat "Napretka", "*Napredak*", kalendar za 1927., Sarajevo, 1916., str. 46.

¹⁰ "*Napredak*", kalendar za 1910., Sarajevo, 1909., str. 194 i 242.

¹¹ "*Napredak*", kalendar za 1911., Sarajevo, 1910., str. 247. i 249. Tako su primjerice među novčanim zavodima "Brodsko štedionica" i "I. Iločka dionička štedionica" svojim manjim priložima pomogli aktivnost "Napretka".

¹² "*Napredak*", kalendar za 1913., Sarajevo, 1912., str. 364-365. Na gimnaziji u Osijeku bili su to učenici Mato Mijatović i Stjepan Malić, a na gimnaziji u Požegi Ante Ramljak. "*Napredak*", kalendar za 1915., Sarajevo 1914., str. 349.-358. Ti članovi utemeljitelji bili su: u **Brodu na Savi**: dr. Ivo Elegović, odvjetnik i narodni zastupnik; u **Đakovu**: + Gabro Babić, kanonik, Milko Cepelić, župnik, + Šime Čizmarević, kanonik, Josip Hager, trgovac, + Marko

“Napretkovog Zakladnog Doma” u Sarajevu 1913. među pismenim čestitari-
ma su i oni iz Gunje, Osijeka i Vukovara dok je među utemeljiteljima toga
doma s područja Slavonije bio David Frank, soboslikarski i ličilarski obrt-
nik.¹³

Tijekom Prvog svjetskog rata (1914.-1918.) postupno zamire gotovo sva
“Napretkova” aktivnost na području Slavonije. Zabilježene su tek dodjele
potpora učenicima i šegrtima¹⁴ te neke akcije, kao primjerice ona oko zbrin-
javanja oko 14.000 siročadi iz Bosne i Hercegovine, Istre i Dalmacije u sje-
verne hrvatske krajeve, posebice na područje Slavonije i Srijema.¹⁵ Sa

---

Šainović, kanonik, dr. Antun Švarcmajer, načelnik i dr. Anđelko Voršak, biskup; u **Gunji-
Županji**: Eduard Brandeis, trgovac i posjednik; u **Osijeku**: + dr. Neumann Dragutin, odvjet-
nik i u **Valpovu**: Rudolf Normann-Ehrenfedški, grof, vlastelin. Iz banske Hrvatske
“Napretkovi” članovi su tada bili još u Zagrebu dva dobrotvora i 37 utemeljitelja, te članovi
utemeljitelji u Petrinji dva, i po jedan u Gospiću, Križevcima, Varaždinu i Hrvatskoj
Kostajnici, dok ih je iz Dalmacije bio po jedan iz Dubrovnika, Janjine i Krila Jasenica.

¹³ Bile su to sljedeće čestitke: “G u n j a - Ja, koji sam prvi potaknuo i stvorio misao
namještavanja naučnika, čestitam odboru na divnom djelu, koje danas narodu otvarate – Dr.
Senjak (Lovro), župnik”; “O s i j e k - Čestit vam dan, dično i pošteno hrvatsko ime ! – Lipa”
i “V u k o v a r – Hrvatskom pjevačkom i glazbenom društvu “Dunav” u Vukovaru osobito je
ugodno da se može pridružiti ovim putem čisto narodnoj hrvatskoj “Napretkovoj” slavi i da u
veliki vijenac čestitaka umetne ovaj cvijetak poklona s poklikom *Živjela Hrvatska Bosna!”.
“*Napredak*”, kalendar za 1914., Sarajevo, 1913., str. 102, 104 i 107. te “*Napredak*”, kalendar
za 1915., Sarajevo, 1914., str. 357.

¹⁴ Tako je primjerice u školskoj 1914./1915. “Napretkovu” potporu primao Stjepan
Skoko, učenik VIII. raz. gim. u Požezi, dok su se istodobno 1915. kod svojih majstora na
području Slavonije nalazili ovi “Napretkovi” šegrti: u Brodu: Pavo Brašnjik iz Pruda (Bos.
Samac), kefarski naučnik; Pero Čolić iz Kupresa soboslikarski naučnik; Vladislav Söröss iz
Sarajeva licitarski naučnik i Tomislav Vilić iz Arežina Brijega soboslikarski naučnik; u Dalju:
Mijo Mrljić iz Vitine kovački naučnik; Martin Samardžić iz Bos. Dubice cipelarski naučnik i
Alojzije Vukadinović iz Bugojna kolarski naučnik; u Davoru: Petar Porobić iz Orašja krojač-
ki naučnik; u Đakovu: Blaž Matuzović iz Bos. Šamca knjigoveš. naučnik, Jure Pavlič iz
Sarajeva trgovački naučnik i Franjo Sesar iz Sarajeva trgovački naučnik; u Ivankovu: Mate
Cesarec iz Ljubuškog krznarski naučnik; u Jasenovcu: Mato Mišetić iz Vitine kovački nauč-
nik i Ivo Petrlić iz Stoca kovački naučnik; u Osijeku: Vladislav Banović iz Kotor Varoši cipe-
larski naučnik; u Požezi: Anto Markov iz Livna urarski naučnik i Petar Martinović iz Sarajeva
kovački naučnik i u Vinkovcima: Ivo Dragičević iz Fojnice urarski naučnik. Oslobođeni
“Napretkovi” naučnici bili su: Rafael Majić iz Struga (Čapljina) kod Franje Lučića, kovača
u Erdutu; Albin Bezuljak iz Zenice, kod Đure Jakovljevića, kovača u Jasenovcu; Andrija
Karamatić iz Cerne (kot. Ljubuški) kod A. Spitmüllera, užara u Jasenovcu i Mijo Osti iz Šti-
vora kod Stj. Mikića, kovača u Požezi. “*Napredak*”, kalendar za 1916., Sarajevo, 1915., str.
274, 277-279.

¹⁵ “30. travnja /1918./”, “Napretkov” tiskani prigodni materijal povodom Zrinsko-
Frankopanskog spomendana u kojem se poziva na sabiranje priloga za siročad iz Bosne i
Hercegovine, Istre i Dalmacije koje je u tijeku, uz iskaz kotareva u kojima je već smješteno
12.653 djece i osigurano još mjesta za 3.378 djece. Prema tom iskazu na području Slavonije
bilo je smješteno 5000 djece (Brod na Savi 537, Daruvar 427, Đakovo 496, Donji Miholjac
204, Grubišino Polje 34, Ilok 189, Nova Gradiška 193, Našice 120, Novska 179, Osijek 577,
Pakrac 132, Požega 713, Slatina 80, Vinkovci 283, Virovitica 250 Vukovar 252 i Županja 334
djece), a osigurano mjesta za još 959 djece. Na području Srijema smješteno je 1828 djece (Irig
197, Mitrovica 222, Petrovaradin 60, Ruma 263, Sr. Karlovci 120, Stara Pazova 683, Šid 183
i Zemun 100 djece), a osigurano mjesta za još 273 djece (str. 3).

završetkom rata 1918. nestaje Austro-Ugarske, a nastaju nove političke promjene na našim prostorima, a s njima i novi uvjeti i mogućnosti za djelatnost "Napretka" na području Slavonije.

Osnivanje i djelovanje organizacija HKD "Napredak" na području Slavonije tijekom Kraljevine Jugoslavije (1918. - 1941.)

S osnivanjem 1. XII. 1918. nove države Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. nazvane Kraljevina Jugoslavija) sa sjedištem u Beogradu i "Napredak" se morao prilagoditi nastalim promjenama. Najprije je Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu 3. XII. 1919. odobrila Pravila "Napretka" hrvatskog prosvjetnog i kulturnog društva za Bosnu i Hercegovinu. Zatim je na "Napretkov" zahtjev iz 1920. za djelatnost društva na području cijele novosnovane države Ministarstvo unutrašnjih djela Kraljevstva SHS 17. XI. 1921. odobrilo njegova pravila i rad. Na osnovi toga odobrenja najprije je Povjereništvo za unutarnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu 6. XII. 1921. dozvolilo društvu rad "na području Hrvatske i Slavonije te Međimurja", a zatim Pokrajinska uprava u Sarajevu 14. IX. 1922. na području Bosne i Hercegovine.¹⁶ Time su stvoreni preduvjeti za organizacijski ustroj rada Hrvatskog kulturnog društva "Napredak", kako se od dvadesetih godina počinje nazivati, i na području Slavonije.

Rad na osnivanju "Napretkovih" podružnica na području banske Hrvatske najprije je nakon završetka rata započeo u Zagrebu, rezultat kojega je bio osnivanje 27. I. 1921. Akademске podružnice "Napretka". Ta podružnica je 4. XII. 1922. prerasla u Građansku "Napretkovu" podružnicu, a nakon nekoliko godina postat će Glavna podružnica HKD "Napredak" za Hrvatsku, Slavoniju i Međimurje u Zagrebu.¹⁷ Krajem 1921. u zagrebačkoj "Napretkovoj" podružnici bilo je 212 članova (od kojih 12 utemeljitelja), a do lipnja 1922. taj broj se povećao na 271 člana (među kojima je bilo 19 utemeljitelja).¹⁸ Potrebno je istaknuti da je među njezinim članovima bilo onih rodom s područja Slavonije, ali i onih koji će od vlasti biti premješteni na posao u pojedina slavonska mjesta, kao i onih tu poslanih od uprave zagrebačke Glavne podružnice "Napretka", gdje mnogi postaju inicijatori "Napretkovog" rada te često i osnivanja "Napretkovih" organizacija. Zagrebačka Glavna podružnica "Napretka", osim pomoći kod osnivanja, na razne načine pomagala je i rad pojedinih već postojećih "Napretkovih" orga-

¹⁶ *Napredak*, glasilo, god. II., br. 1. i 2.; br. 5.-7., Sarajevo, veljača, srpanj 1922., str. 15; i 99.

¹⁷ HDA, Fond akvizicija, br. 14/1963. Tajnička knjiga – HKD "Napredak" Zagreb. Zapisnik s prve konstituirajuće sjednice 27. I. 1921. i Zapisnik Konstituirajuće skupštine građanske podružnice "Napretka" u Zagrebu od 4. XII. 1922.

¹⁸ *Napredak hrvatski narodni kalendar za prostu godinu 1922. i 1923.*, izdao "Napredak" hrvatsko kulturno društvo u Sarajevu (dalje samo: *Napredak*, kalendar za ...), Sarajevo 1921., str. 168-169. i 1922. str. LXXII.

nizacija s područja Slavonije. Istodobno pojedini "Napretkovi" članovi s područja Slavonije, posebice studenti, dolaskom u Zagreb, uključuju se u rad tamošnje "Napretkove" organizacije, ali održavaju veze s mjestima u Slavoniji iz kojih su došli.

U isto vrijeme 1920. započinje organizirani rad te osnivanje "Napretkovih" podružnica na području Slavonije uglavnom inicijativom pojedinaca i skupina oko njih te pojedinih članova "Napretkove" Središnje uprave iz Sarajeva i "Napretkovaca" iz drugih mjesta Bosne i Hercegovine, a koji su dobili premještaj ili se tu zatekli poslom.

Osnivanje "Napretkovih" organizacija u Slavoniji počelo je 1920. u **Brodu na Savi**, odnosno **Slavenskom Brodu**, gdje je osnovana privremena "**Napretkova**" podružnica. Jedna od prvih njezinih akcija u toj godini bilo je sabiranje priloga za "Napretkov" konvikt u Sarajevu. No, ubrzo iza toga rad ove podružnice se gasi, jer vlasti vjerojatno nisu odobrile njezin rad.¹⁹ Zato Središnja uprava "Napretka" koristi premještaj "Napretkovca" prof. Matije Lopca 1921. u Brod te ga pismeno moli za organiziranje "Napretka" u gradu, postavivši ga povjerenikom. Lopac je najprije uspostavio "Napretkovu" omladinsku organizaciju na realnoj gimnaziji u Brodu, a koja je 11. XII. 1921. imala 192 člana s mjesečnim doprinosom od 768 kruna, glavna svrha koje je pomoć "Napretku" u podizanju novih đачkih konvikata.²⁰ Lopac je potom, s nekolicinom ljudi iz Broda, poduzeo akciju za ponovnu organizaciju "Napretka" među građanstvom. Tako je 24. III. 1922. organizirana "Napretkova" zabava, nakon koje je na sastanku zbog odziva veoma malog broja Hrvata osnovan Privremeni odbor "Napretkove" podružnice u Brodu na Savi. Preko ove podružnice mogli su zainteresirani za "Napretkove" konvikte s područja brodskog kotara podnositi molbe. Taj odbor Podružnice je do potkraj 1922. ostvario prihod od 32.488. kruna, od kojih 32.000 kruna prigodom proslave "Napretkova dana" u Brodu (7. prosinca), na kojoj je sudjelovalo Hrvatsko pjevačko društvo "Davor", s prigodnim programom. Ta proslava je zasigurno utjecala da se više od 50 ljudi upisalo u "Napredak" tako da je 8. XII. 1922. održana konstituirajuća skupština "Napretkove" podružnice u Brodu i osnovan stalni upravni odbor. Podružnica je potom 4. III. 1923. organizirala veliku godišnju zabavu, te nekoliko drugih akcija. Brodska "Napretkova" podružnica nastojala je uz

¹⁹ Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Fond: HKD "Napredak" – Sarajevo (dalje Arhiv BiH, Fond "Napredak"), kut. 4, dok. br. 1429/1920 i kut. 5, dok. br. 1448/1920. Napominjem da se u ovom fondu nalaze pismena godišnja izvješća "Napretkovih" organizacija s područja Slavonije od 1920. do 1950. kao i većina izvješća tih organizacija o njihovim značajnijim aktivnostima upućena Središnjoj upravi "Napretka" u Sarajevu koja, osim nekolicine, ne mogu u ovom kratkom prilogu ni u bilješkama navesti. Zato ih svi zainteresirani mogu vidjeti, pročitati i naručiti u Sarajevu.

²⁰ *Napredak*, glasilo, God. II., br. 1. i 2., Sarajevo, veljača 1922., str. 16 i 17. Osim navedenih podataka tu su donijeta imena i prezimena 192 članova "Napretkove" omladinske organizacije na realnoj gimnaziji u Brodu po razredima.

pomoć Središnje uprave "Napretka" iz Sarajeva sredinom 1923. osnovati u samostanu otaca franjevacu u Brodu "Napretkov" srednjoškolski konvikt za 30 djece, za što je bio napravljen poseban projekt. U projekt su se uključile "Napretkove" podružnice (muška i ženska) iz Bosanskog Broda te Glavna podružnica "Napretka" iz Zagreba.²¹ No, njezin daljnji rad se odvijao s dosta poteškoća i uz pritisak vlasti. Tako se najprije "Napretkova" omladinska organizacija na Realnoj gimnaziji u Brodu pod pritiskom vlasti gasi, a profesor dr. M. Lopac je 1925. premješten iz Broda. Pritisak se pojačava uoči i tijekom diktature kralja Aleksandra tako da nakratko rad "Napretkove" podružnice u Brodu na Savi prestaje, da bi se taj rad nastojao obnoviti preko Povjereništva (1931.), a potom Podružnice (1935.) u čemu će se uspjeti. Podružnica je najopsežniju aktivnost razvila uoči i tijekom rata.²²

U **Osijeku**, kojem je bila namijenjena uloga "podcentrale 'Napretka' za cijelu Slavoniju", aktivnost "Napretka" započinje 1920. akcijama sabiranja priloga među građanstvom za "Napredak". Ta aktivnost je nastavljena i 1921., a u nju su se uključile i pojedine osječke tvornice, kao primjerice prva osječka Tvornica za proizvodnju specijalnog sapuna. Središnja uprava "Napretka" iz Sarajeva imenovala je Milana Cepelića za povjerenika "Napretka" u Osijeku, a u svezi organiziranja "Napretka" pismeno se obratila nekolicini uglednih Osječana pojedinačno i okružnicom (kao primjerice profesoru dr. Dragi Cernjaku, dr. Tomi Matiću, Zori Noršić, Đuri Perišiću, profesoru Batoriju, Rudolfu Turkoviću, Rudolfu Brolichu, profesoru Ljubomiru Maškoviću).²³ Nakon toga počinje još organiziraniji "Napretkov" rad u Osijeku, posebice kad je 1921. osnovan privremeni odbor "Napretkove" podružnice. On je imao zadatak da popularizira ideju "Napretka" kako bi se organizacija mogla osloniti "na sve slojeve hrvatskog naroda". U aktivnost se nastoji uključiti članice "Hrvatske žene". Međutim

²¹ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 11, dok. br. 1497/1921; kut. 12, dok. br. 1899 i 1900/1921; kut. 13, dok. br. 2208 i 2212/1922; kut.20, dok. br. 1381/1922; kut. 21, dok. br. 1976; kut. 22, dok. br. 2158 i 2175/1922/23; kut. 27, dok. br. 1194/1923; kut. 31, dok. br. 83 i 104/1924. *Napredak*, glasilo, God. II., br. 1. i 2.; br. 5.-7., Sarajevo, veljača-srpanj 1922., str. 16 i 17.: 99. U Privremenom odboru "Napretkove" podružnice u **Brodu na Savi** izabrani su: *predsjednik* dr. Nikola Nikić, *odvjetnik*, *tajnik* dr. Filip Markotić, *blagajnik* N. Rudolf i *odbornik* Albert Venzler. U stalnom Upravnom odboru Podružnice 1923., prema "Napretkovom" kalendaru, izabrani su: za *predsjednika* Rajmund Berković, *veletržac*, za *potpredsjednika* Josip Pavelić, profesor, za *tajnika* dr. Filip Markotić, odvjetnik i za *blagajnika* Josip Janjić, profesor. Tu su navedeni i ostali članovi odbora. O sastavu uprave Podružnice i iskazu prihoda i rashoda vidi: *Napredak*, kalendar za 1923. i 1924., Sarajevo 1922. i 1923., str. XLII i LXV; str. XXVII. Daljnje promjene u sastavu odbora i prihodima mogu se pratiti iz "Napretkovih" kalendara za iduće godine.

²² *Napredak*, kalendar za 1924 (str. XXVII), za 1925. (str. XLI) za 1927 (str. LIV), za 1928. (str. XXII) za 1929. (str. XXXI i XXXVII), za 1938 (str. 208), 1939. (str. 211), 1940. (str. 209) i 1941. (str. 221). Za ostale godine izvješća o radu (osim za 1936.) nalaze se u Arhivu BiH u fondu "Napretka".

²³ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 5, dok. br. 1463, 1464, 1465, 1479, 1471, 1633/1920; kut. 6, dok. br. 2122/1921; kut. 7, dok. br. 170/1921; kut. 10, dok. br. 1038, 1248, 1250, 1251, 1267, 1269, 1271, 1272, 1273 i 1274/1921; kut. 11, dok. br. 1323, 1401, 1429 i 1585/1921.

odmah nakon osnivanja ovoga odbora uslijedili su žestoki napadi režimskih glasila na "Napredak" uz poziv vlastima "da ne dozvole organizaciju 'Napretka'" u Osijeku. Bez obzira na poteškoće i napade konstituirajuća skupština "**Napretkove**" **podružnice u Osijeku** održana je 2. veljače 1922. Na njoj je izabrano rukovodstvo podružnice od 15 članova "ljudi položaja i ugleda" iz svih slojeva koje je kao prioritetan zadatak sebi postavilo "*organiziranje po Slavoniji*" rada i organizacija "Napretka" zašto su već učinjene određene predradnje. Pri ostvarenju toga cilja rukovodstvo Podružnice očekuje "najveću potporu kod presvjetlog g. Dr. Antuna Akšamovića, đakovačkog biskupa, koji je naš dobrotvor i veliki prijatelj". Isto tako rukovodstvo podružnice smatralo je jako potrebnim podizanje "Napretkovog" konvikta u Osijeku, čime bi ne samo iskazali uspjeh već i mogućnost okupljanja u njega bunjevačkih Hrvata, koji uče u Osijeku. "Napretkova" podružnica u Osijeku potkraj 1922. imala je 261 člana i ostvarila prihod od 18.128 kruna. Uz nju postojala je snažna "Napretkova" omladinska organizacija na Osječkoj gimnaziji, Trgovačkoj akademiji i Višoj djevojačkoj školi, s nekoliko stotina članova.²⁴ "Napretkova" podružnica u Osijeku, uz sve poteškoće, uključujući i privremenu zabranu, nastavila je uspješno raditi sve do kraja rata, ali nije uspjela prerasti u Glavnu "Napretkovu" podružnicu za Slavoniju.

U Đakovu tijekom 1921. imamo najprije sabiranje priloga za "Napredak". Iza toga potkraj 1922. osnovana je "**Napretkova**" **podružnica u Đakovu**.²⁵ No, na žalost zbog pritiska vlasti i drugih poteškoća njezin rad se već potkraj 1925. gasi.²⁶

²⁴ *Napredak*, glasilo, god. II., br. 3.; br. 5.-7., Sarajevo, ožujak, srpanj 1922., str. 37 i 38. (Osnutak stalne podružnice "Napretka" u Osijeku) te st. 97. U Upravni odbor "Napretkove" podružnice **Osijek** izabrani su tada: *predsjednik* Viktor Frank, veletrgovac, *potpredsjednik* dr. Josip Bösendorfer, ravnatelj Realne gimnazije, *tajnik* Milan Cepelić, profesor, *zamjenik* Stjepan Ilančić, učitelj, *blagajnik* Leonardo Fichtner, ravnatelj pučke škole, *zamjenica* Zora Noršić, učiteljica, *odbornici*: O. Mladen Barbarić, profesor, vjeroučitelj na gimnaziji, Dragutin Bošković, ravnatelj Jugoslavenske banke, Ivan Bauer, obrtnik, *zamjenici*: Adolf Plein, obrtnik, predsjednik Hrvatskog pjevačkog društva "Zrinjski", Marija Pinterović, ravnateljica Više djevojačke škole i Ženske trgovačke škole, Milan Župan, ravnatelj pučke škole, Ivan K. Dončević, ravnatelj gradske štedionice i starješina sokolske župe te *revizori*: Lujo Vice, ravnatelj Prve hrvatske štedionice i Milutin Majer, žup. školski nadzornik. O sastavu uprave Podružnice i iskazu prihoda i rashoda krajem 1922. vidi: *Napredak*, kalendar za 1923., Sarajevo, 1922., str. XLII, LXIX. Daljnje promjene u sastavu odbora i prihodima mogu se pratiti iz "Napretkovih" kalendara za iduće godine. Pismena izvješća o gotovo svim značajnijim aktivnostima te godišnja izvješća upućena SUN-u u Sarajevo čitatelji mogu naći u Arhivu BiH, u fondu "Napretka".

²⁵ *Napredak*, kalendar za 1922., Sarajevo 1921., str. LXIII. U Upravnom odboru "Napretkove" podružnice u **Đakovu** bili su tada: *predsjednik* Rudolf Boda, trgovac, *potpredsjednik* Josip Sokol, učitelj, *tajnik* Vjekoslav Matejak, učitelj i *blagajnik* Ivan Požanel, bankovni činovnik. Tu su i ostali članovi odbora, a daljnje promjene u njegovom sastavu i prihodima mogu se pratiti iz "Napretkovih" kalendara za iduće godine.

²⁶ *Kalendar* "Hrvatskog radiše" i "Napretka" za prostu 1926., izdao "Hrvatski radiša" u Zagrebu i "Napredak" u Sarajevu, Zagreb-Sarajevo, 1925., str. 157. Tu je navedena podružnica, ali ne i podatci o njezinim prihodima i rashodima. Iz godišnjeg izvješća SUN-a iz početka srpnja 1926. saznajemo da je "Napretkova" podružnica u Đakovu koncem prošle godine prestala s radom (vidi: *Napredak*, kalendar za 1927., Sarajevo 1926, str. XXXII).

U **Vinkovcima** pripreme za osnivanje “**Napretkove**” **podružnice** započele su 1922., kada je potkraj godine, na skupu četrdesetak viđenijih građana u nazočnosti Ante Odića, izaslanika Središnje uprave “Napretka”, osnovan privremeni odbor Podružnice. Ona je tada od zagrebačke “podcentrale” - podružnice tražila i dobila upute o radu. Pošto je privremeni odbor pripremio sve potrebno za konstituirajuću glavnu skupštinu to je početkom 1923. izabran stalni upravni odbor podružnice. Iz izvješća Središnje uprave “Napretka” od 1. srpnja 1923. saznajemo da su do toga datuma na području Slavonije osnovane “Napretkove” podružnice u Brodu na Savi, Osijeku, Vinkovcima i Đakovu te “**Napretkovo**” **povjereništvo u Županji**.²⁷ Iako je vinkovačka “Napretkova” podružnica imala poteškoća u radu (tako da je nakratko 1928. spala na rang povjereništva), ona je bila jedina podružnica na području Slavonije koja je kontinuirano i uspješno djelovala od osnivanja pa do potkraj rata. Istodobno “Napretkovu” povjereništvo u Županji, pod pritiskom vlasti i režimskih organizacija, još iste godine onemogućen je rad, a propao je i pokušaj njegovog obnavljanja deset godina potom.

I u **Vukovaru** akcija za osnivanje “**Napretkove**” **podružnice** poduzeta je 1922. godine, a osnovana je potkraj sljedeće godine. No pritisak režima i pojedinih režimskih, poglavito velikosrpskih organizacija utjecali su da je potkraj 1925. prestao njezin rad.²⁹

Važno je napomenuti da je osnivanje “Napretkovih” podružnica nailazilo na poteškoće, od strane vlasti, pojedinaca i skupina, prvenstveno onih režimskih prosrpskih i projugoslavenskih u pojedinim sredinama, posebice nacionalno izmiješanim sredinama. Zato su se neke od organizacija brzo gasile, a većina njih bila zabranjivana pod različitim izgovorima. Tako su tada na području Slavonije prestale djelovati “Napretkove” podružnice u Vukovaru i Đakovu te “Napretkovo” povjereništvo u Županji, a nastavile dje-

²⁷ *Napredak*, kalendar za 1924., Sarajevo 1923, str. XXI, XXII i XXXVI. U Upravni odbor “Napretkove” podružnice u **Vinkovcima** izabrani su: *predsjednik* Marko Lombarović, zam. bank. direktora, *potpredsjednik* Ljubica Steinfl, predsjednica Hrvatskog gospodarskog društva, *tajnik* Josip Pizek, ravnatelj Trg. škole i *blagajnik* Josip Sišek, bankovni činovnik. Tu su navedeni i ostali članovi odbora. Daljnje promjene u sastavu tih odbora i njihovi prihodi mogu se pratiti iz “Napretkovih” kalendara za sljedeće godine.

²⁸ Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 94, dok. br. 2513/1933.

²⁹ Na osnovi izvješća iz Vukovara SUN je u svom izvješću iz srpnja 1922. konstatirao da je “Napretkova” podružnica u Vukovaru “u osnutku” (Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 14., dok. br. 2732/1922. i *Napredak*, glasilo, God. II., br. br. 5.-7., Sarajevo, srpanj 1922., str. 98). Iz *Napretka*, kalendara za 1924., Sarajevo 1923, se vidi da do 1. srpnja 1923, još nije bila osnovana, dok se krajem te godine, kad je kalendar pripreman za tisak, navodi sastav njezinog upravnog odbora, što znači da je osnovana (str. XXI, XXII i XXXVII). U Upravni odbor “Napretkove” podružnice u **Vukovaru** tada su izabrani: *predsjednik* Ladislav Grčević, *potpredsjednik* Franjo Artuer, *tajnik* Ivan Marz i *blagajnik* N. Fadljević. Tu su navedeni i ostali članovi odbora. Daljnje promjene u sastavu tog odbora i njihovi prihodi mogu se pratiti iz “Napretkovih” kalendara za iduće godine. Prema godišnjem izvješću SUN-a iz početka srpnja 1926. navodi se koncem prošle godine prestala s radom “Napretkova” podružnica u Vukovaru (vidi: *Napredak*, kalendar za 1927., Sarajevo 1926, str. XXXII).

lovati s dosta poteškoća one u Osijeku (s 402 člana), Brodu na Savi i Vinkovcima (s 331 članom). Takvo stanje ostaje i sljedećih nekoliko godina, s time da se rad podružnice u Brodu postupno gasi.

Na preostalom području banske Hrvatske djelovale su tada 1926. još "Napretkove" podružnice u Zagrebu (s 420 članova) i Varaždinu (sa 123 člana) i novoosnovana "Napretkova" podružnica u Gospiću (s oko 100 članova). U Dalmaciji je tada postojala jedino "Napretkova" podružnica u Imotskom (sa 63 člana) i povjereništa u Lombardi, na Korčuli i Potomlju na Pelješcu. Do 1930. osnovane su podružnice i u Klancu, Ludbregu, Senju, Perušiću, Donjem Kosinju, Tuhelju i Zagrebu (ženska) te povjereništva u Dubravici, Orosavlju, Kraljevcu na Sutli, Sušaku i Pregradi. Sve one su zajedno imale nešto više od 1500 članova³⁰

Sve "Napretkove" organizacije na području Slavonije i Hrvatske u prvo vrijeme bavile su se problemima smještaja, informiranja pučanstva o programu "Napretka" (sastancima, predavanjima i promidžbenim materijalom), prikupljanjem priloga za "Napredak", prikupljanjem članova, suradnjom s ostalim hrvatskim društvima, organiziranjem prvih "Napretkovih" zabava i spomen-dana hrvatskim velikanima, te korespondencijom i koordinacijom rada s "Napretkovom" Središnjom upravom u Sarajevu.

Treba reći da ubrzo nakon osnivanja prvih organizacija "Napretka" u Slavoniji njegovi pojedini članovi su izabrani u Središnju upravu "Napretka" u Sarajevu kao vanjski članovi ili zamjenici. Ta praksa nastaviti će se sve do raspuštanja "Napretka", tako da su u gotovo svim Središnjim upravama "Napretka" imali po jednog ili nekoliko članova s područja Slavonije.³¹

Vjerojatno je na osnivanje i rad "Napretkovih" organizacija na području Slavonije u to vrijeme utjecalo postojanje i djelovanje u isto vrijeme čak 70 organizacija "Hrvatskog radiše", a koje su skrbile o hrvatskom obrtničkom podmlatku, iako su ove dvije hrvatske organizacije sporazumno djelovale.³²

³⁰ *Napredak*, kalendar za 1927., 1928., 1929. i 1930., Sarajevo 1926.-1929., str. XLIII, XLIV, XLX, LIV i LVII (1927.); XXII, XXIII, XXXV, XXXIX, XLI (1928.); XXXII, XL, XLII (1929.) i XXXVII, XLV i XLVII (1930). Na čelu tih "Napretkovih" podružnica bili su: u **Brodu na Savi** predsjednik je bio Đuka Šarić, potpredsjednik Fabijan Gorupić, tajnik dr. Filip Markotić i blagajnik Josip Janjić; u **Vinkovcima** predsjednik je bio Marko Lombarević, potpredsjednik Ljubica Steinfl, tajnik Josip Tepeš i blagajnik Josip Siček te u **Osijeku** predsjednik je bio Miroslav Narančić, potpredsjednik dr. Josip Bösendorler, tajnik Zora Noršić, pa Nikola Vrabcac i blagajnik Josip Sučić.

³¹ Tako su se primjerice kao članovi Središnje uprave "Napretka" za 1925. s područja Slavonije nalazili Ante Kobačić, profesor iz Osijeka i Josip Janjić, profesor iz Slavanskog Broda. *Kalendar "Hrvatskog radiše"* i "Napretka" za prostu 1926., Zagreb-Sarajevo, 1925., str. 156., za 1926.-1927. i 1927.-1928. bio je Marko Lombarević, iz Vinkovaca, 1929.-1930. Ivan Mrgan iz Broda, a 1930.-1931. Josip Siček iz Vinkovaca.

³² *Kalendar "Hrvatskog radiše"* i "Napretka" za prostu 1926., Zagreb-Sarajevo, 1925., str. 140.-156. Tu je abecednim redom po mjestima navedeno svih 70 organizacija "Hrvatskog radiše" na području Slavonije i njihova rukovodstva (predsjednik, tajnik, povjerenik), zatim poimenično članovi upravnog odbora (u kojem i šest članova s područja Slavonije) te članovi

Do početka 1930. izvršene su potrebne organizacijske izmjene u pravilima "Napretka" na osnovu kojih se 1925. ustrojila **Glavna podružnica HKD "Napredak" u Zagrebu** i od 1926. počela na terenu djelovati u pravcu nadležne "podcentrale" za "Napretkove" organizacije na području "Hrvatske, Slavonije i Međimurja", odnosno od 1929. *Savske banovine*.³³ Članovi Upravnog odbora Glave podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu, polazeći od činjenice "da je Zagreb središte svih Hrvata, glavni njihov grad i centar svega kulturnog rada u hrvatskom narodu", kao jednu od bitnih njezinih zadaća sredinom 1927. istaknuli su "da gleda osnovati čim više podružnica u provinciji, naročito najprije u okolici Zagreba", kao što su učinili u Gospiću i Klanjcu, ali s još više "rada i naročito veza po provincijalnim mjestima, a tu su sadanji i bivši članovi 'Napretkovi', koji su svršili škole i otišli u provinciju, u prvom redu pozvani na to, da propagiraju po svojim mjestima 'Napretkove' ideje".³⁴ Skupština SUN-a je tada u srpnju 1927., upravo zbog zagrebačke "Napretkove" Glavne podružnice, usvojila izmjenu društvenih pravila, u kojima se preciziraju upravo one točke koje se odnose na izbor i rad glavne podružnice, te kod iskaza članova upravnih odbora, zagrebačku "Napretkovu" podružnicu prvi puta u "Napretkovom" kalendaru iskazala, uz mostarsku, kao glavnu podružnicu.³⁵ Iako u sve složenijim uvjetima rad Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu odvijao se i pored poteškoća uspješno. U tome razdoblju u dogovoru s Glavnom podružnicom u Zagrebu "Napretkova" podružnica u Klanjcu osnovala je "Napretkova" povjereništva u Tuhelju, Kraljevcu na Sutli i Dubravicama, dok je "Napretkova" podružnica u Gospiću osnovala "Napretkove" podružnice u Perušiću i Donjem Kosinju, te povjereništvo na Sušaku.³⁶ Istodobno je zagrebačka

---

za gradnju središnjeg "Doma Hrvatskog Radiše" u Zagrebu (među kojima s područja Slavonije bio je 1 dobrotvor, 1 počasni, 12 zakladnih /iz 9 mjesta/ i 28 dobrotvornih članova /iz 12 mjesta/).

³³ *Napredak*, glasilo, God. II., br. 5-7., Sarajevo, srpanj 1922., str. 99. Već na redovnoj godišnjoj glavnoj "Napretkovoj" skupštini 29. lipnja 1922. u Sarajevu raspravljalo se o prijedlogu promjene društvenih pravila, čime bi se "nekojim podružnicama u Hrvatskoj i Slavoniji" dao karakter "pocentrala" (prvenstveno onoj u Zagrebu i eventualno Osijeku), a prema njemu te "glavne podružnice" bi preuzele "dužnost provođenja i nadziranja organizacije" i na taj način bile što više autonomne, "a da pri svemu tome društvena organizacija bude jedinstvena". Dalji pomak učinjen je na godišnjoj skupštini "Napretka" u Sarajevu početkom srpnja 1925. na kojoj je riješeno "pitavanje naslova i djelokruga Zagrebačke podružnice", tako da se ona od tada počinje u dokumentima nazivati "Glavnom podružnicom", ali bez posebnih prava i dužnosti, osim što je mogla srednjoškolicima i visokoškolicima dijeliti potpore "do visine redovite ubrane članarine" (HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik redovite skupštine Glavne podružnice Hrv. kult. društva "Napredak" u Zagrebu dne 13. 6. 1925. i Odborske sjednice od 15. 6. 1926. /Tajnički i blagajnički godišnji izvještaj od 15. lipnja 1926./).

³⁴ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Tajnički izvještaj za redovitu glavnu godišnju skupštinu Glavne podružnice Hrvatskog kulturnog društva "Napredak" u Zagrebu, održane dne 2. lipnja 1927. Izvještaj blagajnika od 31. svibnja 1927.

³⁵ *Napredak*, kalendar za 1928., Sarajevo 1927., str. XXXIV.

³⁶ *Napredak*, glasilo, God. III., br. 7., Sarajevo, srpanj 1928., str. 83-99. *Napredak*, kalendar za 1929., Sarajevo 1928., str. XXXI - XLIII.

"Napretkova" Glavna podružnica osnovala Gospojinsku podružnicu HKD "Napredak" u Zagrebu 26. ožujka 1928., koja je do tada sakupila 120 članica, od kojih 30 doživotnih. Bila je to i ostala jedina gospojinska (ženska) "Napretkova" organizacija na području "Hrvatske, Slavonije i Međimurja".³⁷ Tako je broj "Napretkovih" organizacija u Hrvatskoj i Slavoniji porastao na 10 podružnica i 4 povjereništva, a time se povećao i broj članova od 1176 na 1608. Tada je od SUN-a, sukladno prihvaćenim izmijenjenim pravilima (u kojima je definirana glavna podružnica), odobren "zaključak podružnica Gospić, Varaždin, Samobor i Klanjec, u kome pristaju na osnutak glavne podružnice u Zagrebu, pod čiju bi nadležnost od sada te podružnice pripadale", čime je i stvarno sukladno društvenim pravilima preustrojena Glavna podružnica HKD "Napredak" u Zagrebu.³⁸ Ona nastoji što uspješnije djelovati i u sljedećem razdoblju, uz ostalo, pomažući, većinom preko nekadašnjih svojih članova, osnivanje i rad novih "Napretkovih" organizacija na području Hrvatske i Slavonije, preuzimajući nadležnost nad nekima od njih. Tako su društvene 1928.-1929. osnovane nove "Napretkove" podružnice u Ludbregu i Senju, te povjereništva u Oroslavlju, Pregradi i Velikom Trgovištu, a pokušavalo se obnoviti nekadašnje i osnovati nove "Napretkove" organizacije i na području Slavonije (pr. u **Daruvaru**, gdje je Podružnica bila osnovana potkraj listopada 1928., ali se ubrzo gasi, **Vukovaru i Požegi**).³⁹

³⁷ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik Gospojinske podružnice HKD "Napredak" Zagreb (od 26. III. 1928. do 6. VI. 1930.), Zapisnik konstituirajuće skupštine od 26. ožujka 1928. U Odbor su tada izabrane: predsjednica *Vera Sertić*, supruga odvjetnika i predsjednika Glavne podružnice, potpredsjednica *Eugenija Danda*, supruga direktora "Eksploatacije" d.d., II. potpredsjednika Glavne podružnice, tajnica *Nada Korenić*, supruga liječnika I. potpredsjednika Glavne podružnice, blagajnica *Elza Pavešić*, supruga liječnika, revizorice: *Berta Heiuzel*, supruga zagrebačkog gradonačelnika i *Slava Sollar*, kućevlasnica i posjednica. Odbornice: *Đurđica Širola*, supruga profesora, *Zlata Mallosek*, kućevlasnica i posjednica, *Nikica Crneković*, supruga direktora Gradske plinare, bivšeg I. potpredsjednika Glavne podružnice, *Ružica Martinić*, *Danica Peitel* i *Mirjana Pavičić*, sve tri studentice filozofije.

³⁸ *Napredak*, kalendar za 1928. i za 1929., Sarajevo 1927. i 1928., str. XVII (1928.) i str. XV (1929.). Istodobno je u Dalmaciji osnovana nova "Napretkova" podružnica u Dubrovniku, tako da su tada tu bile 2 "Napretkove" podružnice i 4 povjereništva s 342 člana. HKD "Napredak" tada je imao ukupno 11.373 člana.

³⁹ *Napredak*, kalendar za 1930., Sarajevo 1929., str. XXII., XXXVI - XXXVIII. i Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 58, dok. br. 2962/1928 (Vukovar). i kut. 60, dok. br. 3403 (Daruvar) i 3780/1929. (Požega). Akciju oko osnivanja "Napretkove" podružnice u Vukovaru vodila je Kristina Hrga, a na poticaj Vere Sertić, predsjednice Gospojinske podružnice "Napretka" u Zagrebu. Ona je do tada imala upisanih blizu 40 članova, a njezin pokušaj na vukovarskoj gimnaziji bio je vrlo slab jer je "direktor Srbin, inspektor Srbin i polovica profesora", tako da se u "Napredak" upisao samo jedan profesor. Posebno je u to vrijeme porastao broj "Napretkovih" organizacija u Dalmaciji gdje je te društvene godine bilo osnovano šest novih podružnica (Šibenik, Metković, Omiš, Makarska, Supetar na Braču i Split) te 4 povjerenišva (Igrani, Čilipi, Vrgorac i Gradac, kod Makarske). HKD "Napredak" je tada imao oko 12.000 članova, a do tada je iškolovao 5000 pitomaca i 1300 izučeniha zanatlija.

No, uslijed nove političke situacije nastale nakon ubojstva dvojice i ranjavanja trojice hrvatskih prvaka članova HSS-a (među kojima i Stjepana Radića, predsjednika stranke, a koji je ubrzo nakon mjesec dana podlegao ranama) u beogradskoj Narodnoj skupštini (u lipnju 1928.)⁴⁰ i potom zavođenjem diktature kralja Aleksandra 6. siječnja 1929., kada je zavlдалo okrutno vojno-policijsko nasilje i veliko bezakonje, i kada su mnogi Hrvati osuđeni na smrt, ubijeni ili utamničeni, za zagrebačku Glavnu podružnicu HKD "Napredak" kao i ostale "Napretkove" podružnice na području Hrvatske i Slavonije nastaju slične poteškoće, a što ima odraza na njihovom radu i rezultatima. Među tim poteškoćama prednjačili su nadzor i različiti pritisci vlasti na pojedine istaknutije članove "Napretkovih" organizacija te zabrana rada mnogim od tih organizacija, s jedne strane, te ispadi i napadi na njih članova nacionalističkih i režimskih organizacija, s druge strane. Ti "Napretkovi" članovi najčešće se zbog svoga domoljublja i hrvatstva napadaju kao razbijači "nacionalnog jedinstva" i "separatisti", a što je bilo dovoljno za njihova uhićenja i zabranu rada "Napretkovim" organizacijama kojih su bili članovi. To je jedan od glavnih razloga što gotovo nemamo nijedne "Napretkove" organizacije na tome području a koja nije bila ometana u radu i zabranjena od strane vlasti. U pitanju je bio i cio "Napredak", pošto je do kraja studenog 1929. od 146 "Napretkovih" organizacija njih 50 bilo onemogućeno u radu koji im je zabranjen od strane vlasti, ali je on vještima potezima SUN-a spašen.⁴¹ No, upornošću "Napretkovih" članova ipak je većina raspuštenih organizacija ponovno obnovljena, a osnivale su se i nove. Kako je u to vrijeme zabranjen rad mnogim hrvatskim društvima to je jedan broj članova tih društava našao utočište u "Napretku" kao gotovo jedinom društvu, koje je i u svom naslovu sačuvalo naziv "hrvatsko".

Takav je slučaj i s Glavnom podružnicom HKD "Napredak" u Zagrebu, kojoj je skupština "Napretka" u srpnju 1930., zbog unutarnjih slabosti, razriješila dotadašnji upravni i nadzorni odbor i postavila trojicu povjerenika do izbora nove uprave, a raspustila je Gospojinsku podružnicu u Zagrebu.⁴² No, izvanredna skupština Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu i izbor uprave je, zbog zapreka policije koja je budno pratila kretanja u toj Podružnici nastojeći da se u upravu izaberu "samo ona lica, koja su voljna raditi za kulturne ciljeve toga društva, a nipošto ona, koja bi htjela dati društvu političko obilježje bilo u kome pravcu", organizirana 7. veljače 1931. i na njoj izabran

⁴⁰ Miroslav Krleža, tada ovako rezimira deset jugoslavenskih godina (1918.-1928.) "dva-deset i četiri političke smrtne osude, 600 političkih ubojstava, 30.000 političkih uhapšenja, 3.000 političkih emigranata i bezbrojna masa političkih izгона". Nije ni potrebno posebno naglašavati kako su većina izloženih navedenom teroru bili Hrvati. M. Kujundžić i Z. Dizdar, *Hrvatska borba za opstojnost 1918.-1998.*, Zagreb, 2000., str. 25.

⁴¹ "Napredak", glasilo, god. V., br., 4., Sarajevo, travanj 1930., str. 47.-51. Sa izvanredne Glavne godišnje skupštine "Napretka" održane 30. III. 1930. u Sarajevu.

⁴² "Napredak", glasilo, god. V., br., 8., Sarajevo, kolovoz 1930., Iz zapisnika XXVI. glavne godišnje skupštine Središnje Uprave "Napretka", održane dne 6., 7. i 8. srpnja 1930. u Sarajevu, str. 117.

novi upravni odbor s dr. Josipom Horvatom, kao predsjednikom.⁴³ U tom razdoblju Glavna podružnica usmjerila je težište svoje aktivnosti na povećanje broja članova, popularizaciju "Napretka" među građanima putem priredbi, promidžbenog materijala i na druge načine, zatim na povećanje prihoda i sukladno tome povećanje potpora studentima koji su studirali u Zagrebu, te pomaganje i nadziranje rada postojećih i osnivanje novih "Napretkovih" organizacija na svome području. Rezultat nije izostao. Tako je već do 31. svibnja 1931. broj članova povećan od 492 na 766 (od kojih je bilo 25 utemeljitelja, 107 doživotnih i 636 redovitih), a naglo će se povećavati i sljedeće godine, a s time se povećavaju i glavni prihodi. Skupština "Napretka", u srpnju 1931., naglasila je kako velike nade polaže u "našu organizaciju u Zagrebu, jer o njoj mnogo ovisi rad ostalih podružnica u Hrvatskoj i Slavoniji", i nije se prevarila.

U navedenom razdoblju prema postojećim izvješćima vidimo da i druge podružnice na tadašnjem području Savske banovine, odnosno području Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu, uključujući i one na području Slavonije, imaju poteškoća u radu. Zbog različitih zapreka vlasti dio njih nije uspio održati proslave ni skupštine pa ni izabrati odbore i nastaviti s radom. Tako "Napretkova" organizacija u Brodu na Savi privremeno prestaje s radom (s time da je nekoliko članova uključeno u "Napretkovu" podružnicu u Bosanskom Brodu), dok je "Napretkova" podružnica u Vinkovcima, uspjele sakupiti prigodom Božića 1929. svotu od 3003 dinara, a od 1. veljače do 14. ožujka 1930. još prikupiti, uglavnom od članarine, 3030 dinara te do srpnja ukupno 10.372 dinara. Istodobno "Napretkova" podružnica Osijek Gornji grad, koja je "ponovno oživjela" prikupila je ukupno 7085 dinara. Vinkovačka "Napretkova" podružnica je osigurala tijekom te društvene godine tri srednjoškolske stipendije sa svotom od 3000 dinara, a Osječka podružnica jednu visokoškolsku stipendiju od 3000 dinara. Novosnovano **"Napretkovo" povjereništvo Đakovo**, koje je od 10. travnja do 5. svibnja 1930. prikupilo 250 dinara prihoda, također prestaje s radom. Od 1. lipnja do 1. prosinca 1930. ostvarili su prihod i to "Napretkova" podružnica Osijek gornji grad 7000 dinara i Podružnica Vinkovci 564 dinara, te "Napretkovo" povjereništvo Osijek donji grad od 1916 dinara.⁴⁴ Na području Hrvatske, uz Gospojinsku podružnicu "Napretka" u Zagrebu, gase se "Napretkove" podružnice u Donjem Kosinju i u Klanjcu, te povjereništva u Čabru,

⁴³ HDA, Fond: Savska banovina, upravni odjel (dalje: SB UO), pov. II., D.Z., br. 575./1931. Izvješće Uprave policije u Zagrebu upućeno 23. I. 1931. Banskoj upravi Savske banovine o djelovanju Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu; "Napredak", glasilo, god. VI., br. 5-6., Sarajevo, svibanj-lipanj 1931., članak: Novi odbor Glavne podružnice u Zagrebu, str. 85. Tu su navedeni i svi ostali članovi upravnog i nadzornog odbora i njihovi zamjenici. U upravnom odboru su bile i Anka Dinagl i Ljubica Hećimović, bivše članice upravnog odbora raspuštene Gospojinske podružnice "Napretka" u Zagrebu.

⁴⁴ "Napredak", glasilo, god. V., br. 1-2. (str. 28), br. 3. (str. 34-35 i 44), br. 5. (str. 73), br. 6. (str. 84 i 85) i br. 11.-12. (str. 180), Sarajevo, siječanj-prosinac 1930.

Kraljevcu na Sutli, Oroslavlju i Velikom Trgovištu. No, i pored toga nastavljena su i osnivanja "Napretkovih" organizacija na ovome području. Tako je osnovano "**Napretkovo**" povjereništvo s Milanom Blažekovićem na čelu u **osjeckom Donjem gradu**, koje je prikupilo 629 dinara do sredine 1930., a do sredine 1931. još 2998 dinara prihoda, dok je pokušano obnavljanje "Napretkove" podružnice u **Vukovaru**, te osnivanje podružnica u **Virovitici i Novoj Gradiški**.⁴⁵ Zatim su još osnovani "Napretkovo" povjereništvo u Velikoj Gorici (u rujnu 1929.) i "Napretkova" podružnice u Pregradi (od ranijeg povjereništva). Potkraj 1931. osnovane su nove "Napretkove" podružnice u Otočcu i Krapini, a u prvoj polovici 1932. podružnice u Ogulinu, Senju, Bjelovaru i Karlovcu.⁴⁶

Godina 1932. je značajna pošto se slavila 30. obljetnica "Napretka", dok su Glavna podružnica "Napretka" u Zagrebu i "Napretkova" podružnica u Vinkovcima slavile desetu obljetnicu rada. Vrlo je važno uspješno djelovanje Napretkove zadruge, tada s oko 7000 zadrugara, i na području Slavonije, što je svakako utjecalo na osnivanje i rad novih "Napretkovih" organizacija na tome području. Tako je Glavno povjereništvo zadruge u Zagrebu uspjelo organizirati i proširiti rad u svakom pogledu te je do sredine 1932. imalo uz šest stalnih organizatora i revizora i 135 mjesnih povjerenika. Samo tijekom te godine osnovana su na području Slavonije nova zadrugina povjereništva u Daruvaru, Đakovu, Grubišinom Polju, Kutini, Novskoj, Starim Mikanovcima i Valpovu. Ukupna imovina "Napretkove" zadruge tada je iznosila 16,865.657.13, a sveukupni promet 112,000.343.19 dinara, dok je poslovni višak u 1931. iznosio 175.429.80 Dinara, od kojih je prema pravilima "Napredak" dobio 10%.⁴⁷ Tijekom te godine nastojalo se na području Slavonije uz postojeće osnovati ili obnoviti "Napretkove" organizacije inicijativom SUN-a iz Sarajeva, Glavne podružnice HKD "Napredak" iz Zagreba, te pojedinih "Napretkovih" članova na terenu u **Brodu na Savi, Đakovu, Novoj Gradiški, Požegi, Starom Petrovom Selu, Siraču (kod Daruvara), Slatini, Valpovu, Virovitici i Vukovaru** te oživjeti njihov rad suprotno nastojanjima vlasti da to na razne načine i pod različitim izlikama onemoguće.⁴⁸

⁴⁵ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 66, dok. br. 643/1930. (Vukovar - Podružnica "Napretka" – izvješće) i kut. kut. 76., dok. br. 1376. (Glavna podružnica HKD "Napredak" iz Zagreba tu u izvješću SUN-u 2. VII. 1931. izvješćuje kako su upravo tada "poduzeli akciju oko osnivanja novih podružnica i to u sljedećim mjestima: Karlovcu, Virovitici, Novoj Gradiški i Bjelovaru").

⁴⁶ *Napredak*, kalendar za 1931., Sarajevo 1930, str. XL-XLII.; "*Napredak*", glasilo, god. VI., br. 7., srpanj 1931, Sarajevo 1931. i "*Napredak*", glasilo, god. VII., br. 7., srpanj 1932, Sarajevo 1932. U oba broja vidi: Pregled prihoda i rashoda društvenih organizacija u godini 1930/31. i 1931/32; Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 66, dok. br. 643/1930. (Vukovar - Podružnica "Napretka" – izvješće).

⁴⁷ *Napredak*, kalendar za 1933., Sarajevo 1932, str. XIX-XX.

⁴⁸ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 79, dok. br. 2806/1932. (Tajničko godišnje izvješće od 4. VI. 1932. upućeno SUN-u o radu Glavne podružnice HKD "Napredak" Zagreb 1931.-1932. U tome izvješću uz ostalo piše: "Kako bi svoj rad 'NAPREDAK' što više proširio i u

Pokušaj osnivanja "Napretkove" podružnice u **Novoj Gradiški** u proljeće 1931. nije uspio zbog protivljenja vlasti, a tako je bilo i godinu dana potom. Tako je na pismeni zahtjev Sreskom načelstvu u Novoj Gradiški da dozvoli osnivanje "Napretkove" podružnice u gradu, isti je ono 19. srpnja 1932. prosljedilo banskoj upravi Savske banovine u Zagreb s izričitim stavom: "Ovo sresko načelstvo ne može nipošto dozvoliti djelovanje "Napretka" u Novoj Gradiški pod nikakvom izlikom i u nikakvoj formi", a koja se s time složila.⁴⁹ Isto je načelstvo odgovorilo i na imenovanje "Napretkovim" povjerenikom Zlataka Mažurana, bankovnog povjerenika u Novoj Gradiški 1933. od strane "Napretkove" podružnice u Bosanskoj Gradiški, a po odobrenju SUN-a, da mu se "svaki rad u tom svojstvu na području ovoga sreza zabranjuje", zato što je po njihovoj ocjeni "naročito u zadnje vreme opet razvio u društvima vrlo separatističku akciju", bez navođenja ijednog primjera.⁵⁰ U pismenoj žalbi "Napretkove" podružnice iz Bos. Gradiške, zastupane po predsjedniku dr. Ivanu Šurkiću, advokatu iz Bos. Gradiške, Sreskom načelstvu u Novoj Gradiški na njihovu zabranu rada "Napretkovom" povjereniku

---

ovim našim krajevima, upravni se odbor odlučio da organizira što više novih podružnica uz one već postojeće, kao i da zamrle podružnice oživi za novi rad. Možemo mirne duše reći da mu je to i uspjelo, jer uz već postojeće podružnice u Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju, koje spadaju u djelokrug naše podružnice osnivaju se slijedeće nove podružnice: Otočac, Ogulin, Karlovac, Krapina, a našom inicijativom, oživljavaju podružnice Samobor i Senj....U osnutku su podružnice: Đurđevac, Sisak, Petrinja, Slatina, Sušak, Crikvenica, Križevci, Nova Gradiška, Vukovar, a nastojimo oživiti i podružnicu u Brodu na S. pa bi tako povećali broj istih na preko dvadeset, a sve na teritoriju našeg dodjeljenog nam djelovanja.Kako je preko desetak podružnica, koje leže na našem području, izjavilo da žele k nama pristupiti kao glavnoj podružnici, to ćemo glavnoj skupštini bratske Središnjice predložiti Vašim odobrenjem, da nas Glavna Skupština Uprave 'NAPRETKA' proglasi i de facto glavnom podružnicom, koji nam je naslov do sada pripadao de nomine").

⁴⁹ HDA, SB UO, Pov. II., ad. br. 1892/ 1932., kut. 288. Sresko načelstvo u Novoj Gradiški je u svom dopisu od 19. VII. 1932. upućenom banskoj vlasti Savske banovine najneposrednije objasnilo stav tadašnjih vlasti zbog čega su uglavnom zabranjivale rad "Napretkovim" organizacijama na području Slavonije i Hrvatske ovim riječima: "Raspustom onih društava, koja su bila stjecište sviju separatistički zadojenih lica, prestala je njihova saradnja u bilo kojem drugom društvu. Šta više i oni manje zagriženi povukli su se potpuno uskraćujući svaku saradnju ili potporu u drugim društvima, koja počivaju na bazi, a ne samo na čisto plemenskoj specifično hrvatskoj. Da je tome tako, te da ova lica surađuju u društvima sa jugoslavenskom ideologijom, onda bi se ovoj njihovoj težnji za osnutkom jednog čisto hrvatskog društva još uvijek moglo udovoljiti, jer bi se iza toga moglo samo zaključivati da poštuju svoju prošlost, a sadašnjost ne mrze. Ali ova težnja za isticanjem samo onog, što je hrvatsko i apstinencija od svega onog što je jugoslavensko, ta težnja potpuno odaje raspoloženje pokretača za osnutak novih plemenskih društava. Potpisnici predmetne molbe su od prvog do posljednjeg zagriženi federalisti. 'Napredak' jeste jedno eminentno plemensko udruženje, kako se iz svrhe društva u pravilima jasno vidi. Zato je ovo sresko načelstvo mišljenja, kada separatisti nikako neće sa saradnju u jugoslovenskim društvima, da in treba onemogućiti i svaki društveni rad sa plemenskim obilježjem, te da se osnivanje nekih podružnica 'Napretka' nipošto ne dozvoli.". Vidi i: Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 84, dok. br. 1366/1932. (Podružnica "Napretka" Nova Gradiška – izvješće).

⁵⁰ HDA, SB UO, Pov. II., br. 5568 /1932.

navodi se kako je ista protuzakonita i nepravedna jer je “djelovanje i organizacija Hrvatskog kulturnog društva ‘Napredak’ u Sarajevu dozvoljena za cijelu Kraljevinu riješenjem Min. Unutr. Djela od 17/11. 1821. br. Pov. 1777 B. H.” te se “radi o jednom čisto kulturnom društvu kojemu je cilj kulturno jačanje našeg hrvatskog naroda i pošto je dozvoljen rad i djelovanje u Kraljevini sličnom bratskom srpskom kulturnom društvu ‘Prosvjeta’”, te traže da se odluka ukine, a rad dozvoli. No žalba je odbijena.⁵¹ Slično je prošla i akcija osnivanja “Napretkove” podružnice u nedalekom **Starom Petrovom Selu**. Tamo je Petar Vudy, župnik podnio Sreskom načelstvu u Novoj Gradiški zamolbu da mu se dozvoli sazivanje osnivačke skupštine za osnutak Podružnice HKD “Napredak”. No Sresko načelstvo mu je to 2. svibnja 1932. zabranilo, a da to nije potvrdila banska vlast. Zato je na Vudyjevu žalbu na tu odluku, banska vlast 20. svibnja 1932. poništila odluku sreskog načelstva i dozvolila da se skupština održi naglasivši da time “još nije osnovano udruženje”, jer će o tome ona kao “drugostepena vlast” prema zakonu odlučiti. Nova molba za dozvolu o održavanju konstituirajuće skupštine ove “Napretkove” podružnice je podnijeta 6. srpnja 1932., uz preporuku trojice građana, ali bez uspjeha.⁵²

I u **Valpovu** je privremeni odbor HKD “Napredak” za prikupljanje članova i za osnivanje podružnice podnio 3. X. 1932. molbu Sreskom načelstvu u Valpovu molbu za osnivanje “Napretkove” podružnice. Na zahtjev sreskog načelstva o moralnoj i političkoj pouzdanosti pokretača te akcije Općinsko poglavarstvo u Valpovu izvijestilo ga je da su isti “u moralnom pogledu posve ispravni, nu u političkom pogledu nisu pouzdani i ne daju garanciju da će rad podružnice voditi u duhu nacionalnog i državnog jedinstva, te u duhu društvenih pravila bez političkog i plemenskog utjecaja, pošto su svi potpisnici – osim Đuranić Đure – kao prvaci i vođe bivše H.S.S politički nepouzdati”. Sresko načelstvo je s navedenom ocjenom predmet uputilo banskoj vlasti Savske banovine s prijedlogom da se osnivanje “Napretkove” podružnice u Valpovu “ne dozvoli”, uz napomenu da je osnivačima “zabranjeno svako delovanje do rešenja naslova”. Banska uprava Savske banovine, nakon što je dobila tražene podatke o Viktoru Heinrichu, prvom potpisniku molbe, uvaživši političku ocjenu sreskog načelstva o podnositeljima molbe donijela je 22. XII. 1932. odluku o zabrani osnutka “Napretkove” podružnice u Valpovu.⁵³ Tako je propao ovaj pokušaj osnivanja “Napretkove” organizacije u Valpovu, te ona nije nikada više ni osnovana.

⁵¹ HDA, , SB UO, Pov. II., br. 5568 /1932.

⁵² HDA, , SB UO, Pov. II., br. 1124 /1932., kut. 283. i Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 82, dok. br. 394/1932. i kut. 83., dok. br. 966/1932 (Osnivanje Podružnice “Napretka” i zabrana od Sreskog načestva Nova Gradiška održavanja konstituirajuće skupštine “Napretka” u Starom Petrovom Selu).

⁵³ HDA, SB UO, pov. II., br. 3092/1932. i br. 36/1933.

U **Brodu na Savi** akcija za obnavljanje-osnivanje "Napretkove" podružnice poduzeta je najprije 1930. Potom je u veljači 1931. osnovano "Napretkovo" povjereništvo, s Antom Radoševićem, poverenikom Napretkove Zadruga za brodski kotar, Nakon njegovog premještenja u lipnju 1931. na čelu povjereništva bio je dr. Josip Krpan, odvjetnik iz Broda na Savi, a potom 1932. opet Ante Radošević, a tada je osnovan i privremeni odbor za osnivanje podružnice. Iako se na glavnoj godišnjoj skupštini "Napretka" održanoj od 3. do 5. srpnja 1932. u Mostaru podružnica u Brodu navodi kao novo osnovana, iz "Napretka", društvenog glasila iz kolovoza vidimo da se radi o privremenom odboru. Tu se navodi da rad na osnivanju "Napretkove" podružnice u Brodu "lijepo napreduje" i da za nju među građanima "vlada velik interes", te da se već "prijavio dosta velik broj članova, a iz Zagreba stigle su upute i pravila, pa će se u najskorije vrijeme održati konstituiraća skupština".⁵⁴ Taj odbor "Napretkove" podružnice u Brodu na Savi organizirao je tada potkraj 1932. neke akcije za "Napredak", kada se njegova aktivnost, zasigurno zbog pritiska vlasti, jako smanjuje te djeluje kao povjerenstvo, da bi opet u rujnu 1935. skupina Brođana poduzela akciju za osnivanje podružnice.⁵⁵

Sredinom 1932. u **Đakovu** također imamo dosta opsežnu aktivnost oko osnivanja "Napretkove" podružnice, tako da je ubrzo održana i konstituiraća skupština, te podružnica počinje s radom i novim aktivnostima za "Napredak" krajem te i početkom sljedeće godine, kada se, pod pritiskom vlasti, gasi njezina aktivnost i obnavlja tek početkom 1936. godine.⁵⁶

U drugoj polovici 1932. i u **Požegi** su poduzete mjere za osnutak "Napretkove" podružnice, te je osnovan privremeni odbor, ali je pod pritiskom vlasti, ta aktivnost nakratko prestala, i obnovljena najprije potkraj 1933.,⁵⁷ i potom opet godinu dana potom, kada je napokom podružnica osnovana.

Početkom 1932. u **Siraču** kod Daruvara osnovano je "Napretkovo" povjereništvo s Matom Buconjićem, lugarom, na čelu. Do kraja svibnja 1932. ovo "Napretkovo" povjereništvo ostvarilo je prihod od 1367,50 dinara, raz-

⁵⁴ "Napredak", glasilo, god. VII., br. 8., Sarajevo, kolovoz 1932., str. 100 i 198 a (članak: Osnivanje "Napretkove" podružnice u Brodu).

⁵⁵ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 67., dok. br. 897/1930. kut. 74., dok. br. 397/1931.; kut. 87, dok. br. 3096/1932.; kut. 98., dok. br. 825/1934. (Izvjeshća Podružnice "Napretka" Brod na Savi) i kut. 106., dok. br. 2644/1935. (Akcija za osnivanje Podružnice "Napretka" u Brodu na Savi).

⁵⁶ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 85., dok. br. 1561/1932. (Osnivanje Podružnice "Napretka" u Đakovu); kut. 87., dok. br. 2828/1932. (Konstituiraća skupština Podružnice "Napretka" u Đakovu); kut. 89., dok. br. 4478/1933. i kut. 91., dok. br. 540/1933. (Izvjeshća Podružnice "Napretka" u Đakovu).

⁵⁷ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 87., dok. br. 3063/1932. (Izvjeshće Podružnice "Napretka" u Sl. Požegi); kut. 97., dok. br. 548/ 1934. i kut. 101., dok. br. 2767/1934. (Osnivanje Podružnice "Napretka" u Požegi) i kut. 104., dok. br. 665/ 1935. (Izvjeshće Podružnice "Napretka" u Sl. Požegi).

vilo znatnu aktivnost te je trebalo potkraj te godine prerasti u podružnicu, što se zbog pritiska vlasti nije dogodilo. Rad je ipak uz sve poteškoće nastavljen te su do svibnja 1933. ostvareni prihodi od 186 dinara, a godinu dana potom 233 dinara, dok je povjerenstvo imalo ukupno sedam članova. No, broj članova se povećavao i smanjivao tako da je u dva navrata nakratko prerastao iz Povjerenstva u Podružnicu, dok se u prvoj polovici 1935. rad ipak gasi i nije više obnovljen.⁵⁸

Rad na osnivanju “Napretkove” podružnice u **Virovitici** posebno je intenziviran početkom 1932. protjerivanjem iz Zagreba u Viroviticu studenta Vladimira Singera, člana “Napretka” u Zagrebu, inače “vođe Hrvatske pravaške omladine u Virovitici”, koji je zbog svog “protudržavnog djelovanja” bio do tada sedam puta uhićivan. Tako se mogla 10. IV. 1932., nakon odobrenja vlasti, održati konstituirajuća skupština “Napretkove” podružnice.⁵⁹ Nakon što je zagrebački “Jutranji list” dva dana potom objavio o tome obavijest Uprava policije u Zagrebu je, prema svojoj političkoj evidenciji, još istoga dana izvijestila bansku vlast o tajniku i predsjedniku Podružnice i još dvojici članova te na osnovi toga prosudivši kako “podružnica ‘Napretka’ u Virovitici je čisto politička organizacija separatista i frankovaca, koji samo pod vidom ‘Napretka’ hoće da provadaju svoju protudržavnu akciju”. Banska uprava Savske banovine 13. travnja 1932. je naredila Predstojniku gradske policije u Virovitici da hitno provjeri podatke i da izvijesti o poduzetom, što je on već sutradan pismeno i izvijestio. Isti je potvrdio podatke i iznio poduzete policijske mjere te naveo kao poznate činjenice kako u HKD “Napredak” “imade dobrano separatističkih tendencija – pa ipak nije raspuštena – te baš iz tog razloga – nije držalo oportunistički predstojništvo gradske policije, da bez konkretnih dokaza protudržavnog rada funkcionera ove podružnice već odmah odredi raspust podružnice mada su zaista svi funkcioneri vrlo podozrivi”, ali da će to učiniti čim to banska uprava odredi, a do tada su svi članovi pod strogim nadzorom policijskih agenata, koji prate njihovo

⁵⁸ *Napredak*, kalendar za 1931., Sarajevo 1930, str. XL-XLII.; Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 82., dok. br. 671 i br. 665/1932. (Osnivanje Povjerenstva “Napretka” u Siraču i izvješće o radu); kut. 84., dok. br. 1039/1932. (Izvješće (privremenog odbora) Podružnice “Napretka” u Siraču) i br. 1104/32. (Izvješće Povjereništva “Napretka” u Siraču); kut. 99., dok. 1287/1934. (Izvješće Povjereništva “Napretka” u Siraču) i dok. 1499/1934. (Izvješće Podružnice “Napretka” u Siraču) i kut. 102., dok. br. 3447/34. (Izvješće Povjereništva “Napretka” u Siraču) i kut. 103. br. 222/1935. (Izvješće Podružnice “Napretka” u Siraču).

⁵⁹ Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 84., dok. br. 1089/1932. (Izvješće Podružnice “Napretka” u Virovitici o konstituirajućoj skupštini); “*Napredak*”, glasilo, god. VII., br. 6., Sarajevo, lipanj 1932., str. 76 a (članak: Novo osnovane podružnice: Podružnica Virovitica) i *Napredak*, kalendar za 1933., Sarajevo 1932, str. X i XLVII. Tu su navedeni i tada izabrani članovi Upravnog odbora ove “Napretkove” podružnice u **Virovitici**. Među njima su: *predsjednik*: dr. Milan Badovinac, odvjetnik, savjetnik; *potpredsjednik*: Mara Matočec, seljačka spisateljica; *tajnik* Vlasimir Singer, student i *blagajnik*: Zora Pejnović.

svakodnevno eventualno kretanje i sastajanje.⁶⁰ Tako je Podružnica, u koju se upisalo 55 članova, mogla nastaviti s uspješnim radom. Primjerice 15. kolovoza 1932. održala je izvanrednu priredbu povodom 50-te godišnjice smrti Augusta Šenoae, kojom prilikom je recitirana pjesma Mare Matočec "Selo Šenoi", a takvih akcija je bilo još nekoliko. Ova podružnica je do sredine 1933. ostvarila prihod od 1.752,62 dinara, ili više nego sve ostale "Napretkove" organizacije na području Slavonije zajedno.⁶¹ Uspješan rad nastavljen je sve do kraja svibnja 1935. kada joj je odlukom banske vlasti Savske banovine dalji rad zabranjen.⁶²

Od postojećih "Napretkovih" organizacija na području Slavonije jedino je Podružnica u **Vinkovcima** uspijevala, uz manje oscilacije i poteškoće, uspješno kontinuirano djelovati. Ona je od svibnja 1931. do svibnja 1932. ostvarila prihod od 11.406 dinara. Neke od njezinih akcija zabilježio je društveni tisak. Tako je ona, nakon odobrenja policijskih vlasti, 10. VII. 1932. održala proslavu Ćirilo-metodskog dana na kojem je sudjelovalo i Hrvatsko pjevačko i glazbeno društvo "Reljković", stalni pratilac njezinih akcija.⁶³ Proslavu desete godišnjice opstanka Podružnica je održala 9. srpnja 1933. (iako je osnovana potkraj 1922.) u nazočnosti Mije Poljaka, izaslanika SUN-a, s nizom aktivnosti za "Napredak" koje su joj prethodile ili održane taj dan u gradu.⁶⁴ Konstatirano je da je Podružnica u proteklih deset godina ostvarila prihod od oko 140.000 dinara, pomogla je školovanje 12 pitomaca u "Napretkovim" konviktima u Sarajevu, 35 srednjoškolaca u Vinkovcima dobilo je jednokrat-

⁶⁰ HDA, SB UO, pov. II. D.Z., br. 9078/1932., kut. 1220. Predstojnik virovitičke gradske policije u izvješću banskoj upravi Savske banovine od 14. IV. 1932. o funkcionarima "Napretkove" podružnice u Virovitici piše: "Dr. Badovinac je ovdašnji vođa 'Frankovaca', Mara Matočec s jedne strane sarađuje u 'Narodnoj zaštiti' sa g. Dr. Šilovićem s druge strane dr. i vezu sa Dr. Mačekom a uistinu je vrlo prevejana pristalica Radićevaca grupe Dr. Mačka, Singer je isto ovdje i predobro poznat"... "Na navedene vodi se već od ranije vrlo ozbiljna kontrola, jer to konačno u tako malom mjestu nije ni teško – te detekivi imaju posebnu zabilježnicu gdje dnevnicu imaju zapisivati gdje se pojedini i skim dnevno sastao".

⁶¹ "Napredak", glasilo, god. VII., br. 9., Sarajevo, rujan 1932., str. 120 a. "Napredak", glasilo, god. VIII., br. 7., Sarajevo, srpanj 1933., str. 91 b. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u god. 1932-33. Prema tome izvješću prihode su ostvarili "Napretkove" podružnice u Osijeku od 7040 dinara i Vinkovcima od 7885 dinara, te povjereništva Osijek donji grad od 24 dinara i Sirač od 186 dinara.

⁶² HDA, SB UO, pov. II. D.Z., br. 2321/1935. Odluka banske uprave Savske banovine od 29. svibnja 1935. o zabrani rada "Napretkove" podružnice u Virovitici. Tu su i svi ostali popratni materijali u svezi s tim. U navedenom razdoblju (1933.-1935.) podružnica je ostvarila prihode od 12.054,75 dinara. Vidi: "Napredak", glasilo, god. VIII-X., br. 7., Sarajevo, srpanj 1934.-1936. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u god. 1933-36.

⁶³ HDA, SB UO, pov. II. D.Z., br. 16545/1932., kut. 1232. Uz program tu su dostavljene i pjesme koje će se pjevati, a koje su vlasti odobrile, među kojima je i poznata Matoševa pjesma: "Pri svetom kralju", koja završava poznatim stihovima "I dok je srca bit će i Kroacije", a koja je nakon izvođenja izazvala veliko odobravanje nazočnih. O tome je izvijestio i "Napredak", glasilo, god. VII., br. 8., Sarajevo, kolovoz 1932., str. 108.

⁶⁴ "Napredak", glasilo, god. VIII., br. 8., Sarajevo, kolovoz 1933., str. 104-105. Tu je Ivan Vučevac, tajnik Podružnice opširnije izvijestio čitatelje o tijeku proslave.

nu potporu u iznosu od 14.000 dinara, a stipendije uživaju tri visokoškolca. Za "Napretkovu" knjižnicu u Sarajevu sakupljen je i poslan veći broj knjiga i časopisa. Prema izvješćima Podružnice SUN-a može se konstatirati kako je ova proslava utjecala na povećanje broj članova "Napretka" u Vinkovcima na više od 200 kao i porast prihoda od 7.885 dinara iz kraja svibnja 1933. na 11.021 dinar do kraja svibnja 1934. godine. Ona je tada pokušavala u gradu osnovati muški đачki konvikt. Iako je do kraja svibnja 1935. broj članova Podružnice spao na 180, prihod je ipak povećan na 11.346 dinara.⁶⁵

Krajnji ishod proslave u Zagrebu bio je suprotan onome u Vinkovcima, a odrazio se i na rad nekih "Napretkovih" organizacija na području Slavonije tako što im je zabranjen rad. Naime **Glavna podružnica "Napretka" u Zagrebu**, koja se svojim uspješnim radom tada sve više iskazivala i potvrđivala kao glavna podružnica poticanjem i pomoći radu postojećih te osnivanjem i radu novih "Napretkovih" podružnica na području Savske banovine, održala je, prema pisanju tadašnjeg tiska, veličanstvenu proslavu 2. travnja 1932. povodom desetogodišnjice rada u Glazbenom zavodu. Proslavu je uvećao dolazak i nastup Hrvatskog pjevačkog društva "Trebević" iz Sarajeva, na čelu s njegovim predsjednikom dr. Zdravkom Šutejem, istodobno i delegatom Središnje uprave "Napretka".⁶⁶ No, neki događaji tijekom proslave bili su dovoljni policiji, koja je strogo nadzirala aktivnost Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu te i do tada poduzimala i represivne mjere prema nekim njezinim članovima, da represivne mjere poduzme prema Podružnici u cjelini. Do tada je u političkoj evidenciji policija vodila 228 "Napretkovih" članova, od kojih je njih 96 bilo do tada uhićeno (od kojih 25 tijekom 1931. i 27 tijekom 1932.), među njima je nekoliko njih s područja Slavonije. Neki od njih su uhićeni tijekom zabave ujutro 2. veljače 1932. zbog "*povika '□ivila slobodna Hrvatska' i pevanja raznih separatističkih pesama*", neki zbog sudjelovanja "*u demonstracijama kod dolaska pevačkog društva 'Trebević'*" dva mjeseca potom, a neki tijekom proslave 2. travnja.⁶⁷ Tada je prema policijskom izvješću u svom pozdravnom govoru dr. Z. Šutej, uz ostalo, rekao: "Kad hrvatstvo slavi svoje veliko slavlje", "a eto kroz kratko vreme ne samo, da je ova glavna podružnica afirmirala 'Napredak' ovdje, već je tako reći preporodila nacionalni život glavnoga grada", tj. "Hrvatske Metropole," kako je

⁶⁵ "Napredak", glasilo, god. VIII.-X., br. 7., Sarajevo, srpanj 1933.-1935.

⁶⁶ "Napredak", glasilo, god. VI., br. 11.-12., Sarajevo, studeni-prosinac 1931. Iz Podružnice "Napretka" u Zagrebu. Prva "Napretkova" večer u Novinarskom Domu, str. 174.; "Napredak", glasilo, god. VII., br. 2 (Velika Napretkova zabava u Zagrebu, str. 22), 3. (Hrvatsko društvo "Trebević" gostuje u Zagrebu, str. 45-46.), 4.-5. (Veličanstvena proslava 10-godišnjice Napretkove podružnice u Zagrebu, str. 60-61.), Sarajevo, veljača-svi-banj 1932.

⁶⁷ HDA, SB UO, pov. II. br. 11775/1932. i pov. II. D.Z., br. 7452, 7646 i 8694/1932. Priloge s popisom svih 228 politički evidentiranih članova "Napretka" u Zagrebu, stipendista i onih kojima je dodijeljena jednokratna potpora, s policijskim podacima objavio je S. Blažanović, u knjizi: "Napredak" Zagreb. Prilozi za monografiju, Zagreb, 1996., str. 47-75.

nazivao Zagreb, završivši poklikom "Bog i Hrvati", čime je "dao povoda velikim manifestacijama i protudržavnim poklicima u daljem toku matineje", te "jasno i glasno rekao, koji je zapravo cilj i kakva je svrha društva 'Napredak'", a što nema nikakve veze sa društvenim pravilima. Zato je policija 3. travnja 1932. izvršila premetačinu kod Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu, zaplijenila i u policiju prenijela sve društvene knjige. Iz "Imenika članova" Podružnice policija je utvrdila da za njih 228 postoji politička evidencija (među kojima je i nekoliko članova Odbora podružnice), da je devetorici evidentiranih dodijeljena stipendija, a 19-rici njih od ukupno 92 srednjo- i visokoškolaca podijeljene su jednokratne potpore. Polazeći od svega toga kao i od događaja na "Napretkovim" priredbama i drugim manifestacijama **Uprava policije u Zagrebu već 14. travnja 1932.** dostavila je Banskoj vlasti Savske banovine u Zagrebu **prijedlog "da se hrvatsko kulturno društvo 'Napredak' glavna podružnica Zagreb i sve podružnice toga društva u savskoj banovini – raspuste"**, jer je po njezinoj ocjeni društvo "Napredak" "prekoračilo svoj statutarni krug" i "postupalo protiv državnog poretka".⁶⁸ Odluku o tome Banska uprava Savske banovine tražila je od Ministarstvu unutarnjih poslova u Beogradu, no ono joj je priopćilo da to ona mora učiniti. U međuvremenu policija je nadzirala i korespondenciju "Napretkovih" članova te spriječila da u Odbor uđu oni koji su kod nje "obilježeni kao separatisti" te je na skupštini Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu 15. rujna 1932., u nazočnosti oko 200 lica, izabran novi upravni i nadzorni odbor, opet na čelu s dr. Josipom Horvatom kao predsjednikom.⁶⁹ Iako je Glavnoj podružnici "Napretka" u Zagrebu počet-

⁶⁸ HDA, SB, UO, II. pov. D.Z., br. 11.775/1932., kut. 1127. Uz prijedlog o raspustu HKD "Napredak" na području Savske banovine, dati su i prilozi, te ostala korespondencija s upravnim vlastima. Uprava policije navodi da "već dulje vremena prati rad toga društva naročito pažnjom, pak je mogla utvrditi, da se članovi toga društva u pretežnom svom delu regrutuju od lica, koja su poznata i pronosirana kao neprijatelji narodnog i državnog jedinstva, te državnog uređenja Kraljevine Jugoslavije". Prema njezinim podacima to su "u prvom redu studenti, koji su sudjelovali kod đачkih nemira i demonstracija u zadnje vreme i koji su poznati iz ranijih akcija, uperenih protiv države". Za ilustraciju navodi slučaj Vladimira Singera, rođenog u Virovitici, studenta visoke ekonomske škole u Zagrebu, istaknutog frankovačkog omladinca koji je zato tri puta bio uhićen i prognan iz Zagreba u zavičaj gdje je potom nakon nekoliko dana u travnju 1932. "osnovao podružnicu društva 'Napredak' u Virovitici". Uprava policije navodi banskoj upravi kako su već navedeni podaci i oni koje smo već u tekstu naveli dovoljni da se zabrani rad "Napretka" jer s takvim članovima i nije mogao djelovati "nego u pravcu separatističkom i protiv državnog poretka", a krunu toga predstavlja proslava "od 1., 2. i 3. aprila tek. god., kada su se odigrale protudržavne demonstracije i održala matineja sa čistom političkom, separatističkom i protudržavnom tendencijom". Uprava policije skreće pažnju banskoj upravi kako je "Napredak" i prilikom "drugih svojih priredaba ispoljavalo svoj plemensko-separatistički smer i karakter", kao primjerice prigodom koncerta u Glazbenom zavodu 1. veljače, te prigodom priredbe u Samoboru 6. ožujka 1932., kada je i samorski sreški načelnik, također izrazio mišljenje da to društvo treba raspustiti.

⁶⁹ HDA, SB UO, II. pov. D.Z. br. 7452/1932. Izvješće Uprave policije u Zagrebu Banskoj upravi Savske banovine od 16. IX. 1932. o glavnoj godišnjoj skupštini HKD "Napredak" u Zagrebu održanoj 15. IX. 1932.

kom travnja 1932. policija oduzela knjige ipak je ona i u tim okolnostima nastavila rad kako u Zagrebu tako i na području Savske banovine, ostvarivši prihod od 137.217,85 dinara, najveći među "Napretkovim" organizacijama. Do tada je pismeno 18 postojećih "Napretkovih" podružnica s područja Savske banovine prihvatilo zagrebačku podružnicu za Glavnu (a da bi to uistinu i bila po pravilima potrebno ih je 10 te potvrda skupštine "Napretka), među kojima s područja Slavonije podružnice u Osijeku, Vinkovcima i Virovitici.⁷⁰ Preko svojih članova izvan Zagreba (posebice studenata i đaka, koji su odlazili na ferja kućama), zatim slanjem uputa i pravila, te svojih izaslanika, uključila se u osnivanje novih "Napretkovih" podružnica na području Savske banovine. Tako tada zagrebačka Glavna podružnica na području Slavonije, uz navedene u Brodu na Savi i Virovitici, radi na osnivanju "Napretkovih" podružnica u Novoj Gradiški, Slatini i Vukovaru, a na ostalom području Savske banovine radi na osnivanju "Napretkovih" podružnica u Crikvenici, Đurđevcu, Koprivnici, Križevcima, Kustošiji kraj Zagreba, Petrinji, Radoboju kod Krapine, Sisku, Sušaku i Varaždinskim Toplicama te sudjeluju u pojedinim akcijama "Napretkovih" organizacija na terenu u drugoj polovici 1932. godine.⁷¹ Takvu aktivnost banska uprava očito nije mogla dozvoliti. Zato je **Banska uprava Savske banovine već 10. listopada 1932. donijela odluku o raspuštanju Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu.** Uprava Glavne podružnice već nakon trinaest dana uputila je Banskoj upravi Savske banovine žalbu na navedenu odluku i tako započela tešku borbu da se ona poništi, te joj se ponovo dozvoli rad. Središnja uprava je uputila 17 pismenih zamolbi na istaknute ličnosti iz političkog života, koji bi mogli pomoći, među kojima je primjerice bio i Karlo Kovačević, iz Jazavice kod Novske, koji su to pitanje pokrenuli i u jugoslavenskoj skupštini te izvršili pritisak na bana dr. Perovića u Zagrebu. Taj svekoliki trud urodio je plodom tako da je, nakon svih pritisaka i ucjena, odlukom Banske uprave Savske banovine od **20. X. 1933.** rad Glavnoj podružnici HKD "Napredak" u Zagrebu **dozvoljen**, a time i "Napretkovim" organizacijama na njezinom području.⁷² Rad je mogao opet započeti 1934., a intenzivirati se tek od 1935., iako su policijske i upravne vlasti i Glavnoj podružnici i ostalim "Napretkovim" organizacijama na terenu i dalje pravile različite teškoće, a neke od organizacija i raspuštale.

⁷⁰ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 84, dok. br. 1173/1932. (Izvješće sa skupštine Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu od 28. V. 1932.). Od ostalih su bile ove "Napretkove" podružnice: Čabar, Klanjec, Samobor, Senj, Gospić, Perušić, Varaždin, Pregrada, Krapina, Karlovac, Otočac, Bjelovar, Ogulin, Velika Gorica i Tuhelj.

⁷¹ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 79, dok. br. 2806/1932. (Tajničko godišnje izvješće od 4. VI. 1932. upućeno 29. lipnja SUN-u o radu Glavne podružnice HKD "Napredak" Zagreb 1931.-1932.). "Napredak", glasilo, god. VII., br. 8., 9., 10., 11.-12., Sarajevo, kolovoz-prosinac 1932. Tu su podaci o osnivanju i članovima novih podružnica (koje se uspelo osnovati), te o priredbama i drugim aktivnostima "Napretkovih" organizacija gdje su uglavnom uključeni i predstavnici Glavne podružnice "Napretka" iz Zagreba.

⁷² HDA, SB UO II. pov. D.Z. br.649/1935., kut. 356.

No, s raspustom Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu u listopadu 1932. **raspuštene su potom i "Napretkove" podružnice na području Slavonije u Osijeku gornji grad, Novoj Gradiški i Valpovu te "Napretkovo" povjereništvo Osijek donji grad**, a na ostalom području Savske banovine "Napretkove" podružnice u Krapini, Gospiću, Senju, Crikvenici, Kustošiji, Karlovcu, Ogulinu, Otočcu, Koprivnici, Tuhelju i Pregradi i povjereništva u Dubravicama, dok su drugima pravljene razne zapreke od strane vlasti i strogi nadzor, te tako ograničavan rad. U odluci o raspustu "Napretkove" podružnice u **Osijeku** od 13. X. 1932. banska uprava Savske banovine navela je kako se ta podružnica "u svom društvenom delovanju ne rukovodi sa odobrenim društvenim pravilima, nego ispoljavanjem plemensko-separatističkog smera pokazalo, da osim pravilima predviđenog cilja ide i za drugim političkim ciljevima protivnima današnjem državnom poretku", bez navođenja ijednog konkretnog primjera. Žalba Podružnice na tu odluku od 25. X. 1932. je odbijena, a odluka banske uprave odobrena od Min. unut. poslova.⁷³ Ta je podružnica društvene 1931/32. ostvarila prihod od 22.780,93 dinara, a 1932/33. 7040 dinara, a Povjereništvo "Napretka" Osijek donji grad u istom razdoblju ostvarilo je prihod od 2421 dinar (1931/32.) i 24 dinara (1932/33.).⁷⁴ Bio je to veliki materijalni i opći gubitak za "Napredak" što se vidi i iz godišnjeg izvještaja SUN-a o radu u društvenoj godini 1932/33. usvojenog na XXIX glavnoj skupštini "Napretka", održanoj u Sarajevu od 2. do 4. srpnja 1933.⁷⁵

U jesen 1933. započinje postupno obnova raspuštenih i osnivanje novih "Napretkovih" organizacija i intenziviranje rada postojećih, poglavito nakon što je rješenjem banske vlasti Savske banovine u Zagrebu od 25. listopada 1933. ponovno dozvoljen rad **Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu** i ista ponovo počela s intenzivnim radom. Ona je do sredine 1934. uspjela upisati čak 1.048 članova i ostvariti ukupan prihod od 107.299,38.- dinara. Pomagala je osnivanje i obnavljanje pojedinih "Napretkovih" organizacija na području Savske banovine. Tada je osnovana "Napretkova" podružnica u

⁷³ HDA, SB UO II. pov. D.Z. ad. br. 26583 i 28694/1932., kut. 1247..

⁷⁴ "Napredak", glasilo, god. VII.-VIII, br. 7., Sarajevo, srpanj 1932. i 1933. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u god. 1931.-33. Na čelu "Napretkovog" povjerenstva Osijek donji grad do prestanka rada nalazio se Milan Blažeković, dok su na čelu tadašnje Podružnice Osijek bili: *predsjednik* Nikola Vrabc, *ravnatelj* građ. škole, a potom profesor Tomislav Pavetić, *potpredsjednik* Ante Vlanić, *trgovac*, te Josip Vražić, *zač. kanonik*; *tajnik*: Vladimir Mrljak i *blagajnik* Vjekoslav Topalović.

⁷⁵ HDA, SB UO, pov. II., D.Z., br. 26.448 i br. 26.583/1932. (odluke o raspuštanju Podružnica "Napretka" u Gospiću i Osijeku), kut. 1247.; br. 1.234 i 10.839/1933. (odluke o raspustu Podružnica Napretka u Senju, Krapini i Koprivnici), kut. 1268. i 1287.; br. 1124 i 1127/1932. (zabrane osnivačke skupštine "Napretkove" podružnice u Starom Petrovom Selu i zabrana za Podružnicu Karlovac), kut. 283. "Napredak", glasilo, god. VIII., br. 7., Sarajevo, srpanj 1933., str. 77.-94. "Napredak" je uspio povećati broj svojih organizacija za tri više nego u prethodnoj društvenoj godini, ali je ostvario poslovni manjak od 88.962,24 dinara. Teško je bilo nadomjestiti prihode većih podružnica kao što je primjerice Glavna podružnica u Zagrebu i podružnica u Osijeku.

Sunji, te povjereništva u Hrvatskoj Kostajnici i Rudama, kod Samobora.⁷⁶ Na području Slavonije najprije je 8. rujna 1933. osnovana **“Napretkova” podružnica u Daruvaru**,⁷⁷ a zatim je 29. listopada obnovljena **“Napretkova” podružnica u Osijeku**⁷⁸ te nakon gotovo trogodišnjih priprema i nastojanja 29. studenoga osnovana **“Napretkova” podružnica u Novoj Gradiški**.⁷⁹ Pokušano je i **osnivanje “Napretkovog” povjereništva u Gradišću kod Županje**, ali je ono zbog raznih poteškoća ubrzo prestalo s radom.⁸⁰ Potrebno je reći da su u nekim Napretkovim” podružnicama, njihovom radu i akcijama, s lijeve bosanske strane rijeke Save sudjelovali pojedinci i skupine s desne slavonske strane Save. Takav je primjerice slučaj s novoosnovanom (1. X. 1933.) “Napretkovom” podružnicom u Svilaju Donjem u čijem su osnivanju i radu sudjelovali i seljaci iz slavonskog Svilaja. Tako su pri prvoj “Napretkovojoj” zabavi u tom mjestu na Silvestrovo 1933. sudjelovali i mnogi stanovnici slavonskog Svilaja “sa svojom dobrovoljačkom vatrogasnom četom”.⁸¹ Ove “Napretkove” organizacije započele su s uspješnim aktivnostima. Tako je primjerice Podružnica u Daruvaru, zajedno s Radišom organizirala u siječnju 1934. prvu vrlo uspješnu zabavu, a slične aktivnosti su organizirale i druge. U srpnju 1934. je na području

⁷⁶ “*Napredak*”, glasilo, god. VIII., br. 11.-12., Sarajevo, studeni-prosinac 1933., str. 157. i “*Napredak*”, glasilo, god. IX., br. 1., Sarajevo, siječanj 1934., str. 12 i 13.

⁷⁷ Arhiv BiH, Fond “*Napredak*”, kut. 94., dok. br. 2514/1933. (Izvjješće o osnivanju Podružnice “*Napretka*” u Daruvaru). “*Napredak*”, glasilo, god. VIII., br. 10. i 11.-12., Sarajevo, listopad-prosinac 1933., str. 128 a i 156 a. Skupština je bila dobro posjećena, prisustvovao joj je M. Buconjić, “*Napretkov*” povjerenik iz Sirača. U Upravni odbor ove “*Napretkove*” podružnice u **Daruvaru** izabrani su: *predsjednik*: dr. Stjepan Sabolić, liječnik; *potpredsjednik*: d. Franjo Koydl, veterinar; *tajnik*: Milicoj Ašmner, pravnik i *blagajnik*: Pero Valdgoni, trgov. poslovođa. Tu su navedeni i drugi članovi odbora. Dalje personalne promjene u upravi mogu se pratiti u “*Napretkovim*” kalendarima.

⁷⁸ Arhiv BiH, Fond “*Napredak*”, kut. 95., dok. br. 2728/1933. (Izvjješće o osnivanju Podružnice “*Napretka*” u Osijeku) i kut. 96., dok. br. 3214/1933. (Zapisnik konstituirajuće skupštine Podružnice “*Napretka*” u Osijeku od 21. X. 1933.). “*Napredak*”, glasilo, god. VIII., br. 11.-12., Sarajevo, studeni-prosinac 1933., str. 156 a. Tada su u Upravni odbor “*Napretkove*” podružnice u **Osijeku** izabrani: *predsjednik*: Pavao Srinčić, ravnatelj osiguravajućeg društva “*Croatia*”; *potpredsjednik*: Josip Šeper, župnik, *tajnik*: Dragutin Fijember, građ. pristav i *blagajnik*: Ferdo Frev, činovnik “*Croatije*”. Tu su navedeni i drugi članovi odbora, a dalje personalne promjene u upravi mogu se pratiti u “*Napretkovim*” kalendarima.

⁷⁹ Arhiv BiH, Fond “*Napredak*”, kut. 96., dok. br. 3373/1933. (Izvjješće sa konstituirajuće skupštine Podružnice “*Napretka*” u Novoj Gradiški). “*Napredak*”, glasilo, god. VIII., br. 11.-12., Sarajevo, studeni-prosinac 1933., str. 156 a. Tada su u Upravni odbor “*Napretkove*” podružnice u **Novoj Gradiški** izabrani: *predsjednik*: Zlatko Mažuran, zamjenik upravitelja Praštedione; *potpredsjednik*: Antun Brnčić, graditelj, *tajnik*: Ivo Ilić, činovnik Praštedione i *blagajnik*: Mira Benković studentica farmacije. Tu su navedeni i drugi članovi odbora, a dalje personalne promjene u upravi mogu se pratiti u “*Napretkovim*” kalendarima.

⁸⁰ Arhiv BiH, Fond “*Napredak*”, kut. 94., dok. br. 2513/1933. (Izvjješće Povjereništva “*Napretka*” u Gradišću - Županja)

⁸¹ “*Napredak*”, glasilo, god. VIII., br. 10., Sarajevo, listopad 1933., str. 128 a i god. IX., br. 1., Sarajevo, siječanj 1933., str. 12 a.

Slavonije, prema pristiglim izvješćima SUN-u, djelovalo pet "Napretkovih" podružnica s 598 članova (Daruvar sa 49, Nova Gradiška sa 120, Osijek sa 163, Vinkovci s 202 i Virovitica sa 55 članova) i jedno povjereništvo u Siraču sa sedam članova, koje su ostvarile ukupni godišnji prihod od 33.303 dinara. Najviši prihod od 11.021 dinar ostvarila je Podružnica u Vinkovcima, a slijede je one u Virovitici s 9836, Osijeku sa 7602, Novoj Gradiški sa 6088 i Daruvaru s 523 dinara te Povjerenstvo u Siraču s 233 dinara. Važno je istaknuti kako je u tome razdoblju "Napretkova" zadruga u Osijeku uspostavila svoje glavno povjereništvo, koje je preko mjesnih povjerenika na terenu okupljalo zadrugare, dok su ih u zapadnoj Slavoniji okupljali povjerenici glavnog povjereništva u Zagrebu.⁸² Istodobno je, uz navedene "Napretkove" organizacije, tada u srpnju 1934. bilo na području Savske banovine još petnaest "Napretkovih" podružnica i tri povjereništva s ukupno 1.273 člana, ili sveukupno s 2919 članova.⁸³

U sljedećoj društvenoj godini od srpnja 1934. do srpnja 1935. intenzivnu aktivnost "Napretkovih" organizacija na području Slavonije pokazuje i povećanje broja na 697 članova (Daruvar s 49, Nova Gradiška s 220, Osijek sa 193, Vinkovci sa 180 i Virovitica s 55 članova) članova ali i prihoda na 48.372 dinara. Najviši prihod od 22.834 dinara ostvarila je Podružnica u Osijeku, a slijede je one u Novoj Gradiški s 11.975, Vinkovcima s 11.346, Virovitici s 1.252 i Daruvaru sa 759 dinara te bivše Povjerenstvo u Siraču s 206 dinara. Istodobno je Glavna podružnica "Napretka" u Zagrebu povećala broj svojih članova na 1243, a prihod na 115.801,68 dinara. Ona je intervenirala kod vlasti i pomagala oko rada postojećih te obnove i osnivanja novih "Napretkovih" organizacija na području Savske banovine, kojih je tada bilo osamnaest, i koje su također povećale broj članova i prihode u odnosu na prethodnu godinu. Među njima su i novoosnovane "Napretkove" podružnice u Petrinji i Lovincu, te **"Napretkovo" povjereništvo u Slavonskom Brodu**, dok je prestalo s radom povjereništvo u Siraču.⁸⁴ No, ubojstvo kralja Aleksandra u Marseillesu u listopadu 1934. utjecalo je na pojačanu protuhrvatsku represiju režima i njegovih političkih pobornika, a što je uz ostalo imalo za posljedicu raspuštanje pojedinih "Napretkovih" podružnica, kao one u Virovitici koju je banska vlast Savske banovine raspustila 29. svibnja 1935. godine.⁸⁵

⁸² "Napredak", glasilo, god. IX., br. 7., Sarajevo, srpanj 1934., str. 77, 82 i 93-94.

⁸³ "Napredak", glasilo, god. IX., br. 3. i 4. i br. 7., Sarajevo, ožujak-travanj i srpanj 1934., str. 49., 77, 93-94. *Napredak*, kalendar za 1935., Sarajevo 1934, str. I, XI i XVIII.- XXXIII.

⁸⁴ "Napredak", glasilo, god. X., br. 2., 5. i 7., Sarajevo, veljača, svibanj i srpanj 1935., str. 24., 64, 65., 97 i 98. Povjerenik "Napretka" u **Sl. Brodu** tada je bio Aleksandar Mateša.

⁸⁵ HDA, SB UO, pov. II., D.Z., br. 2321./1935. (Raspust "Napretkove" podružnice u Virovitici 29. V. 1935.) Za virovitičku policiju je prisustvovanje dr. Milana Badovinca, Aleksandera Langeri i Andela Novaka, rukovodilaca "Napretkove" podružnice, misli zadušnici za atentatora Begovića, koju je naručio njegov otac, a 11. svibnja održao Novak, predsjednik Podružnice, bilo dovoljno da ih se kazni s po 14 dana zatvora i zatraži od banske uprave raspust podružnice, što je ona i potvrdila. Kada žalbe nisu pomogle da se odluka promijeni jedva se uspjelo povratiti SUN-u 2055 dinara zaplijenjenih kod premetačine i raspusta.

Glavna podružnica HKD "Napredak" u Zagrebu, kao ona koja "se za organizaciju naših podružnica na području Savske banovine imademo brinuti", obratila se 7. rujna 1935. banskoj vlasti Savske banovine s molbom da ukine svoju okružnicu kojom se osnivanju organizacija na njezinom području stavljaju zapreke, pošto su pravila "Napretka" prihvaćena 1. I. 1935. od Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije, te joj ih u prilogu dostavlja. Dalje ističe kako je rad "Napretkovih" organizacija "kulturnog i prosvjetnog značenja, a da ne naglašujemo njihov humani rad". Banska vlast Savske banovine je nakon mjesec dana prihvatila navedenu molbu te u odgovoru Glavnoj podružnici "Napretka" u Zagrebu i obavijesti područnim vlastima istakla kako "ne smatra za potrebno da se svako osnivanje lokalnih ("Napretkovih" –Z.D.) organizacija u Savskoj banovini zasebno odobrava, te će prema tome biti dovoljno da svako osnivanje novih lokalnih organizacija osnivači samo prijave nadležnoj prvostepenoj opštoj državnoj vlasti", precizirajući što prijava treba sadržavati. Banska uprava napominje da njihov rad treba biti sukladan društvenim pravilima i zakonskim propisima, o čemu su dužne da se brinu podređene upravne vlasti.⁸⁶ U razdoblju od lipnja 1935. do lipnja 1936. Glavna podružnica "Napretka" u Zagrebu posredovala je kod vlasti za dvadesetak "Napretkovih" organizacija, među njima je posredovala i dva puta za "Napretkovu" podružnicu Osijek i jedanput za "Napretkovu" podružnicu u Požegi, a uspjela je obnoviti i osnovati nove podružnice u Krapini, Ogulinu, Karlovcu, Senju i Požegi te radila na osnivanju podružnica u Ljubljani, Otočcu i Crikvenici. Istodobno je povećala broj svojih članova na 1310 (zauzevši prvo mjesto) a i prihode na 189.885,29 dinara (zauzevši drugo mjesto).⁸⁷ Istodobno ili nešto potom su uz pomoć pojedinih napretkovaca iz okolnih podružnica osnovane "Napretkove" podružnice u Gospiću, Sušaku, Bakru, Rudama kod Samobora i **Garčinu** kod Sl. Broda (koja se od povjereništva pretvorila u podružnicu), a prestala je s radom podružnica u Otočcu.⁸⁸ Naime inicijativom Zlatka Mažurana, predsjednika "Napretkove" podružnice u

⁸⁶ HDA, SB UO, pov. II., D.Z., br. 3910./1935. U priloženim pravilima iz 1935., kao i onima iz 1932. nalazi se posebno poglavlje VI koje govori o Glavnim podružnicama. Potrebno je možda citirati prvu točku br. 25 društvenih pravila koja glasi: "Glavne podružnice nastaju zaključkom glavne skupštine Središnje Uprave 'Napretka', ako je prethodno barem 10 podružnica dotične i susjedne banovine nakon jednogodišnjeg uspješnog rada zaključilo na svojim glavnim skupštinama, da priznaju jednu od podružnica svoje banovine glavnu podružnicu. U svakoj banovini može biti samo jedna glavna podružnica, a njezino sjedište određuje glavna skupština Središnje Uprave 'Napretka' na prijedlog interesiranih podružnica. Ovaj se § ne odnosi na one banovine, u kojima već postoje glavne podružnice".

⁸⁷ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 167., dok. br. 1734/1936. (Godišnje izvješće Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu od 1. lipnja 1935. do 31. svibnja 1936. /posebice izvješće tajnika od 8. lipnja 1936. str. 10 gdje se govori o navedenom osnivanju novih podružnica/)

⁸⁸ HDA, SB UO, pov. II., D.Z., br. 3954., 4486., 5058./1935. (Policijska izvješća o osnivanju "Napretkovih" podružnica u Karlovcu, Ogulinu i Krapini). "Napredak", glasilo, god. X., br. 8., 10., 11. i 12., Sarajevo, veljača, kolovoz-prosinac 1935. i "Napredak", glasilo, god.

Novoj Gradiški došlo je 13. IV. 1936. do osnivanja **"Napretkova" povjereništva u Garčinu**, njegovom rodnom mjestu. Kako je u mjestu postojala Hrvatska čitaonica od 1914. do 1927., čiji je inventar predan školi na čuvanje, to je odlučeno da se u sastavu Povjerenstva otvori "Napretkova" čitaonica, te djeluje pjevački, tamburaški i diletantski zbor⁸⁹. Povjereništvo je prikupilo oko trideset članova te je već 31. svibnja 1936. pretvoreno u "Napretkovu" podružnicu.⁹⁰ I SUN je sa svoje strane poduzeo mjere da pomogne osnivanje podružnice na području Slavonije slanjem materijala, imenovanjem povjerenika i odobravanjem osnivanja podružnica. Još početkom ožujka 1934. Bogoljub Aman, sudbeni vijećnik molio je SUN i dobio dozvolu da može osnovati **"Napretkovu" podružnicu u Požezi**. No to nije išlo lako tako da je trebalo intervenirati kod banske vlasti u Zagrebu, a novi poticaj dao je Zlatko Mažuran, predsjednik "Napretkove" podružnice iz Nove Gradiške, pa je ona osnovana 9. srpnja 1935. Tada je požeška policija 5. kolovoza materijale prosljedila banskoj upravi u Zagreb na odobrenje s napomenom da je predsjednik na prošlim skupštinskim izborima bio kandidat opozicije, dok su svi članovi uprave Podružnice pristaše opozicije "ali kako su svi ozbiljni ljudi, domaći trgovci i obrtnici, kadri su pružiti jamstvo da ovu podružnicu neće iskoristiti u zakonom zabranjena dela". Osnivači su morali priložiti pet primjeraka pravila "Napretka" te je banska uprava odobrila rad potkraj listopada 1935.⁹¹ **"Napretkova" pod-**

XI., br. 2. i 4., Sarajevo, veljača i travanj 1936. Tu su izvješća sa zabava i komemoracija i drugih aktivnosti Glavne i još nekih postojećih podružnica u Savskoj banovini, te izvješća s konstituirajućih sjednica navedenih podružnica, ali i onih koje su čekale odobrenje vlasti, kao primjerice podružnica u Slav. Brodu, Crikvenici i Ljubljani, a čije je osnivanje pomagala Glavna podružnica "Napretka" u Zagrebu.

⁸⁹ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 110., dok. br. 1080/1936. (Zapisnik sa konstituirajuće skupštine "Napretkova" povjereništva u **Garčinu** od 13. travnja 1936.). Tada je za *povjerenicu* izabrana Cica Marija Balentović, a u pripomoćni odbor: Valentin Klaić, Johan Lasi, oba zemljoradnici i Marko Tomljanović, trgovac i gostioničar. U Zapisniku je navedeno da je Zlatko Mažuran inicijator "da se osnuje 'Napredak' i u Garčinu", kao što je "osnovao podružnice u Novoj Gradiški, Okučanima i Sl. Požezi".

⁹⁰ Prema pisanju društvenog glasila u prvi Upravni odbor "Napretkove" podružnice u **Garčinu** izabrani su: *predsjednik*: Marko Đurić, zemljoradnik, *potpredsjednik*: Nikola Ivanišić, posebnik, *tajnik*: Marko Tomljenović, gostioničar i trgovac i *blagajnik*: Marija Cica Balentović. "Napredak", glasilo, god. XI., br. 10, Sarajevo, listopad 1936., str. 124 a. Tu su navedeni i drugi članovi odbora, a dalje personalne promjene u upravi mogu se pratiti u "Napretkovim" kalendarima za 1938. i 1939.

⁹¹ HDA, SB UO, pov. II., D.Z., br. 3517/1935. Tu je i zapisnik sa konstituirajuće skupštine "Napretkove" podružnice u **Sl. Požezi** od 9. VII. 1935. U Upravni odbor tada su izabrani: *predsjednik*: dr. Emil Tanay, odvjetnik; *potpredsjednik*: Đuro Balog, trgovac, *tajnik*: Zdenko Peršaj, činovnik I. hrv. štedionice i *blagajnik*: Josip Kindler. Tu su navedeni i drugi članovi odbora, a dalje personalne promjene u upravi mogu se pratiti u "Napretkovim" kalendarima. Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 97., dok. br. 548/1934. (Obavijest Vladimira Mrljaka, glavnog povjerenika "Napretkove zadruge" Osijek i bivšeg tajnika "Napretkove" podružnice u Osijeku, upućena SUN-u iz Požege 1. III. 1934. o molbi za osnivanje "Napretkove" podružnice u Požezi).

ružnica u Okučanima osnovana je 30. srpnja 1935. inicijativom rukovodstva podružnice iz Nove Gradiške, čijih je nekoliko članova sa Zlatkom Mažuranom, predsjednikom prisustvovalo osnivanju. U Podružnicu se tada upisalo 56 članova.⁹²

U rujnu 1935. u **Sl. Brodu** se skupina građana s “Napretkovim” povjerenikom odlučila je “na novo oživiti i osnovati” u Brodu “Napretkovu” podužnicu te se obratila SUN-u. SUN je podržao ovu njihovu inicijativu određivši ih za “pripremni odbor”, dostavivši im upute i društvena pravila te im dao smjernice za rad dok se ne bude moglo osnovati podružnicu. No to će im uspjeti početkom 1937. godine.⁹³

Iz godišnjih izvješća od lipnja 1935. do lipnja 1936. upućenih SUN-u tada najuspješnijih “Napretkovih” podružnica s područja Slavonije, onih u Novoj Gradiški, Osijeku i Vinkovcima, vidi se da su one povećale broj svojih članova i svoje prihode.⁹⁴ Osnovale su omladinske sekcije koje su sudjelovale u radu podružnica, davale đacima jednokratne potpore te preko SUN-a stipendije đacima i studentima s njihovog područja (njih 30-tak). Zatim su sudjelovale samostalno ili u zajednici s drugim hrvatskim društvima u proslavama, komemoracijama i drugim aktivnostima (Glavna, Zrinjsko-frankopanska, Ćirilo-metodska, sijela, izleti, predavanja) te prikupljale priloge za “Napredak”. Prodavale su “Napretkove” materijale (Božićne i Uskrsne karte, kalendare, pjesmaricu M. Tomića). Na inicijativu “Napretkove” podružnice u Osijeku organizirana je šira uspješna akcija prikupljanja pomoći za prehranu siromašnog i gladnog pučanstva Hercegovine. Sve to nije išlo lako, tako da je bilo izvanrednih skupština (Nova Gradiška, 12. I 1936.) ili kolektivnih ostavki, koje su potom povučene (Vinkovci u kolovozu 1935.). Također u to vrijeme uz Podružnicu u Virovitici, prestaje s radom i Podružnica u **Daruvaru**, iako će pokušati nastaviti s radom sredinom 1937. i u proljeće 1938. godine.⁹⁵ Tako su “Napretkove” organizacije na području Slavonije tijekom te godine, bez obzira što su neke prestale ili tek počele s radom, a

⁹² Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 167., dok. br. 1644/1936. (Godišnje izvješće Podružnice HKD “Napredak” u Okučanima za društvenu godinu 1935/1936. od 7. lipnja 1936.) i “*Napredak*”, glasilo, god. X., br. 9., Sarajevo, rujan 1936., str. 121. U upravni odbor “Napretkove” podružnice u **Okučanima** tada su izabrani: *predsjednik*: dr. Mirko Krsnik, općinski liječnik; *potpredsjednik*: Ivan Pogljar, šef stanice, *tajnik*: Bogumil Janson, činovnik Narodne šumske industrije d.d. i *blagajnik*: Mirko Petković, trgovac, svi iz Okučana. Tu su navedeni i drugi članovi odbora, a dalje personalne promjene u upravi mogu se pratiti u “Napretkovim” kalendarima.

⁹³ Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 106., dok. br. 2644/1935./1935. Tu pismenu želju od 3. IX. 1935. za osnivanjem “Napretkove” podružnice u Sl. Brodu iskazali su: Josip Levačić, činovnik, biši potpredsjednik Podružnice u Derventi, Franjo Marinić, činovnik, Zvonko Šporer, nožar, predsjednik Križara i Aleksandar Mateša, vošćar, povjerenik “Napretka” u Sl. Brodu.

⁹⁴ Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 1110., dok. br. 1469/1936. i kut. 167., dok. br. 1528 i 1587/1936. (Godišnja izvješća “Napretkovih” podružnica u Vinkovcima, Novoj Gradiški i Osijeku).

⁹⁵ Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 122., dok. br. 3424/1935./1937. i kut. 128., dok. br. 1959/1938. (Izvješća Podružnice “Napretka” Daruvar).

druge smanjile broj, u cjelini povećale broj na 759 članova (Nova Gradiška - 230, Okučani - 41, Osijek - 204, Požega Sl. – 100 i Vinkovci - 184) ali i prihoda na 59.981,68 dinara. Najviši prihod od 26.375 dinara ostvarila je Podružnica u Osijeku, a slijede je one u Novoj Gradiški s 15.265,68, Vinkovcima s 12.991, Požegi s 2.175 i Okučanima s 1.674 dinara, te bivša podružnica u Virovitici s 966 i ona u Daruvaru s 535 dinara (a koje, s onom u Garčinu, nisu poslale izvješća SUN-u). Istodobno je porastao i broj "Napretkovih" podružnica na području cijele Savske banovine na njih 25 i na jedno povjereništvo (u izvješću iskazanim), od kojih je u samo njih 17, koje su iskazale broj članova, bilo ukupno 1751 član, bez "Napretkovih" organizacija s područja Slavonije i Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu, koja je sama imala 1310 članova. Među njima najviše članova, nakon zagrebačke Glavne podružnice, imala je Podružnica u Karlovcu, njih 419 (te je ona tako po broju članova izbila na treće mjesto u "Napretku"), a zatim s 230 članova "Napretkova" podružnica u Novoj Gradiški (čime dijeli 7-8 mjesto /s Bos. Brodom/ u "Napretku").⁹⁶

Razdoblje koje slijedi je najintenzivije u radu "Napretka" na području Slavonije. Uz postojeće "Napretkove" organizacije nastojalo se osnovati i nekoliko novih što se dijelom uspjelo. Prvo se počelo s obnovom-osnivanjem **"Napretkove" podružnice u Đakovu**, osnivanjem "odbora u osnutku" na čelu s dr. Zvonimirom Markovićem, profesorom bogoslovije na sjemeništu u Đakovu, koji je nakon potrebnih priprema podnio pismenu molbu za njezino osnivanje. Nakon što je pribavljena dozvola vlasti održana je 2. kolovoza 1936. konstituirajuća skupština Podružnice u koju se upisalo više od sto ljudi, te je počela s uspješnim radom.⁹⁷ Zatim je obnovljena-osnovana **"Napretkova" podružnica u Brodu na Savi ili Slavonskom Brodu** čija je osnivačka skupština održana 5. veljače 1937. i u koju se upisalo više od 80 ljudi. Taj broj će se i pored raznih poteškoća ubrzo gotovo podvostručiti kao i prihodi.⁹⁸ "Napretkova" podružnica iz Nove Gradiške pokušala je u to vri-

⁹⁶ "Napredak", glasilo, god. XI., br. 7., Sarajevo, srpanj 1936., str. 89-90. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u g. 1935.-36. Iznijeti podatci pokazuju da su "Napretkove" organizacije u pojedinim sredinama Savske banovine bile i dalje izložene pritiscima vlasti, tako da nisu uspjele poslati izvješća, a neke će morati prestati s radom. Imena članova svih upravnih i nadzornih odbora navedenih podružnica i imena povjerenika nalaze se u "Napretkovim" kalendarima.

⁹⁷ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 112., dok. br. 2247/1936. (Zapisnik sa konstituirajuće skupštine "Napretkove" podružnice u **Đakovu** od 2. kolovoza 1936.) i "Napredak", glasilo, god. XI., br. 9, Sarajevo, rujna 1936., str. 112 b. U njezin Upravni odbor tada su izabrani: *predsjednik*: dr. Zvonimir Marković, prof. bogoslovije; *potpredsjednik*: dr. Marko Vučetić, odvjetnik, *tajnik*: Franjo Brajer, priv. činovnik i *blagajnik*: Ćiril Dorić, obrtnik. Tu su navedeni i drugi članovi odbora, a dalje personalne promjene u upravi mogu se pratiti u "Napretkovim" kalendarima.

⁹⁸ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 118., dok. br. 645/1937. i kut. 120., dok. br. 1995/1937. (Zapisnik sa osnivačke skupštine "Napretkove" podružnice u **Brodu na Savi** od 5. veljače 19367. i Izvješće SUN-u od 29. VI. 1937.). U njezin upravni odbor tada su izabrani: *predsjednik*: Josip Levačić, činovnik; *potpredsjednik*: Vinko Maratović, trgovac, *tajnik*:

jeme osnovati “Napretkove” organizacije u **Novoj Kapeli** i **Novskoj te Lipiku**, ali one nisu uspjele konstituirati se i proraditi.⁹⁹ Istodobno je “Napretkova” podružnica iz Vinkovaca pokušala u susjednim **Mikanovcima** osnovati “Napretkovu” organizaciju.¹⁰⁰ Tada 1937. je pokušano obnoviti-osnovati “Napretkovu” podružnicu u **Vukovaru**, što će se uspjeti 20. veljače 1938. kada je ista konstituirana i dalje, uz dosta poteškoća, uspješno djelovala.¹⁰¹ Ostale “Napretkove” organizacije na području Slavonije povećavaju broj članova i prihode. Tako su društvene 1936.-1937. imale ukupno 969 članova (Osijek 224, Nova Gradiška 207, Vinkovci 189, Đakovo 107, Brod na Savi 87, Požega 84, Okučani 41 i Garčin 30 članova) i ostvarile prihod od 80.440,26 dinara (Osijek 32.380, Vinkovci 14.010,75, Nova Gradiška 13.117,01, Đakovo 9.996, Požega 3.850, Okučani 3.410, Brod na Savi 2.798 i Garčin 1.878,50 dinara).¹⁰² Sljedeće 1937.-1938. broj članova je porastao na 1.249 (Osijek 275, Vinkovci 221, Nova Gradiška 190, Brod na Savi 143, Požega 126, Vukovar 111, Đakovo 108, Okučani 43 i Garčin 32 člana), a prihod 95.441,23 dinara (Osijek 25.854, Vinkovci 14.960, Nova Gradiška

---

Stjepan Pandak i *blagajnik*: Aleksandar Mateša, licitar. Tu su navedeni i drugi članovi odbora, a dalje personalne promjene u upravi mogu se pratiti u “Napretkovim” kalendarima. Rukovodstvo Podružnice je nastojalo da u nju ne uđu ljudi koji su se konpromitirali tijekom diktature, a što je dospjelo u tisak i prijetilo istoj raspuštanjem. Takav je primjerice bio slučaj s dr. Henrika Duffekom, o kojem se raspravljalo na sjednici odbora i konstatirano da se ne može primiti za člana “Napretkove” podružnice, a što je prenio Hrvatski dnevnik i osiječki Hrvatski list. Prema izvješću Podružnice upućenom SUN-u od 29. VI. 1937. članovi uprave su bili jednoglasni protiv prijema dr. H. Duffeka, bivšeg predsjednika mjesne JNS-e i bosansko-brodskog gradonačelnika, zato što je on za vrijeme diktature nemilosrdno progonio “svakog onog koji se je osjećao Hrvatom”, i tada “na skupštinama J.N.S. govorio da treba sve Hrvate povješati koji ne pristaju uz J.N.S. i Jugoslavensku ideju”, a u “nekoliko navrata pokušao sva Hrvatska kulturna i prosvjetna društva jednostavno prekrstiti u jugoslavenska”. Istodobno “kada je cijeli Hrvatski narod, a naročito Hrvati kotara Brodskog bili u tuzi i žalosti iza tragičnih događaja u Sibiru, on je hladno preko toga prešao i tadašnjem žandarmerijskom majoru Cvijanoviću, koji je po vlasti uglavljen kao zločinac i glavni podstrekač za ubojstvo nevinih Sibirskih žrtava, i zbog toga premješten u Sloveniju, priredio istome oprostnu gala večaru na polasku iz Broda u Ljubljanu”.

⁹⁹ Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 117., dok. 759/37 i kut. 123., dok. br. 3864/1937. (Izvješća Podružnice “Napretka” /u osnivanju/ Lipik) te kut. 167., dok. br. 1528/1936. (Godišnje izvješća “Napretkove” podružnice u Novoj Gradiški).

¹⁰⁰ Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 122, dok. br. 3238/1937. (Izvješća “Napretkove” podružnice /u osnivanju/ Mikanovci).

¹⁰¹ Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 122, dok. br. 3071/1937. (Pokušaj osnivanja Podružnice “Napretka” u Vukovaru) i kut. 127., dok. br. 1432/1938. (Izvješće s konstituirajuće skupštine Podružnice “Napretka” u Vukovaru od 2. veljače 1938.) te “*Napredak*”, glasilo, god. XIII., br. 3, Sarajevo, ožujak 1938., str. 36 a. U njezin Upravni odbor tada su izabrani: *predsjednik*: Mr. pharm. Nikola Zelec, ljekarnik; *potpredsjednik*: o. fra Silvestar Zubić, kateheta, *tajnik*: dr. Vladimir Guns, liječnik i *blagajnik*: Leonardo Baumgartner, bank. činovnik. Tu su navedeni i drugi članovi odbora, a dalje personalne promjene u upravi mogu se pratiti u “Napretkovim” kalendarima.

¹⁰² “*Napredak*”, glasilo, god. XII., br. 7, Sarajevo, srpanj 1937., str. 92. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u g. 1936.-1937.

14.909,23, Brod na Savi 10.830,75, Vukovar 10.592, Đakovo 6.814,25, Požega 6.017, Okučani 4.098 i Garčin 1.366 dinara).¹⁰³ Društvene 1938.-1939. imamo smanjenje broja "Napretkovih" članova na području Slavonije na 1228, a i prihoda na 94.966,59 dinara.¹⁰⁴ I u iduće dvije društvene godine broj članova se smanjuje, svakako i zbog ratnih prilika u Europi i na granicama tadašnje Kraljevine Jugoslavije, ali se prihodi ipak povećavaju. Tako su primjerice društvene 1939.-1940. na području Slavonije "Napretkove" organizacije imale ukupno 1191 člana (Osijek 268, Vinkovci 224, Nova Gradiška 161, Brod na Savi 160, Vukovar 122, Đakovo 105, Požega 104 i Okučani 47 članova) i ostvarile prihod od 109.745,41 dinar (Osijek 31.728,50, Vukovar 21.912,65, Vinkovci 16.793, Nova Gradiška 14.858,51, Đakovo 8225,25, Požega 7794, Okučani 4149,75, Brod na Savi 4016,75 i Punitovci 267 dinara).¹⁰⁵ A društvene 1940.-1941. imale su ukupno 1179 članova "Napretka" (Osijek 268, Vukovar 227, Vinkovci 222, Nova Gradiška 160, Đakovo 96, Požega 83, Brod na Savi 81 i Okučani 42 člana) i ostvarile prihod od 117.553,52 dinara (Osijek 34.845, Vukovar 21.000,02, Vinkovci 20.603, Brod na Savi 20.334, Đakovo 7125,50, Požega 5645, Okučani 4544, Nova Gradiška 3337 i Pleternica 120 dinara).¹⁰⁶ U tome razdoblju imamo široku "Napretkovu" akciju protiv nepismenosti u dogovoru s Klubom ABC i predsjedništvom Seljačke sloge, a koju je podržavalo rukovodstvo HSS-a i njegov predsjednik dr. Vlatko Maček. Akcija je zahvatila i područje Slavonije i njime se nastojala podići postojeća razina pismenosti i to po kotarevima u postocima: Slavonski Brod od 16 na 8, Nova Gradiška od 21 na 12, Novska od 21 na 12, Kutina od 24 na 14, Županja od 20 na 12, Vinkovci od 18 na 8, Vukovar od 20 na 11, Osijek od 24 na 14, Valpovo od 21 na 12, Donji Miholjac od 17 na 8 i Virovitica od 26 na 16 posto.¹⁰⁷ Akcija se uspješno provodila, posebice nakon uspostave Banovine Hrvatske, sve do početka rata. Podružnica "Napretka" u Garčinu se još pri proslavi 100-godišnjice Hrvatske himne i Hrvatskog preporoda 8. XII. 1935. sjetila Vilhelmine Runjanin, kćerke skladatelja Himne Josipa Runjanina, i pismeno joj se obratila u Grac gdje je živjela. Iz njezinog odgovora su saznali kako ona živi u očajnom materijalnom stanju te su putem tiska pokrenuli među hrvatskim društvima akciju da joj se materijalno pomogne u čemu su i uspjeli. Tada su, kao što i većina "Napretkovih" organizacija u to vrijeme prakticira, proslavili "rođendan

¹⁰³ "Napredak", glasilo, god. XIII., br. 7, Sarajevo, srpanj 1938., str. 92, 92 a i 92 b. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u g. 1937.-1938.

¹⁰⁴ "Napredak", glasilo, god. XIV., br. 7, Sarajevo, srpanj 1939., str. 92. i 92 a. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u g. 1938.-1939.

¹⁰⁵ "Napredak", glasilo, god. XV., br. 7., Sarajevo, srpanj 1940., str. 92. i 92 a. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u g. 1939.-1940.

¹⁰⁶ "Napredak", glasilo, god. XVI., br. 7, Sarajevo, kolovoz 1941., str. 93. i 93 a. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u g. 1940.-1941.

¹⁰⁷ "Napredak", glasilo, god. XII., br. 10., Sarajevo listopad 1937., str. 120. Članak: Napretkova akcija protiv nepismenosti i god. XIII., br. 11., Sarajevo, studeni 1938., str. 137. Članak: Širenje pismenosti, iz kojih su navedeni podaci.

Vođe Hrv. naroda dra V. Mačeka” uz govor Stjepana Balentovića, predsjednika mjesne i kotarske organizacije HSS-a. Do tada su prikupili 72 vlastite knjige za Čitaonicu, za koju su osigurali i četiri razne dnevne novine, što sve članovi Podružnice i mnogi seljani čitaju. SUN je pomogao ovu akciju u svezi čitaonice poslavši dio knjiga i uspostavivši u Garčinu “Napretkovu” pomoćnu knjižnicu.¹⁰⁸ Nažalost broj članova se smanjio zbog čega je tu “Napretkovu” podružnicu trebalo pretvoriti u povjereništvo. No, nastavio se pad broja njegovih članova te se ono ubrzo postupno gasi te je 1940. ukinuto. Istodobno se u nekim drugim slavonskim mjestima u to vrijeme, uz pomoć članova okolnih “Napretkovih” organizacija, osnivaju nove “Napretkove” organizacije, dok postojeće nailaze na sve više poteškoća u radu. Tako primjerice glavnu godišnju “Napretkovu” zabavu od podružnica na području Slavonije nisu priredile one u Brodu na Savi, Đakovu, Novoj Gradiški, Požegi i Vinkovcima, Zrinsko-Frankopanski dan nisu održale podružnice u Novoj Gradiški, Okučanima i Osijeku (ne samostalno već u zajednici s ostalim osječkim hrvatskim društvima), a Ćirilo-Methodski dan nisu održale podružnice u Brodu na Savi, Đakovu, Novoj Gradiški i Osijeku, podružnica u Vinkovcima nije u redu pobirala članarinu dok izvješća o radu nisu podnijele podružnice u Vukovaru i Garčinu. To je jedan od razloga da je preč. Anto Alaupović, predsjednik “Napretka”, 1939. pregledao podružnice u Novoj Gradiški, Brodu na Savi, Đakovu i Vinkovcima, dajući im smjernice za dalji rad. Tako je u **Punitovcima** kod Đakova, na poticaj đakovačke Podružnice, potkraj 1938. osnovan pripremni odbor te, nakon što je prikupio više od 30 članova i dobio dozvolu SUN-a i vlasti, 2. ožujka 1939. konstituirana “Napretkova” podružnica. Na skupštini je odlučeno da su osnuje i čitaonica.¹⁰⁹ Ubrzo je broj članova smanjen te je i ova “Napretkova” podružnica 1940. pretvorena u povjereništvo i ubrzo se sljedeće godine ugasila. Na skupštini “Napretka” u srpnju 1940. se istaknulo da treba poraditi i na osnutku “Napretkovih” podružnica u **Dalju, Daruvaru, Donjem Miholjcu, Kutini, Našicama, Novskoj, Pakracu, Valpovu, Virovitici i Županji**. Tada je konstatirano kako podružnica u Punitovcima nije poslala izvješće, da podružnice u Brodu, Đakovu, Okučanima, Vinkovcima i Vukovaru nisu održale glavne godišnje “Napretkove” zabave, podružnica u Novoj Gradiški nije održala Zrinsko-Frankopansku proslavu, a Ćirilo-Methodski dan nisu održale podružnice u Đakovu, Novoj Gradiški, Osijeku i Požegi.¹¹⁰ Zasigurno je ratno stanje u Europi i njegov odjek na području

¹⁰⁸ Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 120, dok. br. 1589/1937. (Godišnje izvješće Podružnice “Napretka” u Garčinu od 26. V. 1937.) i kut. 178, dok. 11, 30 i 36 (Garčin – pomoćna knjižnica, izvješća).

¹⁰⁹ Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 133, dok. br. 605/1939. (Zapisnik konstituirajuće skupštine Podružnice “Napretka” u Punitovcima od 2. III. 1939.); HDA, SB UO, II Pov. br. 2127/1939., kut. 458. i “*Napredak*”, glasilo, god. XIV., br. 4. i 8., Sarajevo, travanj i kolovoz 1939., str. 43., 76. i 86.-87. U njezin Upravni odbor tada su izabrani: *predsjednik*: Antun Milanović (Šimunov), ratar, *potpredsjednik*: Matija Stipanović (Žigin), ratar, *tajnik*: Josip Horvat (Đurin), ratar i *blagajnik*: Matija Vidaković, ratar. Tu su navedeni i ostali članovi odbora.

¹¹⁰ “*Napredak*”, glasilo, god. XV., br. 8., Sarajevo, kolovoz 1940., str. 100.-101.

Kraljevine Jugoslavije, odnosno Slavonije (primjerice pozivi na vojne vježbe i sl.) utjecao na rad ovih podružnica, ali se i u takvim okolnostima nije oduštajalo od osnivanja novih "Napretkovih" organizacija. Tako je "Napretkova" podružnica u Požegi inicirala početkom 1940. proširenje "Napretkovog" djelovanja održavši sastanak svih članova svog odbora s mještanima Pleternice rezultat čega je bilo u travnju osnivanje **"Napretkovog" povjereništva u Pleternici**, koje je do rujna upisalo 12 članova. Kako je tada ing. Josip Mahović, šef šumske uprave premješten iz Pleternice na Sušak to je povjereništvo preuzeo njegov član Antun Risavi, blagajnik šumske uprave u Pleternici, što je SUN potvrdio. U svom izvješću SUN-u Risavi navodi kako u to vrijeme ne može osnovati podružnicu "jer su nam mnogi ljudi na vojnoj vježbi, a osim toga općenite su prilike takve da ljudi nemaju volje da vode bilo kakve organizacije", i tek kad ljudi "posvršavaju ove ljetne najvažnije poslove pokušati ćemo opet sa osnivanjem podružnice". Tako je i bilo te je početkom 1941. podružnica i osnovana, no zbog početka rata prestala je s radom.¹¹¹ U isto vrijeme krajem 1940. pristupilo se imenovanju **"Napretkovog" povjereništva u Sibirju**, koje je i pored zaprijetka od strane vlasti, 26. I. 1941. održalo kontituirajuću sjednicu podružnice, jer je broj članova narastao na blizu 60. Podružnica je odmah počela s aktivnim radom, no "zbog izvanrednih prilika" ona nije do početka srpnja 1941. poslala SUN-u izvješće o radu, da bi koji mjesec potom SUN bio izvješćen da je "Napretkova" podružnica u Sibirju prestala s radom.¹¹²

Ostale "Napretkove" podružnice na području Slavonije i u tim izvanrednim politički složenim okolnostima su požrtvovno i uspješno djelovale kao što to iskazani prihod pokazuje. Takav je rad bio i "Napretkove" podružnice u Brodu, koja je 18. VII. 1940. imala 105 članova. Ona je tijekom jeseni dodijelila desetorici učenika brodske gimnazije izvanredne potpore od ukupno 2470 dinara i jednu stipendiju od 1000 dinara studentu iz Broda. Na zamolbu Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu organizirala je 8. rujna 1940. vrtnu zabavu i sav prihod od 808 dinara poslala Glavnoj podružnici za Dom visokoškolaca u Zagrebu. Podružnica je bila inicijator donošenja 17. rujna 1940. rezolucije 11 brodskih hrvatskih društava "protiv komunističke propagande" u Brodu i okolici, koju je prenijelo više tiskovina, našto su ljevičari odgovorili "ilegalnim letkom, vrlo žučno stiliziranim protiv potpisnika rezolucije 11 društava". Kooptiranjem u Upravni odbor Podružnice krajem studenog 1940. Mirka Kovača, predstojnika željezničke postaje u Brodu, i pristupanjem u nju veće skupine željezničara broj "Napretkovih" članova u

¹¹¹ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 136, dok. br. 793/1940.; kut. 138., dok. br. 2718/40. (Osnivanje Podružnice u Pleternici) i kut. 140., dok. br. 89/1941. (Izvješće Podružnice "Napretka" u Pleternici). "Napredak", glasilo, god. XV., br. 1., Sarajevo, siječanj 1940., str. 7. Članak: Rad podružnice u Slav. Požegi.

¹¹² Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 140, dok. br. 476/1941. (Izvješće Povjerenstva o konstituirajućoj skupštini Podružnice "Napretka" u Sibirju od 26. I. 1941. i radu). "Napredak", glasilo, god. XVI., br. 8. i 12., Sarajevo, kolovoz i prosinac 1941., str. 78 i 146.

Podružnici se do lipnja 1941. povećao na 481 člana. Podružnica je 11. siječnja 1941. održala svoju godišnju skupštinu s koje je čisti prihod bio 4688 dinara, a za objavljivanje oglasa u "Napretkovom" kalendaru skupila je u Brodu 1200 dinara, koji oglasi su i objavljeni.¹¹³ SUN je tada zbog intenzivnog rada, a za primjer ostalima, uz Podružnicu u Brodu na Savi, s područja Slavonije istaknula još "Napretkove" podružnice u Osijeku, Vinkovcima i Vukovaru, dok "zbog nastalih izvanrednih prilika" požeška podružnica nije uspjela dostaviti izvješće, iako je i ona također uspješno radila, a slično je bilo i s onom u Đakovu i Okučanima.

Glavna podružnica "Napretka" u Zagrebu, koja je u tome razdoblju imala kompetenciju nad "Napretkovim" organizacijama na području Savske banovine (to znači i Slavonije), pružala je i u razdoblju od 1936. do 1941., zajedno sa SUN-om, pomoć pojedinim postojećim organizacijama u radu te kod osnivanja i rada novih "Napretkovih" organizacija na tome području, ali i izvan njega, bez obzira na teške i složene gospodarske i političke prilike. Istodobno je, s povećanjem broja članova (na više od 1340) i sredstava (na više od 200.000 dinara), bila u mogućnosti i pomagala mnogim srednjo i visokoškolicima u Zagrebu jednokratnim potporama i stipendijama iz vlastitih sredstava. Kao jedan od njezinih najznačajnijih zadataka u tome razdoblju bio je prikupljanje sredstava za izgradnju "Napretkovog" konvikta u Zagrebu, u koju akciju se uključuju i "Napretkove" podružnice s područja Slavonije svojim novčanim prilozima. Istodobno društvene 1936./1937. porastao i broj "Napretkovih" organizacija s područja Savske banovine na njih 30 (25 podružnica i 5 povjerenštava), te broj članova na 2.342 člana samo u podružnicama, a s njima znatno je porastao i prihod te aktivnosti. Tada su, pored onih na području Slavonije, obnovljene i novoosnovane "Napretkove" podružnice u Dugoj Resi (direktno uz pomoć Glavne podružnice) i Sisku (povećanjem broja članova od povjereništva pretvoreno u podružnicu), dok su podružnice u Križevcima, Lovincu, Rudama kod Samobora i Velikoj Gorici, zbog smanjenog broja članova, pretvorene u povjereništva, što ukazuje i na poteškoće u njihovom radu. Glavna podružnica je pomogla u to vrijeme i osnivanje "Napretkovih" podružnica u Ljubljani i Mariboru.¹¹⁴

Poseban odjek za ugled i rad "Napretka" u Zagrebu i cijeloj Savskoj banovini bilo je otvorenje u prosincu 1937. reprezentativne palače "Napretkove" zadruga na uglu Gajeve i Bogovićeve ulice, nedaleko od

¹¹³ "Napredak", glasilo, god. XV., br. 12., Sarajevo, prosinac 1940., str. 154. Članak: Izvještaj o radu podružnice u Brodu. Tu je i tekst Rezolucije te popis svih 11 hrvatskih društava s imenima i prezimenima njihovih predsjednika i tajnika koji su je potpisali. U društvenom glasilu su s vremena na vrijeme objavljivani prilozi o Slavoniji (kao u "Napretkovu" kalendaru), tako je primjerice u ovome broju prikaz izašle knjige Mare Švel. "Šuma i Šokci". Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 140, dok. br. 592/1941. (Izvješće Podružnice "Napretka" u Brodu na Savi od 14. III. 1941. i popis 348 njezinih članova željezničara koje je do tada učlanio Mirko Kovač.) i kut. 141., dok. br. 1105/41. (Godišnje izvješće Podružnice "Napretka" u Brodu na Savi za društvenu 1940/1941. od 29. lipnja. 1941.)

¹¹⁴ "Napredak", glasilo, god. XII., br. 6., Sarajevo, lipanj 1937., str. 73-74.

Jelačićevog placa, što su zabilježili svi zagrebački i mnogi provincijski listovi.¹¹⁵ Napretkova zadruga postajala je jedna od najjačih organizacija toga tipa i upješno pomagala djelovanje "Napretka". Glavna podružnica Napretkove zadruge u Zagrebu imala je na području Slavonije svoje povjerenike u oko dvadesetak mjesta i gradova. Nakon osnivanja Glavnog povjereništva Napretkove zadruge u Osijeku, ono preko svojih povjerenika okuplja većinu zadrugara s područja Slavonije, dok Napretkova zadruga iz Zagreba preko svojih povjerenika okuplja dio zadrugara u zapadnom dijelu Slavonije (pr. Novska, Grubišno Polje, Jasenovac). Prema dostupnim izvorima u tridesetak mjesta i gradova Slavonije postojala su povjereništva Napretkove zadruge. Pomoć ove zadruge njezinim članovima kroz različite oblike osiguranja, kredita i potpora, posebice zemljičarima i malim poduzetnicima Slavonije zasigurno je bila vrlo značajna.¹¹⁶

Proces usješnog rada Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu i "Napretkovih" organizacija na njezinom području, pod nadzorom i uz pomoć SUN-a, s manjim oscilacijama, nastavlja se i sljedećih društvenih godina sve do početka Drugoga svjetskoga rata i bitnih političkih promjena na ovim prostorima. Tako se broj članova i prihodi Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu kreću u društvenim godinama 1937.-1938. – članova 1.356, a prihod 212.523,70 dinara; 1938.-1939. – članova 1.408, a prihod 169.148,48 dinara; 1939.-1940. – članova 1.408, a prihod 207.668,83 dinara i 1940.-1941. – članova 1.605, a prihod 201.209,84 dinara, po čemu ona uz sarajevsku, predstavlja najznačajniju "Napretkovu" organizaciju. Na području Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu, tj. Savske banovine, koje od kolovoza 1939. ulazi u cijelosti u sastav novoosnovane *Banovine Hrvatske*, u čijem sastavu ostaje sve do 10. travnja 1941., nije se bitno mijenjao broj "Napretkovih" organizacija i članova, kao ni prihodi, a ni kompetencije. Tako je broj "Napretkovih" organizacija i ukupan broj članova u njima prema objavljenim pregledima "Napretkovih" organizacija na godišnjim skupština SUN-a u srpnju svake godine, zajedno s onima na području Slavonije, bio sljedeći: 1937.-1938. – 28 organizacija (26 podružnica i 2 povjereništva) s ukupno 2.657 članova; 1938.-1939. – 31 organizacija (28 podružnica i 3 povjereništva) s ukupno 2.614 članova; 1939.-1940. – 25 organizacija (23 podružnice i 1 povjereništvo) s ukupno 2.333 člana i 1940.-1941. – 26 orga-

¹¹⁵ "Napredak", glasilo, god. XII., br. 7., Sarajevo, srpanj 1937., str. 94-94. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u g. 1936.-37. Glavna podružnica "Napretka" u Zagrebu pomogla je kod osnivanja te godine i nekih "Napretkovih" podružnica na području Vojvodine te nadzirala i pomagala njihov rad. "Napredak", glasilo, god. XIII., br. 1., Sarajevo, siječanj 1938., str. 4. Tu je uz tekst i slika palače Napretkove zadruge u Zagrebu.

¹¹⁶ HDA, Fond: Savez Napretkovih Zadruga (1927-1950). Spomenimo samo ova povjereništva na području Slavonije: Belišće, Bilje, Borovo, Bošnjaci, Daruvar, Donji Miholjac, Đakovo, Đurđenovac, Grubišno Polje, Jasenovac, Kutjevo, Ladimirovci, Medurić, Našice, Nova Gradiška, Nova Kapela, Novska, Orahovića, Osijek, Pleternica, Požega Slavonska, Slavonski Brod, Valpovo, Vinkovci, Virovitica, Vukovar i Županja. Djelovanje ove "Napretkove" organizacije trebalo bi ubuduće istražiti i obraditi.

nizacija (24 podružnice i 2 povjereništva) s ukupno 2.346 članova.¹¹⁷ U tome razdoblju bile su novoosnovane "Napretkove" podružnice u Crikvenici, Markuševcu, kraj Zagreba i Hrvatskoj Kostajnici (1938.). Istodobno su zbog smanjenog broja članova podružnice Rude, kod Samobora, Bjelovar i Lovinac, pretvorene u povjereništva.¹¹⁸ No, 1940. ukinute su "Napretkove" podružnice u Hrvatskoj Kostajnici, Markuševcu i Varaždinskim Toplicama i povjereništva u Lovincu i Rudama. Istodobno na području Primorske banovine intenzivirano je obnavljanje starih i osnivanje novih "Napretkovih" organizacija nakon ukidanja zabrane rada 1935., a posebice nakon 1939. i osnivanja Banovine Hrvatske. Samo na području Dalmacije do početka rata 1941. bilo ih je oko tridesetak. Tako je na području današnje Republike Hrvatske početak rata 1941. dočekalo oko šezdesetak "Napretkovih" organizacija od kojih će ubrzo tek polovica njih nastaviti rad. "Napredak" je tada imao više od 144 organizacije i oko 20.000 članova.

Djelovanje organizacija HKD "Napredak" na području Slavonije u razdoblju Nezavisne Države Hrvatske (1941.-1945.)

U razdoblju **Nezavisne Države Hrvatske** (dalje NDH) rad "Napretkovih" organizacija na području Slavonije i Glavne podružnice HKD "Napredak" Zagreb, pod čiju nadležnost su neke direktno, a neke samo formalno pripadale, odvijao se u posebnim okolnostima koje su vladale u državi i na terenu. Najprije je do kraja lipnja 1941. zabranjeno održavanje bilo kakvih priredbi, proslava i sličnih manifestacija što je rad "Napretkovih" organizacija općenito, pa i na području Slavonije sveo u vrlo uske okvire (najčešće na prikupljanje priloga i održavanje misa zadušnica). Situacija se u NDH posebno pogoršala nakon anektiranja hrvatskih područja od fašističke Italije (tzv. I. zone) u svibnju 1941. kada tamošnje "Napretkove" organizacije prestaju s radom, a započinje sustavan progon Hrvata, od kojih dio dolazi i na područje Slavonije. Zatim pravi kaos izazivaju srpska i komunistička pobuna i ustanak (od lipnja do rujna 1941.), koje su potom prerasle u rat (koji traje sve do njegova kraja u svibnju 1945.) ali ne samo protiv države NDH i njezina režima i protiv okupatora (komunisti) već često na mnogim mjestima i protiv cjelokupnog hrvatskog naroda (posebice od strane četnika), pod čijim se nadzorom ubrzo našla trećina NDH (ili oko petine Hrvatske i gotovo polovica Bosne i Hercegovine) prvenstveno ona područja nastanjena pretežito srpskim pučanstvom, što je opet imalo za posljedicu brojne izbjeglice i prognanike u gradove i područja pod nadzorom snaga i vlasti NDH, pa dio i na područje Slavonije. Kako

¹¹⁷ "Napredak", glasilo, god. XIII, XIV, XV., br. 7., god. XVI, br. 8., Sarajevo, srpanj 1938, 1939, 1940. i kolovoz 1941. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u g. 1937.-38., 1938.-39., 1939.-40. i 1940.-41.

¹¹⁸ "Napredak", glasilo, god. XIII i XIV, br. 3 i 9. (1938.), br. 4. (1939.), Sarajevo, ožujak i rujan 1938., te travanj 1939. Tu su imena članova upravnih i nadzornih odbora novoosnovanih "Napretkovih" podružnica.

oružane snage NDH, koje su bile u osnivanju, nisu mogle ugušiti ustanak i spriječiti njegovo širenje na druga područja to su intervenirali Nijemci i Talijani, kako bi zaštitili svoje interese. Dok Nijemci potiču jačanje postojećih i osnivanje novih oružanih postrojbi NDH te dovlače nove postrojbe s drugih bojišta kako bi pod njihovim zapovjedništvom uništili ustanike na najvećim i najvažnijim žarištima, preuzimajući na tim područjima vlast. Talijani u rujnu 1941. s pojačanim postrojbama vrše reokupaciju tzv. obalnog pojasa NDH (tzv. II. zone) i preuzimaju gotovo cjelokupnu vlast u njemu, a u listopadu 1941. vrše reokupaciju i Treće zone do granice s njemačkom zonom gdje imaju vojno-operativnu vlast, pritom potiču ustroj i djelatnost četničkih postrojbi na tim područjima. S tih reokupiranih područja NDH nestaju mnoge prijašnje "Napretkove" organizacije i tek ih nekolicina ipak nastavlja s radom, kao primjerice one u Dubrovniku, Dugoj Resi, Gospiću, Karlovcu, Kninu, Koločepu, Makarskoj, Metkoviću, Orašcu, Perušiću, Pučišću i Senju, iako se neke od ovih u manjim mjestima ubrzo gase. Na područjima u NDH koja su se nalazila pod nadzorom partizanskih vlasti predvođenim komunistima ili pod nadzorom četnika tijekom rata 1941.-1945. nisu djelovale "Napretkove" organizacije, pa i u mnogim okolnim graničnim područjima zbog borbenih djelovanja. One su jedino djelovale u mjestima pod nadzorom vlasti NDH, gdje se nastojalo obnoviti prijašnje i osnivati nove "Napretkove" organizacije uključujući pripadnike oružanih postrojbi NDH (kao npr. u Petrovaradinu).¹¹⁹ U ta mjesta, kao i ona na području Slavonije, slijevale su se brojne tisuće i tisuće izbjeglica i prognanika, među kojima je bilo i prijašnjih članova "Napretka", od kojih se neki tu uključuju u rad. To je razlog da se u osam "Napretkovih" podružnica koje su uspjele nastaviti djelovanje od lipnja 1941. i to: **Brodu na Savi, Đakovu, Novoj Gradiški, Okučanima, Osijeku, Požegi, Vinkovcima i Vukovaru**, broj članova povećao na više od 2200 i gotovo udvostručio za svega godinu dana.¹²⁰

Tako je primjerice u "Napretkovoj" podružnici u **Brodu na Savi** broj članova od lipnja do studenog 1941. porastao od 441 na 763 člana, od kojih su 638 bili željezničari, a 125 njih građani.¹²¹ Sa smještajem Zapovjedništva oružničkog krila u Sl. Brod s podređenim oružničkim postajama počinje upis i oružnika u "Napredak" i to kako onih u Brodu tako i onih pojedinaca na oružničkim postajama (*Kamensko, Sibinj, Vilić Selo, Garčin, Novska,*

¹¹⁹ I tako rad "Napretka" od proljeća 1941. premda "nastavljen je u jeku ratnih događaja i pod iznimnim prilikama u našim krajevima", ipak je bio plodonosan te koncem društvene 1941./1942. na području NDH bilo je 126 "Napretkovih" organizacija (115 podružnica i 11 povjereništava) s 20.714 članova. *Napredak*, kalendar za 1943., Sarajevo, 1942., str. 225 i 226. (Napredak u godini 1941.-42.).

¹²⁰ *Napredak*, kalendar za 1943., Sarajevo, 1942., str. 225 i 226. (Napredak u godini 1941.-42.).

¹²¹ "Napredak", glasilo, god. XVI, br. 11., Sarajevo, studeni 1941., str. 135. Članak: Požrtvovan rad za Napredak u Sl. Brodu. Tu se naglašava da su za to najzaslužniji predstojnici tamošnjih željezničkih službenih postrojbi i to: predstojnik postaje Mirko Kovač s novih

Jasenovac, Andrijevići, Nova Gradiška, Nova Kapela, Uljanik, Okučani, Daruvar, Kukuljevci, Oriovac, Čaglin, Đulaves, Lipovljani, Pakrac i Rajić), tako da je broj članova "Napretkove" podružnice u Brodu početkom prosinca 1941. porastao na 921 člana. Iako je ovako pokriveno veliko područje postavio se problem naplate članarine od tih ljudi, a posebice i zbog činjenice njihova čestog premještaja. Zato je SUN preporučio Podružnici u Brodu da se dio njih uključi u "Napretkove" podružnice u Novoj Gradiški i Okučanima, a o ostalima od kojih ne mogu naplatiti članarinu da ih brišu iz članstva. Bez obzira na te poteškoće u ovoj "Napretkovoju" podružnici početkom 1942. imamo već više od 1000 članova, po čemu je izbila na treće mjesto (odmah iza Zagreba i Sarajeva), s čime se tijekom društvene godine povećavaju i prihodi na 189.352,25 kuna do svibnja 1942. po čemu je izbila na peto mjesto (iza Zagreba, Sarajeva, Mostara i Banjaluke). Povećanje broja zahtijevalo je i promjene u Upravnom odboru Podružnice, koja osim predsjednika od tada ima dva potpredsjednika, dva tajnika i dva blagajnika.¹²² Zbog rata i ostalih neprilika nisu se mogle održavati zabave i proslave te tako prikupljati sredstva kao nekada zato se koriste i drugi oblici rada. Tako, uz članarinu, glavni oblik postaje prikupljanje dragovoljnih priloga u raznim prigodama, posebice vezano za Božić i Uskrs kada se prodaju "Napretkove" čestitke i drugi materijal. Tako su primjerice 1943. umjesto "Napretkove" zabave sakupljeni dragovoljni prilozu u iznosu od 81.263.- kuna, dok je od ubranog novca od "Božićnica" po kućama u 1943. kod 166 domaćina prikupljeno 250.000.- kuna.¹²³ Potrebno je istaknuti kako se dio ovih sredstava upotrebljavao ne samo za pomoć srednjoškolcima i visokoškolcima već i za raznoliku pomoć brojnim izbjeglicama u Brodu na Savi (kako onima pri pro-

---

100 članova: predstojnik ložionice inž. Ante Despalatović s nova 123 člana i predstojnik sekcije Aleksandar Kolenz sa 64 nova člana, što je s prijašnjim 351 članom ukupno 638 članova "Napretka" željezničara u Brodu na Savi.

¹²² Krajem ožujka 1941. premješten je i odselio se iz Broda u Zagreb dr. Franjo Dujmović, *predsjednik* "Napretkove" podružnice u Brodu na Savi, te je tu funkciju privremeno obnašao Slavko Vrgoč, potpredsjednik Podružnice, dok nije imenovan za gradonačelnika. Na skupštini 29. lipnja 1941. za predsjednika je izabran profesor Franjo Jović, a potpredsjednika Mirko Kovač. No, kako je u rujnu 1941. prof. F. Jović premješten za ravnatelja gimnazije u Banja Luku to je tu funkciju preuzeo Mirko Kovač, koji je na tu dužnost izabran i na godišnjoj skupštini Podružnice 14. lipnja 1942. Tada su još izabrani: *I. potpredsjednik*: ing. Ante Despalatović, predstojnik želj. ložione; *II. potpredsjednik*: Franjo Prpić, obrtnik; *I. tajnik*: Krešimir Poljak-Petrović, predstojnik željez. skladišta; *II. tajnik*: Mijo Sablić, željez. činovnik; *I. blagajnik*: Marko Pajdaković, željez. činovnik i *II. blagajnik*: Florijan Lacković, umirovljenik te 17 drugih članova među kojima su bili dr. Vladimir Sabolić, tadašnji veliki župan, Slavko Vrgoč, gradonačelnik, dr. Josip Gunčević, ravnatelj gimnazije, Ivan Belan, ravnatelj građevinske škole, Tomo Leskovic, nadstojnik pošte, Mato Kovačević, nadstojnik razmještaja, Ladislav Ratković, prokurista, dr. Josip Tomić, sudac, Miroslav Stjepanić, ljekarnik, Zvonimir Šporer, trgovac i drugi Brođani. Vidi: *Napretkova knjiga XXXIII*, Sarajevo 1943., str. 232. Tu su i imena svih ostalih članova uprave.

¹²³ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 150, dok. br. 903/1943. (Izvjешće Podružnice "Napretka" u Brodu na Savi od 7. VII 1943. i sumarni spisak dragovoljnih priloga te onih koji su se iskazali većim iznosima i kut. 152., dok. br. 161/44. (Podružnica "Napretka" u Brodu na Savi - Izkaz domova s iskazom ubranog novca od "Božićnica" 1943.).

lazu kroz grad ili kraćem zadržavanju tako i onima koji tu ostaju) prvenstveno iz BiH, koji su se tu zatekli bježeći ispred zločina (posebice četničkih), a dio i u drugim gradovima, među kojima je mnogo bilo djece. "Napredak" se u tu akciju pomoći izbjeglicama najaktivnije uključio od jeseni 1941., a posebice od 1943. kada se njihov broj povećava na više stotina tisuća. Podružnica se uključila, s drugim društvima u gradu, i u druge akcije kao što je primjerice briga i pomoć o ranjenicima i siromašnima u gradu. Kako se u Brod na Savi potkraj 1944. smještaju brojne njemačke postrojbe, koje su se tim pravcem izvlačile s jugoistoka, i oružane postrojbe NDH, to vojska zauzima postojeće prostore u gradu zbog čega u mnogome prestaje dotadašnji društveni život (prestaju s radom škole, nema društvenih aktivnosti kao do tada). Tu su i brojne izbjeglice iz južne Dalmacije, Hercegovine, srednje i istočne Bosne te Srijema i istočne Slavonije ispred žestokih vojnih pothvata na tim područjima koja dolaze pod nadzor partizana i njihovih vlasti. U toj teškoj, složenoj i sve dramatičnijoj situaciji od kraja 1944. nemamo više izvješća "Napretkove" podružnice iz Broda na Savi te tako prestaje njezin rad.

Iza one u Brodu u tome razdoblju posebno je aktivna bila "Napretkova" podružnica u **Osijeku**. Ona je uspjela 21. rujna 1941. otvoriti **Đački konvikt** (u bivšem Đačkom domu) i u njega smjestiti 42 srednjoškolca (od kojih polovica vanjskih). Zgradu je skupa s inventarom SUN-u poklonila gradska općina Osijek koja je i s 100.000 kuna pomogla rad konvikta, a otvorila je potom u njemu i kuhinju za siromašne osječke đake zbog sve veće oskudice. U 1943. u konvikt se smještaju pitomci iz BiH. Iako s poteškoćama konvikt radi do 1944. kada zbog rata, smještaja brojnih njemačkih postrojbi i oružanih postrojbi NDH u gradu, prestaje s radom. Ova Podružnica je krajem svibnja 1942. imala 345 članova (77 članova više nego protekle godine) i ostvarila prihod od 84.357,72 kune.¹²⁴ I ova Podružnica s obzirom na okolnosti prilagođuje svoj rad, pomažući brojnim izbjeglicama, ranjenicima i siromašnima. No i kod nje od jeseni 1944. nemamo više izvješća o radu, te i ona prestaje s radom.

U sličnim uvjetima djelovale su i ostale "Napretkove" podružnice na području Slavonije, s time da su neke morale zbog ratnih okolnosti prije prestat i s radom. "Napretkova" podružnica u **Đakovu** iako nije uspjela povećati broj članova, i pored teškoća uspješno je djelovala do proljeća 1944. te se vjerojatno njezin rad ubrzo potom gasi pošto od tada nemamo izvješća o

¹²⁴ "Napredak", glasilo, god. XVI, br. 11., Sarajevo, studeni 1941., str. 135. Članak: Podružnica u Osijeku marljivo radi; god. XVII, br. 7, srpanj 1943. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u god. 1942./43. *Napretkova knjiga XXXIII*, Sarajevo 1943., str. 229 i 235. U upravi podružnice tada su bili: *predsjednik* ing. Karlo Köhler, pogonski inženjer šećerane; *podpredsjednik*: prof. Jakov Šeb, (svećenik) ravnatelj Drž. muške real. gimnazije; *tajnik*: Ivan Vučevac ml. i *blagajnik*: Ivo Martinović, oba činovnici Napretkove zadruge, a 1944. *predsjednik* je postao prof. Jakov Šeb; *podpredsjednik*: inž. Mišo Pajc, žup. šumar. nad-savjetnik; *tajnik*: ing. Vjekoslav Barlović, prof. trg. akademije, dok je *blagajnik* i dalje ostao Ivo Martinović. *Napredak*, kalendar za 1941., 1942., 1943, 1944. i 1945., Sarajevo, 1940-1944., str. 219 (1941.), 218 (1942.), 235 (1943.), 235 (1944.) i 257 (1945.). Tu su imena i preizimena i svih ostalih članova uprave Podružnice.

njemu, a isto je i s Podružnicom u **Okučanima**. “Napretkova” podružnica u **Novoj Gradiški** iako je uspjela povećati broj članova do svibnja 1943. na 271 člana, no ubrzo nakon toga njezina djelatnost se postupno gasi. Za aktivnost “Napretkove” podružnice u Požegi od početka 1943. nedostaju izvješća o radu, a i godinu dana potom nije podnijela izvješće SUN-u ni sastav odbora, te se sigurno njezina aktivnost ugasila. Slično je i s “Napretkovom” podružnicom u **Vukovaru** koja je do svibnja 1943. uspjela zadržati isti broj članova kako dvije godine ranije, ali od tada prestaju njezina izvješća, te se gasi njezin rad. “Napretkova” podružnica u **Vinkovcima** iako s nešto manje članova nego 1941., uz niz poteškoća, uspješno je djelovala do jeseni 1944. kada i ona, zbog ratnih okolnosti prestaje s radom.¹²⁵

Slično je bilo i kod drugih “Napretkovih” organizacija na području Glavne podružnice “Napretka” u Zagrebu, koja je u tome razdoblju po broju članova i po приходima zauzimala prvo mjesto među “Napretkovim” organizacijama.¹²⁶ Tako je do kraja 1941. već više od polovice “Napretkovih” organizacija s područja zagrebačke Glavne podružnice “Napretka” prestalo s radom. Održale su se samo one u većim mjestima kao primjerice u: *Bjelovaru, Petrinji, Samoboru, Sisku, Varađinu, Velikoj Gorici i Zagrebu*, s oko 2300 članova (od kojih je oko polovica otpadalo na zagrebačku Glavnu podružnicu “Napretka”). Rad ovih organizacija, uz već uhodani postojeći program sadržaja dopunjavao se i novim sadržajima sukladno okolnostima i potrebama. Tako su uslijed specifičnih okolnosti te brojnih izbjeglica u navedenim gradovima gdje su te “Napretkove” organizacije djelovale, neke od njih osim vrlo značajne aktivnosti u primanju novih članova, prikupljanju sredstava te raznolikoj pomoći srednjoškolcima i visokoškolcima, prikupljale su pomoć i pomagale brojnim izbjeglicama, ranjenicima i invalidima te siromašnima u smještaju, opskrbi hranom, odjećom, obućom i drugim svakodnevnim potrepštinama. No, zbog ratnih djelovanja i njihovih posljedica neke od ovih “Napretkovih” organizacija postupno su od 1943. a posebno od jeseni 1944. prestajale s radom, tako da kraj rata u svibnju 1945. nije dočekala nijedna “Napretkova” organizacija na području Slavonije, Hrvatske i

¹²⁵ *Napredak*, kalendar za 1941., 1942., 1943, 1944. i 1945., Sarajevo, 1940-1944., str. 219 (1941.), 218 (1942.), 235 (1943.), 235 (1944.) i 257 (1945.). Tu su imena i preizimena i svih članova uprava navedenih “Napretkovih” podružnica s područja Slavonije, koje su dostavile SUN-u. Predsjednici su u to vrijeme bili: Đakovo - dr. Zvonimir Marković, kanonik i profesor; Okučani – Vjekoslav Parčić, ljekarnik, a zatim Marija Klarić, učiteljica; Nova Gradiška – Mr. ph. Karlo Dieneš, ljekarnik; Požega – Dr. Đuro Juntarić, odvjetnik; Vinkovci – Marko Lumbarović, umir. zamjenik upravitelja Praštedione, a zatim Ante Mihaljević, kateheta i Vukovar – Mihovil Peitz, ravnatelj učitelj u mirovini.

¹²⁶ Rad Glavne podružnice “Napretka” u Zagrebu u razdoblju 1941.-1945. može se pratiti iz sačuvane izvorne građe u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i Arhivu BiH u Sarajevu. Vidi: HDA, FA, br. 14/1963. TK, “Napredak” Zagreb, Tajničke knjige 3., 4. i 5. Zapisnici Glavne podružnice HKD “Napredak” u Zagrebu od 27. XI. 1942. do 20. III. 1945. Nažalost sačuvani su tek fragmentarno, ali ih nadopunjuju dokumenti sačuvani u Arhivu BiH, u fondu “Napretka” od kut. 140 (1941.) do kut. 155 (1945.).

Dalmacije. Jedno od najvećih nastojanja Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu, u tome razdoblju je bila izgraditi "Napretkov" dom visokoškolaca što zbog ratnih okolnosti nije ostvareno. Na čelu Glavne podružnice od 1941. nalazio se Viktor Sedmak, trgovac. koji je da pomogne "Napretku", posebice izgradnji Doma, poklonio 10.000 dionica "Sladorane" d.d. u *□upanji*, a potom darovnicu od 1.000.000 kuna, što je na sjednici Glavne podružnice od 23. I. 1945. primljeno sa zahvalnošću.¹²⁷ U svibnju 1943. Glavna podružnica je imala 1746 članova i ostvarila prihod od 1,139.622,22 kune, a godinu dana kasnije prihodi su porasli na 8,324,194,61 kune. Svoj uspješan rad iako u sve težim okolnostima nastavila je do kraja rata 1945.¹²⁸

Pokušaji obnove "Napretkovih" organizacija u FNR Jugoslaviji 1945. i na području NR Hrvatske (u njezinom okviru i na području Slavonije) i zabrana njihovog rada 1950. godine

U novoj FNR Jugoslaviji još 22. travnja 1945. Povjereništvo za prosvjetu razriješilo je Središnju upravu "Napretka" dužnosti i u svibnju 1945. izabralo drugu. Istodobno je i Podružnici "Napretka" **Zagreb**, jedinjoj tada na području Hrvatske, obustavljen rad i imenovani od nove komunističke vlasti povjerenici.¹²⁹ Nova komunistička vlast u Sarajevu je nastojala odmah obračunati s dotadašnjom upravom "Napretka" zatvorivši i 24. srpnja 1945. optuživši i šest dana potom osudivši njezinog predsjednika i nekoliko članova uprave, uz odluku o konfiskaciji "Napretkove" imovine. No, jugoslavenske političke strukture KPJ su prosudile da im "Napredak" kao hrvatsko kulturno društvo može na području Bosne i Hercegovine te Hrvatske još poslužiti dok ne učvrste svoju vlast. Tako u listopadu 1945. "Napredak" počinje opet djelovati. Ministarstvo prosvjete FD Hrvatske je u rujnu 1945. tražilo od područnih vlasti podatke o "Napretkovim" podružnicama i mišljenje o njihovom radu i članovima uprave te određivanju povjerenika od prijašnjeg odbora. Takav je primjerice bio slučaj i s "Napretkovom" podružnicom u **Osijeku**, koja je tu imala svoj Đački konvikt. Kako izvješćuje Okružni NOO Osijek 13. X. 1945. Ministarstvo prosvjete u Zagrebu od prijašnjih članova "Napretkove" podružnice u Osijeku prema njihovoj pro-

¹²⁷ "Napredak", glasilo, god. XV., br. 3., Sarajevo, ožujak 1941., str. 34. Tu je i sastav ostalih članova Upravnog i Nadzornog odbora Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu.

¹²⁸ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Prihodi i Rashodi Glavne podružnice "Napretka" u Zagrebu od 31. svibnja 1944. "Napredak", glasilo, god. XVII., br. 7., Sarajevo, srpanj 1943., str. 45 i 46. Pregled prihoda i rashoda društvenih podorganizacija u god. 1942./43.

¹²⁹ Arhiv BiH, Fond "Napredak", kut. 155., dok. br. 364 i 364 a/1945. Za povjerenike Zagrebačke podružnice "Napretka" nove komunističke vlasti imenovali su tada Rudolfa Hunjskog i Emila Kuzmanića.

sudbi “*ni jedan nije bio ispravnog držanja za vrijeme okupacije, pa su svi gotovo prošli kroz logor ili zatvor, a mnogi se od njih i danas nalazi, tako da je teško odrediti povjerenika između samog odbora*”, o čemu je izvješćena vlast u Sarajevu i SUN.¹³⁰ Tako je propao pokušaj obnove barem jedne “Napretkove” organizacije na području Slavonije. Dalji pokušaji uslijedit će nakon što je obnovljena i počela s radom, 16. XII 1945., “Napretkova” podružnica u Zagrebu koja je, prema postojećim dokumentima, uz niz poteškoća djelovala do početka 1950. tada kao jedina na području Hrvatske. Predsjednik odbora bio je Ante Vrkljan, ministar prosvjete,¹³¹ a nakon njegovog odlaska u Beograd zamijenio ga je potpredsjednik Franjo Dvoržak, dok nije 3. ožujka 1946. za predsjednika izabran dr. Antun Kajfeš, što je Središnja uprava i potvrdila. Predsjednik SUN-a dr. Mladen Čaldarović, na sjednici Podružnice 13. siječnja 1946. među glavnim zadacima istaknuo je prikupljanje članstva, **osnivanje podružnica u pokrajini** “da bi se u Zagrebu mogao osnovati GLAVNI ODBOR u federalnoj Hrvatskoj”. No rad je sporo napredovao u Zagrebu, a izvan njega nikako. Neki članovi Odbora iz Zagreba upozoravali su Čaldarovića da im se čini “da se ovo namjerno ovako radi, da se dokaže da NAPREDAK nema nikoga za sobom u Hrvatskoj, pa da ga se u Hrvatskoj i likvidira”. Ubrzo će se pokazati koliko su bili u pravu. Odbor Podružnice potom u proljeće 1946. usmjerio je svoju aktivnost na prikupljanje članova, organiziranje podružnica u Zagrebu i pokrajini, otvaranju studentskog doma, tiskanju i rasparčavanju kalendara i priređivanju zabava. Do skupštine Podružnice 31. svibnja 1946. prikupljeno je 643 člana (od kojih je bilo 367 starih “Napretkovih” članova), otvaranje doma je otpalo (jer je u Zagrebu otvoren Studentski dom, za sve studente), “Napretkov” kalendar je tiskan u Zagrebu u 10.000 primjeraka, ali prodaja slabo ide, priredbe nije uspio organizirati, dok su održana dva predavanja i otvorena “Napretkova” knjižnica i čitaonica, kako bi se privuklo članstvo.¹³² Kao delegat Zagrebačke “Napretkove” podružnice u Sarajevu na skupštini “Napretka”, kojemu je odobren rad, bio je dr. Tugomir Alaupović, koji je tu izabran za počasnog predsjednika, a kao vanjski odbornik u odbor SUN-a izabrana je prof. Olga Jakovčić, iz Zagreba. Skupština SUN-a je tada zaključila da se “u Zagrebu osnuje glavni odbor” (tj. Glavna podružnica).¹³³ Podružnica je pokušala preko poznanika povesti akcije oko osnivanja “Napretkovih” podružnica u

¹³⁰ Arhiv BiH, Fond “Napredak”, kut. 155., dok. br. 447/1945.

¹³¹ HDA, FA, br. 14/1963. TK, “Napredak” Zagreb, Zapisnik sa izvanredne godišnje skupštine HKD “Napredak” podružnice u Zagrebu dne 16. prosinca 1945.

¹³² HDA, FA, br. 14/1963. TK, “Napredak” Zagreb, Zapisnik sjednice HKD “Napredak” – podružnice Zagreb od 13. I. i 11. IV 1946.; Pismo predsjedniku Čaldareviću od 28. travnja 1946. o radu “Napretka” u Zagrebu i Hrvatskoj; Izvještaj o radu Podružnice HKD “Napredak” u Zagrebu za vrijeme od 16. prosinca 1945. do 31. svibnja 1946. na društvenoj godišnjoj skupštini 4. VI. 1946., te Zapisnik s te skupštine, gdje su navedeni i članovi novoizabranog upravnog i nadzornog odbora, s predsjednikom dr. Antunom Kajfešom.

¹³³ HDA, FA, br. 14/1963. TK, “Napredak” Zagreb. Obavijest Središnje uprave “Napretka” Podružnici “Napretka” u Zagreb od 13. VIII. 1946.

Karlovcu, **Slavonskom Brodu**,¹³⁴ Samoboru, Sisku i Sušaku, a potom i dva-desetak drugih mjesta gdje su prije postojale "Napretkove" podružnice (među kojima u **Đakovu, Novoj Gradiški, Osijeku i Vinkovcima**), obraćanjem pismeno, a ponegdje i posjetom (pr. Sl. Brod i Osijek), nekadašnjim članovima "Napretka" u tim mjestima, ali bez uspjeha. Na godišnjoj skupštini Podružnice održanoj 1. ožujka 1947. novoizabrani odbor s počasnim predsjednikom dr. Tugomirom Alaupovićem i predsjednikom Antunom Kajfešom trebao je također prijeći na osnivanje "Napretkovih" podružnica u Hrvatskoj i potom Glavne "Napretkove" podružnice u Zagrebu.¹³⁵ Ali ni on iako je pokušao, zbog niza poteškoća, nije to učinio što je i konstatirano na godišnjoj skupštini Podružnice 27. lipnja 1948. U međuvremenu broj članova je od 900 pao na 704 pa su i prihodi opali.¹³⁶ Slična aktivnost je nastavljena dok nije zaustavljena kada je pod pritiskom vlasti **Središnja Uprava "Napretka" u Sarajevu** na sjednici od **26. ožujka 1949.** donijela **"zaključak da društvo prestane sa daljim radom i da se čitava imovina ustupi Savezu kulturno prosvjetnih društava B i H."** (s dva glasa protiv), te izabrala likvidacionu komisiju da isti zaključak sprovede. Tako je HKD "Napredak" prestao postojati, a tijekom **1949.** prestale su s radom i sve njegove 123 podružnice i svih 12 povjereništava s oko 18.000 članova u Bosni i Hercegovini.

No, **Zagrebačka podružnica "Napretka"** se na sjednici uprave 1. travnja 1949. *sa zaključkom SUN-a nije složila*, smatrajući da je donijeta suprotno društvenim pravilima zbog čega je sutradan napravila pismenu predstavku potpisanu od svih odbornika i predana je Vladi NR Hrvatske *sa zamolbom da se rad "Napretka" samostalno nastavi na području Hrvatske dok postoje slična kulturno-prosvjetna društva*. Predstavka je poslana i Ministarstvu unutrašnjih poslova NR Hrvatske i Saveznom ministarstvu unutarnjih poslova u Beograd pošto su pravila "Napretka" od Savezne vlade odo-

¹³⁴ Za Slavonki Brod je bio zadužen Martin Bikčević, član uprave Zagrebačke "Napretkove" Podružnice, koji je bio u Sl. Brodu gdje se sastao s Đurom Šarićem, bivšim "Napretkovim" radnikom koji je bio voljan surađivati.

¹³⁵ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik sa odborske sjednice od 20. VIII. 1946. i Zapisnik sa redovite glavne skupštine od 1. III. 1947. Tada je zaključeno da se tijekom rujna i listopada 1946. pokrene akcija za osnivanje "Napretkovih podružnica u Karlovcu, Sušaku, Gospiću, Sisku, Novoj Gradiški, Križevcima, Bjelovaru, Slavonskom Brodu, Đakovu, Vinkovcima, Osijeku, Svetoj Klari, Klanjcu, Varaždinu i Samoboru. Na području NR Hrvatske tada su osnovana dva "Napretkova" povjereništva i to u Budaku, kod Benkovca i Imbrovcu, kod Varaždina, inicijativom tamošnjih nekadašnjih "Napretkovih" članova, koja su prerasla u podružnice, dok su pokušaji da se oživi rad "Napretkove" podružnice u Splitu i "Napretkove" podružnice u Dugoj Resi, ostali samo pokušaji. No, te tri postojeće "Napretkove" organizacije u Hrvatskoj su nakon odluke SUN-a 1949. prestale s radom, dok je još jedino radila "Napretkova" podružnica u Zagrebu.

¹³⁶ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Izvještaj društvenog tajnika druga Violonija glavnoj skupštini podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu dne 27. VI. 1948. U idućem razdoblju uspjele se osnovati "Napretkovu" knjižnicu u Ilici 17 s oko 3.000 knjiga, u njezinoj čitaonici studenti su učili, povremeno su davane i novčane potpore siromašnim studentima, a organizirano je više društvenih sjela, jedna zabava i dva analfabetska tečaja.

brena, te ona treba i da odluči. No, 17. svibnja 1949. došla je izaslanica likvidacione komisije da likvidira i Podružnicu "Napretka" u Zagrebu i preuzme njezinu imovinu. Kako je to bilo teško čuti predsjedniku dr. T. Alaupoviću "koji je osnivao Napredak, a eto, nakon 50 godina treba da ga on likvidira", sam je na sastanku iskazao, a zatim su zaključili da pričekaju dok ne dobiju pismeno rješenje na svoju predstavku.¹³⁷

Ipak nakon intervencije ministra A. Vrbana kod načelnika i sekretara MUP-a, *dopušteno je* da "Napretkova" podružnica u Zagrebu *može nastaviti rad sve dok ne stigne rješenje*.¹³⁸ Tako se njezini članovi Upravnog odbora počinju redovito sastajati i raditi od 10. rujna do početka 1950., pošto su njezini članovi i građani o tome obavješteni. Opet je počela raditi "Napretkova" čitaonica i knjižnica. Podružnica je početkom listopada 1949. imala 586 članova (od kojih 106 radnika, 320 namještenika, 85 umirovljenika, 43 domaćice i 32 studenta).¹³⁹ Planiralo se obnoviti rad i izvan Zagreba na području Hrvatske. No, odluka je stigala posljednjih dana 1949. te je i "Napretkova" Podružnica u Zagrebu početkom 1950. prestala s radom. Još je službeno **14. veljače 1950.** izvršena **predaja imovine "Napretkove" Podružnice u Zagrebu Savezu kulturno-prosvjetnih društava NR Hrvatske**, čime je i formalno **prestao rad "Napretka" na području Hrvatske, što znači i Slavonije**, gdje se namjeravalo obnoviti njegovu aktivnost.

Zaključak

Od osnivanja HKD "Napredak" 1902. pa do njegova raspuštanja 1949. stalno su prisutni različiti oblici njegovog djelovanja na području Slavonije. U Slavoniji je uvijek bilo ljudi koji su znali prepoznati značenje "Napretkove" aktivnosti te je podržati. Tako je i prvi njegov donator 1902. bio đakovački biskup. Najizraženija aktivnost je bila razvijena preko više od dvadeset "Napretkovih" organizacija (podružnica i povjereništava) koje su

¹³⁷ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik sa XVI i XVII odborske sjednice Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu od 1. i 29. IV. te 19. V. 1949. Tako su zaključili sljedeće: 1.) da će se ovlaštenoj izaslanici likvidacione komisije predati pismeni inventar svih pokretnina i nepokretnina Podružnice; b.) saopćiti joj da taj inventar ne mogu predati dok ne prime pismeno rješenje bilo od Savezne bilo Vlade NR Hrvatske da li će samostalnom društvu "Napredak" na području NR Hrvatske biti odobren daljnji rad, a ukoliko bude rad odobren otpada i predaja inventara; 3.) po primitku toga rješenja ako bude negativno izvijestiti o tome Vladu NR Hrvatske da odluči kome se ima predati inventar, jer je ta imovina Podružnice "Napretka" u Zagrebu nabavljena dobrovoljnim priložima i potporom članova zagrebačkog "Napretka", a u tu svrhu nije Središnja uprava nikada niti jedne pare dala, a ako u rješenju bude navedeno kome imovina pripada to taj upit otpada. A dok se sve o ne riješi društvene poslove vode trojica izabranih članova odbora Podružnice.

¹³⁸ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Zapisnik sa redovne sjednice HKD "Napredak" u Zagrebu dne 10. IX. 1949.

¹³⁹ HDA, FA, br. 14/1963. TK, "Napredak" Zagreb, Izvješće Glavne podružnice HKD "Napredak" u Zagrebu od 12. X. 1949. Savezu kulturno-prosvjetnih društava grada Zagreba o "Napretku" u Zagrebu.

osnovane na tome području u tome razdoblju, a na poticaj SUN-a iz Sarajeva, Glavne podružnice "Napretka" iz Zagreba te pojedinaca članova "Napretka". Od tih "Napretkovih" organizacija najduže djelovanje imale su organizacije u Brodu na Savi, Osijeku i Vinkovcima. Kroz sve ove "Napretkove" organizacije na području Slavonije prošlo je više tisuća hrvatskih ljudi, među kojima su bili mnogi istaknuti domoljubi poznati ne samo u svojim mjestima već i široj hrvatskoj javnosti. Oni su svojim samoprijegornim radom, u vrlo složenim okolnostima, često izloženi represalijama režima, uspješno djelovali, organizirajući cijeli spektar "Napretkovih" aktivnosti, prikupivši pritom i znatna finacijska sredstva. Tim sredstvima mogla se pomoći opća "Napretkova" aktivnost, a posebice stipendijama i potporama i drugim oblicima školovanje više tisuća hrvatskih srednjoškolaca i visokoškolaca te naučnika, prvenstveno iz redova siromašnih slojeva. Oni to ne bi mogli bez pomoći ovih "Napretkovih" organizacija, a od kojih su mnogi postali ugledni i istaknuti javni djelatnici. Tako je i više stotina mladih s područja Slavonije završilo škole i zanate i uz pomoć "Napretka" osiguralo egzistenciju. Među njima nalazio se i naš Vukovarac nobelovac Ladislav Ružička. Rezultati toga rada ostavili su duboke korijene u hrvatskom biću kroz jačanje nacionalne svijesti i svehrvatskog jedinstva. Na tim temeljima bilo je moguće, u promijenjenim iako još složenijim i težim okolnostima, **1990.** obnoviti **HKD "Napredak"**. On je u užasnim ratnim uvjetima tijekom agresije i Domovinskog rata uspješno djelovao te do danas uspio obnoviti najveći broj ranije postojećih "Napretkovih" organizacija i neke nove u Bosni i Hercegovini, nekolicinu u Hrvatskoj i svijetu, ukupno njih 63 s više od 20.000 članova. Tako su na području Slavonije **obnovljene "Napretkove" podružnice u Osijeku i Okučanima**. Na ostalom području Republike Hrvatske obnovljena je **Glavna podružnica "Napretka" u Zagrebu** (25. X. 1992., ali bez nekadašnje nadležnosti) te "Napretkove" podružnice u Dubrovniku, Imotskom, Karlovcu, Makarskoj, Rijeci, Splitu, Varaždinu i Zadru, a novoosnovane "Napretkove" podružnice u Gračacu i Puli. Sve one su razvile izvanrednu raznosvrсну aktivnost te se nadamo da će ih ubuduće i na području Slavonije i cijele Hrvatske biti daleko više.¹⁴⁰

¹⁴⁰ HKD Napredak – desetljeće 1990.-2000. godina, Sarajevo, 2001. Tu su uz ostalo i sve manifestacije u tome razdoblju "Napretkovih" podružnica. Tako je Osječka "Napretkova" podružnica u tome razdoblju imala ukupno 11 manifestacija.

Jedna od poruka i slogana “Napretka” iz početka dvadesetih godina.

<p>Hrvat. kulturno društvo »Napredak« podružnica u Brodu na Savi.</p> <p>predsjeduje</p> <p>u nedjelju dne 4. ožujka 1923. u sulim prostorijama suradništva »CENTRALIS«</p> <p>DELIKU GODIŠNJU ZABAVU</p> <p>sa biranim programom i plesom, na koju se sa cijenjenom obitelji najučitlje pozivate.</p> <p>Ulaznina: Dobrovoljni prilog.</p> <p>Početak u 8 i pol sati na večer.</p> <p>Tko pomisljom, ne dobije poziva neka izvoli reklamirati kod gg. Gjure Šarića i Dr. Filipa Markolčića.</p> <p style="text-align: center;"><small>U. SIMA VUKOVIĆ BROSU N. B.</small></p>	<p>PROGRAM:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wallinger: „SVIČE ZORA“ pjeva muški zbor Hrv. pjevačkog društva „Davor“. 2. Halze: „TI“ pjeva solo gdje. Budiner uz pratnju glasovira (kao gost). 3. Zajc: „DOMOVINI I LJUBAVI“ pjeva solo g. Zvonko Oblak uz pratnju glasovira (kao gost). 4. Dragutin Tadjanović: „RADOSNO SVIJETLO JUTRO“ deklamuje g. Dragutin Tadjanović. 5. Verdi: Arija iz opere „RIGOLETTO“ pjeva solo g. Zvonko Oblak uz pratnju glasovira (kao gost). 6. Čanić: „OCVALA RUŽA“ pjeva solo gdje. Budiner uz pratnju glasovira (kao gost). 7. Verdi: Arija iz opere „AIDA“ pjeva solo g. Zvonko Oblak uz pratnju glasovira (kao gost). 8. Oj. Eisenhutje: „KRASNJ SPOL I LJUBAV“ pjeva muški zbor hrv. pjev. društva „Davor.“ <p>Ples.</p>
--	---

<p>HRVATSKO PROSVJETNO I KULTURNO DRUŠTVO »NAPREDAK«</p> <p>Podružnica Dovjereništvo u Brodu</p> <p>Br. 2</p> <p style="text-align: center;">SREDIŠNJI CI "NAPREDAK"</p>	<p>Brod dne 27. II. 1923. 192.</p> <p style="text-align: center;">S A R A J E V O</p> <p><i>U prigibu šaljem Vam poziv na našu zabavu, koja će biti u nedjelju dne 4. ožujka 1923.</i></p> <p><i>Istom prilikom umoljavamo Vas da biste nam izvoljeli javiti kolika je članarina mjesečno t. j. da li je članarina ostala po prijašnjim pravilima 3,2 i 1 dinar mjesečno ili je povišena, jer ovdje su htjeli da se podigne članarina na 3,6 i 9 dinara, što se iz pravila nigdje ne vidi.</i></p> <p><i>Olede ovdješnjih daju djaka javljamo također da su sa prvom redom prošli.</i></p> <p><i>O uspjehu same zabave naknadno ćemo izvjestiti.</i></p> <p style="text-align: center;">uz bratski pozdrav: podružnica Brod na Savi.</p>
---	--

Tajnik:
[Signature]

Obavijest Podružnice "Napretka" u Brodu na Savi upućena Središnjici "Napretka" u Sarajevu o organiziranju godišnje zabave 4. III. 1923. uz poziv i program iste.

07. 2013

KRALJEVINA BANJSKA UPRAVA SAVSKE BANOVINE U ZAGREBU.
 Pov. II. D.Š. broj: 26.583 1932. U Zagrebu, dne 13. oktobra 1932.

Predmet: Hrvatsko prosvetno i kulturno društvo "Napredak" podružnica u Osijeku, - raspusti.

O D L U K A

Povodom izveštaja pretstojništva gradske policije u Osijeku, a na osnovu čl. 11. Zakona o utvrđenju sklopnosti i dogovornosti od 18. septembra 1921. ova Kr. banska uprava

r e š a v a

da se hrvatsko prosvetno i kulturno društvo "Napredak" podružnica Osijek raspusti. -

N a z l o z i :

Prema zvanično utvrđenju Pretstojništva gradske policije u Osijeku kao nezadone vjnosti nad ovim utvrđenjem u skladu čl. 6, 7, 8 i 9 Zakona o utvrđenju sklopnosti i dogovornosti društva "Napredak" podružnica Osijek, u svom društvenom delovanju ne rukovodi se odobrenim društvenim pravilima, nego je ispoljenjem placematno-spartakističkih nazora pokazalo, da ova pravila predviđenog cilja ide i na drugie političkie ciljevine protivim domaćijeg državnog poretka.

Kako je hrvatsko prosvetno i kulturno društvo "Napredak" podružnica Osijek tim svojim radom ogretilo o odredbe čl. 11. čl. 1. oštirnog Zakona ukazuje se ova odluka na zakonu osnovano.

Kakle dovoļjena u roku od 15 dana od dana dostave ove odluke na Min. untr. poslova u Beogradu putem ove Kr. banske uprave.

O tom obavesti:

- 1./ Pretstojništvu gradske policije Osijek,
- 2./ Hrvatskom prosvetnom i kulturnom društvu "Napredak" podružnica Osijek na ruke pretaednika putem pretstojništva gradske policije u Osijeku.

Sasenik bana
 Posodnik:
 Dr. Radul V. r.

Za točan prepis jađi:
 Opatništvu kr. banske uprave savske banovine
 u Z a g r e b u, dne 13. oktobra 1932.

KRALJEVINA BANJSKA UPRAVA SAVSKE BANOVINE U ZAGREBU.
 Pov. II. D.Š. broj: 26.583 1932. U Zagrebu, dne 13. oktobra 1932.

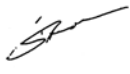
Predmet: Hrvatsko prosvetno i kulturno društvo "Napredak" podružnica u Osijeku, - raspusti.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA,
 Odeljenje za državnu zaštitu

B E O G R A D.

Čast mi je u priloge dostaviti prepis odluke, kojoe se raspusti hrvatsko prosvetno i kulturno društvo "Napredak" podružnica u Osijeku, s molbom za znanje i nadležnost.

Sasenik bana
 Posodnik:

Republika: hrvatska
1918. g. st. 13

2. del
razrešen
Dr. V. V. V.

Odluka Banske uprave Savske banovine od 13. X. 1932. o raspustu Podružnice HKD "Napredak" u Osijeku, koju ista dostavlja "na znanje i nadležnost" Ministarstvu unutrašnjih poslova Kraljevine Jugoslavije, koje ju je potvrdilo.

Tit,

Središnjoj upravi

Hrv.kult. Gruštva " Napredak ",

S a r a j e v o .

Potpisani želimo na novo oživiti i osnovati u
Sl.Brodu podružnicu Hrv.kult.društva Napredak.

Molimo za priposljanje punomoći na g. Josipa Levačića
kao i svih ostalih uputa.

Uz hrvatski pozdrav

Josip Levačić *Josip Levačić* činovnik Prve hrv.šted.
(bivši potpredsj.Napretka
god. 1934.u Derventi)

Franjo Marinić *Franjo Marinić* činovnik Prve hvr.šted.

Zvonko Šporer *Zvonko Šporer* nožar
predsj. Križara

Aleksašadar Mateša *Mateša Aleksašadar* pješćar
povjerenik Napretka
u Sl.Brodu

Gornje preporuča:

Dr.Filip Markotić *Filip Markotić* narodni zastupnik
na listi Dra Mašeka

Slav.Brod, dne 3.rujna 1935.

Središnja uprava "Napretka", Saraje

Primljeno, dne 4/IX. 1935.

Broj 2644 /- pril.

Skupina potpisanih Brođana, želeći nanovo oživjeti i osnovati Podružnicu HKD "Napredak" u gradu, 3. IX. 1935. mole Središnju upravu "Napretka" u Sarajevu da im pošalje punomoć i potrebne upute.

- Z A P I S N I K

konstituirajuće skupštine Hrvatskog kulturnog društva "NAPREDAK" /podružnice/ održane dne 2 marta 1939 godine u prostorijama "Hrvatskog Doma" u Punitovcima, sa 34 prisutna člana.

P.P.

1/Otvaranje skupštine po pripremanom dnevniku.	ad1/Vlč.gosp. Josip Haubrih otvara konstituirajuću skupštinu pozdravljajući prisutne s nekoliko općenitih riječi o "Napretku" ističe potrebu čitaonice u mjestu, čijem se osnutku pristupa.
2/Čitanje pravila Hrvatskog kult. društva "Napredak"	ad2/Gđja Olga Markelini čita društvena pravila. Pozavršenom čitanju pojedinci traže razjašnjenja što pripremi odbor i čini.
3/Biranje odbora u smislu §32 društvenih pravila.	ad3/Pripremi odbor prilazi izboru odbora u smislu § 32 društvenih pravila. Biranje se vrši glasanjem prisutnih članova. U upravni odbor ulaze: Antun Milanović/Simunev/kao pretsjednik Petretsjednik: Matija Stipanević/Žigin/ratar. Tajnik: Josip Hervat/Djurin/ratar. Blagajnik: Matija Vidaković/Žigin/ratar. Jabernici: Šime Matković/Jezin/ratar, Ilija Perić/Jezin/ratar i Matija Milić/Janjin/ratar. Zamjenici: Josip Jakovac/Bartolev/Gestieničar i Henrich Hicl/DJurin/mlinar. Nadzerni odbor: Josip Haubrih/Franjin/Župnik i Jakov Vitner/Josipev/mlinar.

Skupština se zaključuje s time, da se osnuje čitaonica i radi čisto predvjetni rad. Jednoglasno se zaključuje da se u ponedjeljak 6 sv. mjes. održi prve predavanje "Istorijat Napretka", kake bi se svi još bolje upozнали s neosnovanosti društven.

Zaključene i potpisane:

Perovedja: Pripremi odbor

Tomin Filipić

Haubrih Josip
Antun Milanović
Matija Stipanević

Odbor izabran nakon konstituirajuće skupštini:

Pretsjednik: *Antun Milanović*
Petretsjednik: *Matija Stipanević*
Tajnik: *Josip Florvat*
Blagajnik: *Matija Vidaković*

Odbornici:
Šime Matković
Matija Milić
Jakov Vitner

Nadzerni odbor:
Vitner Jakov
Haubrih Josip

St. broj 1

Hrvatsko kulturno društvo "NAPREDAK" podr.

V i n k o v c i .

Temeljem zaključka odborske sjednice od 6. o. m. j. točka 2- isplatite mi danas iznos od

Kuna 500.-/Petstotina Kuna/

u ime jednokratne potpore, što Vam ovim dvostruko za jednokratno potvrđujem.

Winkovci, 31. kolovoza 1941.

Isplatu odobrava
predsjednik: *Marij Ljubanović*

Podružnica Hrvatskog kulturnog društva
"NAPREDAK"
u
VINKOVcima

Sa zahvalnošću:
Jurković Ljubanović, ul. IV. 122

Isplatu izvršio
blagajnik: *Jurković Ljubanović*

St. broj 2

Hrvatsko kulturno društvo "NAPREDAK" podr.

V i n k o v c i .

Temeljem zaključka odborske sjednice od 6. o. m. j. točka 2 isplatite mi danas iznos od

Kuna 500.-/Petstotina Kuna/

u ime jednokratne potpore, što Vam ovim dvostruko za jednokratno potvrđujem.

Winkovci, 31. kolovoza 1941.

Isplatu odobrava
predsjednik: *Marij Ljubanović*

Podružnica Hrvatskog kulturnog društva
"NAPREDAK"
u
VINKOVcima

Sa zahvalnošću:
Jurković Ljubanović, ul. IV. 122

Isplatu izvršio
blagajnik: *Jurković Ljubanović*

Potvrde Podružnice HKD "Napredak" u Vinkovcima upućene 31. VIII. 1941. Središnjoj upravi "Napretka" u Sarajevu o isplaćenim dvjema jednokratnim potporama vinkovačkim đacima.

Summary

FOUNDING AND ACTIVITIES OF "NAPREDAK" ORGANIZATIONS ON THE TERRITORY OF SLAVONIA IN THE PERIOD FROM 1902 – 1949

Various forms of activities of the Croatian Cultural Society were continuously present on the Slavonian territory in the period from its founding in 1902 to its dissolution in 1949. There have always been people in Slavonia who were able to recognize the importance of the activities of "Napredak" and enthusiastic enough to support them. The Đakovo bishop was its first patron in 1902. The most prominent activity of "Napredak" expanded throughout more than twenty various organizations (branches and committees) established in that region and within that period. Its founding was supported by its central organization from Sarajevo, central branch of "Napredak" from Zagreb and individual members of the organization. It was the branches in Brod upon Sava, Osijek and Vinkovci which had existed longest. The organizations on the Slavonian territory had around several thousand members and among them were many prominent Croatian patriots, who were known not only to their own communities but also to the wider Croatian public. Despite adverse conditions, such as the repression of the ruling regime they were often subjected to, their self-sacrificing work ended in success. They organized a whole array of activities and raised substantial funds. In making use of these funds, it was possible to finance general activities of "Napredak". Scholarships were granted and other types of support provided to facilitate the education of several thousands of Croatian high school and college students and scientists, in particular those from the lower social class. But for the help of "Napredak" organizations it would not have been possible. What is more, many came to be respectable and prominent public persons. Hundreds of young people from the Slavonian region completed their education, perfected their craft and thus earned their living. One of those prominent individuals was Ladislav Ružička, a Nobel Prize winner from Vukovar. In strengthening the national awareness and an all-Croatian unity through his work, he has left a permanent mark on the Croatian character. It was on these foundations that "Napredak" came into life again in 1990, in altered, although more complicated and unfavourable circumstances. Not only did it function successfully during the Croatian Patriotic war in which Croatian territorial integrity was violated, but it also succeeded in reviving a large number of "Napredak" branches that had existed before and in founding several new ones in Bosnia and Herzegovina, in Croatia and around the world, 63 organizations altogether, with more than 20.000 members. As far as the region of Slavonia is concerned, "Napredak" branches in Osijek and Okučani came into life again. As for the rest of the Republic of Croatia, the central branch in Zagreb was re-established on 25th October 1992 (however, without its former jurisdiction), as well as branches in Dubrovnik, Imotski, Karlovac, Makarska, Rijeka, Split, Varaždin and Zadar and two new branches in Gračac and Pula. An amazing variety of activities has developed in these organizations and we hope that both Slavonia and the rest of Croatia will see more of them founded in the future.

(Prijevod sažetka: Romana Čačija)

Key words: Croatian Cultural Association "Napredak", Slavonia, branches, donations, education stipends, manifestations.